

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA
KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
CEYHUN SARI

DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ AKAR

OCAK, 2019
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA
KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİ**

CEYHUN SARI

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Doktora”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 21.01.2019
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 21.12.2018

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali AKAR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Vahit TÜRK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mustafa UĞURLU

Jüri Üyesi : Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Cahit BAŞDAŞ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

OCAK, 2019
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 28/11/2018 tarih ve 865/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Ceyhun Sarı'nın "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kalıplaşmış Dil Birimleri" adlı tezini incelemiş ve aday 21/12/2018 tarihinde saat 14.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

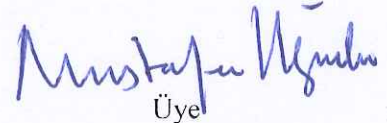
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali AKAR

Üye

Prof. Dr. Vahit TÜRK

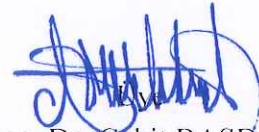
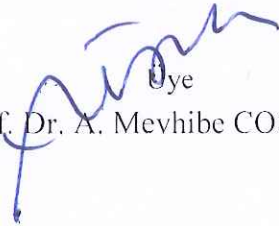

Üye

Prof. Dr. Mustafa UĞURLU

Üye

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR

Doç. Dr. Cahit BAŞDAŞ

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “*Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kalıplaşmış Dil Birimleri*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/01/2019

Ceyhun SARI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ		
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU		
YAZARIN		
Soyadı: Sarı		
Adı : Ceyhun	Referans No: 10231174	
TEZİN ADI		
Türkçe : Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kalıplaşmış Dil Birimleri		
Y. Dil : The Formulaic Language Units in Turkey Turkish Dialects		
TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans		
Doktora		
Sanatta Yeterlilik		
X		
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi		
Fakülte :		
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü		
Diğer Kuruluşlar :		
Tarih :		
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayınlayan :		
Basım Yeri :		
Basım Tarihi :		
ISBN :		
TEZ YÖNETİCİSİNİN		
Soyadı, Adı : AKAR, Ali		
Ünvanı :Prof. Dr.		

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 207

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Türk Dili ve Edebiyatı
2. Türkiye Türkçesi Ağzları
3. Anlambilim

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:

1. Kalıplaşmış Dil Birimleri
2. Kalıplaşma
3. Atasözleri
4. Deyimler
5. Dua-Beddua
6. İlişki Sözleri
7. İkileme

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Formulaic Language Units
2. Formulaic
3. Proverbs
4. Idioms
5. Prays and Curses
6. Relational Expressions
7. Reduplicaitons

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

X

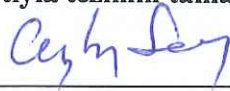
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

O

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezinin tamamının fotokopisi alınabilir

O

Yazarın İmzası :

Tarih : 21/01/2019

ÖZET

Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kalıplaşmış Dil Birimleri

Bir dilin söz varlığı, çeşitli unsurlardan oluşur. Bu unsurların bir kısmı, sözlüklerde madde başı olarak bulunabilen kelimelerdir. İnsan bu kelimelerle evrendeki her türlü varlığı ve düşünceyi soyutlayarak içselleştirir. Bunların yanı sıra söz varlığındaki bir başka grup da, *kalıplaşmış dil birimleri* olarak adlandırılan atasözleri, deyimler, ikilemeler, dua ve beddualar ve ilişki sözlerini içeren unsurlardır.

Kalıplaşmış dil birimlerinin, Türkiye Türkçesi ağzlarında yazı diline göre çok daha çeşitli olduğu ve daha sık tercih edildiği görülmektedir. Bunda, söz konusu birimlerle kültürün ortak değerlerinin, insanların hayat felsefesi ve tecrübelerinin güçlü bir dille aktarılması etkilidir. Böylece, uzun uzun anlatılması gereken bir olay ya da durum, bir kelime grubu ya da cümleyle kısa ve etkili bir şekilde anlatılabilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ağzlarında yer alan atasözleri, deyimler, dua ve beddualar, ilişki sözleri ile ikilemeler sözcükbilim yöntemiyle incelenmiş, oluşum şartları, biçim ve anlam açısından gelişimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece ağızlardaki ifade ve kavram alanı zenginliği ile kullanılan dilin anlatım olanakları da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalıplaşmış Dil Birimleri, Atasözleri, Deyimler, İlişki Sözleri

ABSTRACT

The Formulaic Language Units in Turkey Turkish Dialects

The vocabulary of a language is composed of miscellaneous components. Some of them are the words that can be found as lexical entry in dictionaries. These words allow people to internalize all kinds of entities and ideas in the universe by means of abstractionism. At the same time, they are the basic elements that constitute the vocabulary of a language. In addition to these, another group in the vocabulary are the proverbs, idioms, reduplications, prayers and curses and items including relational expressions, which are called formulaic language units.

Formulaic language units are seen as much more diverse and more often preferred in Turkey Turkish dialects in proportion to written language. In this, conveying the common values of culture and the people's life philosophy and experiences by means of these units with a powerful language is effective. Thus, an event or situation that has to be told for a long time can be explained briefly and effectively with a phrase or sentence.

In this study, proverbs, idioms, reduplications, prayers and curses and relation statements located in Turkey Turkish dialects were analyzed by the method of lexicalology and their formation conditions, stylistic and semantic developments were tried to be revealed. Thus, the richness of expression and concept area in the dialects and the expression possibilities of the language were determined.

Keywords: Formulaic Language Units, Proverbs, Idioms, Relational Expressions

ÖN SÖZ

Kültür ve dil birlikte düşünülmesi gereken iki olgudur. Aralarındaki ilişki farklı farklı şekillerle ya da araçlarla gösterilebilir. Bunlardan biri de dilin söz varlığıdır. Bu söz varlığında yer alan atasözleri, deyimler, dua-beddualar, ilişki sözleri, ikilemeler gibi kalıplaşmış dil birimleri, insanın hayata bakışını, yaşam felsefesini ve tecrübelerini yansıtır. Bu birimler, toplumun kültürel değerleri ve dünya görüşünü kuşaktan kuşağa aktararak önemli bir işlevi de yerine getirir. Bütün bu özelliklerinden dolayı kalıplaşmış dil birimlerine günlük hayatta, yazılı-sözlü dilde veya çeşitli iletişim durumlarında sıklıkla başvurulduğu söylenebilir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kalıplaşmış dil birimleri tespit ve tasnif edilerek sözcükbilim yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışma üç açıdan sınırlandırılmıştır: Bunlardan birincisi, malzemenin içeriği ile ilgilidir. Kalıplaşmış dil birimleri olarak değerlendirilen atasözleri, deyimler, dua, beddua, ilişki sözleri ve ikilemeler, bu çalışmanın malzemesini oluşturmaktadır. Söz konusu kalıplaşmış dil birimlerinin yazı dili ve ağızlarda ortaklaşa olduğu düşüncesinin aksine kanaatimiz, ağızlarda farklı ve anlamca zengin kullanımlarının olduğu yönündedir. Çalışmanın amaçlarının başında, ağızlarda mevcut bu türden farklılıkları ortaya çıkararak Türkçenin anlam ve aktarım zenginliğini göstermek yer almaktadır. Dolayısıyla ikinci sınırlandırma olarak da çalışmanın kapsamı, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kalıplaşmış dil birimleri olarak seçilmiştir.

Çalışmada uygulanan üçüncü sınırlandırma ise malzemenin tespit edileceği alan ile ilgilidir. Çalışmanın alanı Türkiye Türkçesi ağızları olarak coğrafi açıdan geniş tutulmuştur. Ancak çalışmaya alınan malzemeler mümkün mertebe bölgesel ağız gruplarını temsil edecek nicelikte ve nitelikte seçilmiştir.

Çalışmanın malzemesi olan kalıplaşmış dil birimleri, ilk olarak, bölgelere ayrılan Türkiye Türkçesi ağızlarını temsil edecek metinlerden ve mahalli dergilerden tespit edilerek fişlenmiştir. Tespit edilen verilerin alındığı yerdeki yazım şekillerine büyük oranda bağlı kalınmış yalnızca baskı hataları düzeltilmiştir. Dolayısıyla bazı yazım ve imla hataları korunmuştur. İkinci aşamada fişlenen malzeme, birimlere göre tasnif edilmiştir. Üçüncü aşamada ise tasnif edilen kalıplaşmış dil birimleri yapı, anlam,

anlambilim ve işlev bakımından incelenmiştir. Tüm bu malzeme ve kullanım çeşitliliğinden faydalanılarak birimlerin kalıplaşma şekilleri ve evreleri iki bölümde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde kalıplaşma ve Türkçedeki kalıplaşma hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde *kalıplaşmanın* tanımından hareketle kalıplaşmış dil birimlerinin oluşum şartları ve evreleri incelenmiştir. Bunun için “Dil ve Kalıplaşma”, kalıplaşmış dil birimlerinde metafor kullanımı hakkında bilgi veren “Kalıplaşmanın Dil ve Zihin İlişkisi: Eğretileme (Metafor)”, sözlü ve yazılı dilde varyantlaşmanın ele alındığı “Türkçede Kalıplaşma ve Varyantlaşma Süreçleri”nden bahsedilmiştir. Bölüm, “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Kalıplaşmış Dil Birimlerinde Kullanımı ve Önemi” ve “Kalıplaşmış Dil Birimleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar” ile sona ermiştir.

Birinci bölüm olan “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kalıplaşma” başlığının altında öncelikle kalıplaşmış dil birimlerinin kalıplaşma dereceleri hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan “Tam Kalıplaşma” ve “Çekirdek Kalıplaşma” açıklanarak başlıklara uyan birimlerden örnekler verilmiştir. Kalıplaşmış dil birimlerinin büyük bir kısmının çekirdek olarak kalıplaştığı bilindiğinden, söz konusu birimlerde meydana gelen biçimsel değişiklikler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

İkinci bölüm olan “Ağızlarda Kalıplaşmış Dil Birimleri” ana başlığının altında ilk olarak “Atasözleri” incelenmiştir. Burada atasözleri hakkında genel bilgiler ve tartışmalar konuyla ilgili makale ve kitaplardan hareketle ele alınmıştır. Alt başlıklardan “Türkçede Atasözleri”nde tarihî döneme ait atasözlerinden örnekler verilmiştir. Daha sonra atasözleri içerik ve biçim bakımından iki başlık altında değerlendirilmiştir.

İkinci olarak, birimlerden “Deyimler” hakkındaki tanımlar ve görüşler yine ilgili literatürden hareketle incelenmiştir. İlk alt başlık olan “Türkçede Deyimler”de deyimlerin tarihî süreçteki kullanımları ve günümüzdeki şekillerine örnekler verilmiştir. Sonrasında “İçerik Bakımından Ağızlardaki Deyimler”de deyimlerin oluşum süreçleri hakkında bilgi verilmiş ve deyimler “Biçim Bakımından Ağızlardaki Deyimler” başlığıyla sona ermiştir.

Bu bölümün üçüncü başlığını “Dua-Beddua” oluşturmuştur. İlk olarak dua ve beddua ile ilgili genel bilgiler verilmiş ve “İçerik Bakımından Ağızlardaki Dua ve Beddualar”ın incelenmesiyle birimin ağızlar ve dil açısından önemine dikkat çekilmiştir.

Dördüncü başlıkta “İlişki Sözleri” hakkında tanım ve görüşler ele alındıktan sonra “İçerik Bakımından İlişki Sözleri” başlığının altında birime ait örnekler sınıflandırılmıştır.

Bu bölümün beşinci başlığında “İkilemeler”le ilgili görüşler ele alınmıştır. “Türkçede İkilemeler” başlığında tarihî dönemlerdeki ikileme örnekleri incelenmiş, “İçerik Bakımından Ağızlardaki İkilemeler” başlığında konuyla ilgili tartışmalara yer verilmiştir. “Biçim (Kelime Türleri ve Yapısı) Bakımından Ağızlardaki İkilemeler” başlığında ise oluşum bakımından ağızlardaki ikilemeler tasnif edilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kalıplaşmış Dil Birimlerinin özellikleri ve öneminden bahsedilemiş ve genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 14/032 proje numarası ile desteklenmiştir. Projenin başlangıcından bitimine kadar göstermiş oldukları ilgi ve verdikleri destekten ötürü *Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi*’ne teşekkür ederim.

Hem özel hayatımın hem de akademik hayatımın başından beri her anında yanımda olan, manevi desteğini her an hissettiğim ve doktora sürecinde daima arkamda duran güzel eşim Gülsüm Sarı’ya ve varlığıyla hayatıma anlam katan canım kızım İdil Sarı’ya sınırsız teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, “Tez İzleme Komitesi”nde bulunan Prof. Dr. Mustafa Uğurlu ve Doç. Dr. Cahit Başdaş’ın yapıcı eleştirileri, çalışmamızın bilimsel niteliğine çok büyük katkılar sağlamıştır. Kendilerine minnettarım. Bu çalışma süresince bütün desteğini yanımda hissettiğim, engelleri aşmamda sürekli yardımcı olan ve bu çalışmanın altından kalkabilmem için beni cesaretlendiren, sonsuz sabrıyla yardım ve desteklerini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Ali Akar’a teşekkür ederim.

Ceyhun Sarı

Muğla 2019

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ

1. Dil ve Kalıplaşma.....	1
2. Kalıplaşmanın Dil ve Zihin İlişkisi: Eğretileme (Metafor).....	5
3. Türkçede Kalıplaşma ve Varyantlaşma Süreçleri.....	6
3.1. Sözlü Dilde ve Ağızlarda Kalıplaşma ve Varyantlaşma	6
3.2. Yazılı Dilde Kalıplaşma ve Varyantlaşma	9
4. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Kalıplaşmış Dil Birimlerinde Kullanımı ve Önemi	10

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA KALIPLAŞMA

1.1. Kalıplaşma Dereceleri	12
1.1.1. Tam Kalıplaşma.....	12
1.1.2. Çekirdek Kalıplaşma	13
1.1.2.1. Biçim Açısından Değişikliğe İzin Verme	13
1.1.2.1.1. İsim Çekim Eklerinin Değişebilmesi	13
1.1.2.1.2. Fiil Çekim Eklerinin Değişebilmesi	14
1.1.2.2. Dizim Açısından Değişikliğe İzin Verme.....	14
1.1.2.2.1. Kelime Ekleme / Çıkarma	14
1.1.2.2.2. Kelime Değişikliği	14
1.1.2.2.3. Kelimelerin Yer Değiştirebilmesi	16

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİ

2.1. Atasözleri	17
-----------------------	----

2.1.1. Tarihî Türkçe Metinlerde Atasözleri	20
2.1.2. Biçim Bakımından Ağızlardaki Atasözleri	22
2.1.2.1. Ağızlardaki Atasözlerinin Biçim Özellikleri	22
2.1.2.2. Ağızlardaki Atasözlerinin Söz Dizimi	23
2.1.2.3. Ağızlardaki Atasözlerinde Kalıplaşma	24
2.1.3. İçerik Bakımından Ağızlardaki Atasözleri	24
2.1.3.1. Ağızlardaki Atasözlerinin Saklantı (Arkaik) Kelimeleri Barındırması	24
2.1.3.2. Ağızlardaki Atasözlerinin Eş veya Yakın Anlamlı Kullanımları	25
2.1.3.3. Ağızlardaki Atasözlerinde Eğretileme (Metafor)	27
2.2. Deyimler	29
2.2.1. Tarihî Türkçe Metinlerde Deyimler	32
2.2.2. Biçim Bakımından Ağızlardaki Deyimler	33
2.2.2.1. İsim Tamlaması Biçimindeki Deyimler	33
2.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Deyimler	34
2.2.2.3. Birleşik Fiil Grubu Biçimindeki Deyimler	34
2.2.2.4. Cümle Biçimindeki Deyimler	34
2.2.3. İçerik Bakımından Ağızlardaki Deyimler	35
2.2.3.1. Ağızlardaki Deyimlerde Benzetme	35
2.2.3.2. Ağızlardaki Deyimlerde Eğretileme (Metafor)	38
2.2.3.3. Ağızlardaki Deyimlerde Telmih (Alüzyon)	41
2.3. Dua/Alkış ve Beddua/Kargış/İlenç	42
2.3.1. İçerik Bakımından Ağızlardaki Dua ve Beddualar	44
2.3.1.1. Ağızlardaki Dua ve Bedduaların Saklantı (Arkaik) Kelime ve Şekilleri Barındırması	46
2.3.1.2. Ağızlardaki Dua ve Beddualarda Söz Sanatları ve Eğretileme (Metafor)	47
2.4. İlişki Sözleri	50
2.4.1. Ağızlardaki İlişki Sözleri	51
2.4.1.1. Biçim Bakımından Ağızlardaki İlişki Sözleri	51
2.4.1.2. İçerik Bakımından Ağızlardaki İlişki Sözleri	53
2.5. İkilemeler	55
2.5.1. Tarihî Türkçe Metinlerde İkilemeler	56
2.5.2. Biçim (Kelime Türleri ve Yapısı) Bakımından Ağızlardaki İkilemeler	58
2.5.2.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler	58

2.5.2.2. Eş Anlamalı veya Yakın Anlamalı Kelimelerin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler.....	59
2.5.2.3. Zıt Anlamalı Kelimelerin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler.....	59
2.5.2.4. Yansıma Kelimelerle Yapılan İkilemeler	60
2.5.2.5. Anlamalı ve Anlamı Unutulmuş İki Kelimenin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler.....	60
2.5.2.6. Anlamı Unutulmuş İki Kelimenin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler	61
2.5.2.7. İkinci Kelimenin Ön Sesi Tamamen Değişen (m-, p-) İkilemeler.....	61
2.5.3. İçerik Bakımından Ağızlardaki İkilemeler.....	62
SONUÇ	64
Kaynak Kişiler	70
KAYNAKÇA.....	71
DİZİNLER	88
Atasözleri Dizini	88
Deyimler Dizini.....	135
Dua Dizini	163
Beddua Dizini	166
İkilemeler Dizini	188
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
bk.	Bakınız
bs.	Baskı, basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D	Doğu
<i>DKK 1</i>	<i>Dede Korkut Kitabı 1</i>
Der	Derleyen
<i>DLT 1, 2, 3, 4:</i>	<i>Divanü Lûgati't Türk 1, 2, 3, 4 (Çev.: Besim Atalay)</i>
<i>DS</i>	<i>Derleme Sözlüğü</i>
Ed	Editör
G	Güney
Haz.	Hazırlayan
KB	Kutadgu Bilig
KDB	Kalıplaşmış Dil Birimi
krş.	Karşılaştırınız
KT	<i>Kül Tigin</i>
MDD	Metin Dışı Derleme
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa
T	<i>Tonyukuk</i>
<i>TS</i>	<i>Türkçe Sözlük</i>

vb.	ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	ve devamı, ve diğerleri
Yay.	Yayımlayan

GİRİŞ

1. Dil ve Kalıplaşma

Bir dilin söz varlığı, hem sözlüklerde madde başı olarak bulunabilen kelimelerden hem de belirli bir anlamı vermek üzere kalıplaşan birimlerden oluşur. Dilde genellikle birden çok kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan söz konusu birimler, atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, ikilemeler ve ilişki sözleridir. Bu birimleri söz varlığındaki diğer kelimelerden ayıran en önemli özellik, kalıplaşmış olmalarıdır.

Kalıplaşma

Dilde genellikle birden fazla kelimenin belirli bir anlamı karşılamak için bir araya gelip öylece kalmaları ancak kalıplaşma sürecinin açıklanmasıyla anlaşılabilir.

kalıp a. 1. Bir şeye biçim vermeye veya eski biçimini korumaya yarayan araç: *İstenilen kalıplarda ve istenilen nüanslarda heykeller yapılabilir.* -P. Safa. **2.** Biçki modeli, patron. **3. sf.** Genellikle küp biçiminde yapılan: *Bir kalıp peynir. İki kalıp sabun.* **4. mec.** Gösterişli görünüş: *Kalıbına bakarsan aslan gibi.* **5. mec.** Biçim, durum: *Muayyen bir kalıba girecek insana benzemiyordu.* -H. E. Adivar. **6. mec.** Yenilikten uzak, özgün olmayan (TS 2011: 1279).

kalıp i. (Ar. kâleb'den) 1. Elde edilmek istenen biçime göre hazırlanmış olup içine dökülen sıvı veya hamur kıvamındaki maddeye aynı biçimi veren içi oyuk nesne: *“Döküm kalıbı.” “Tuğla, beton, kerpiç kalıbı.” “Pasta kalıbı.” “Mum kalıbı.” 2.* Biçim verilmek veya biçimi korunmak istenen şeylerin içine yerleştirilen aynı şekildeki nesne: *“Eldiven, ayakkabı, şapka kalıbı.” 3.* Bir şeyin şekil bakımından örneği: *“Elbise kalıbı.” “Elin bal mumundan çıkarılmış kalıbı.” 4.* (Sabun, buz, peynir vb. düzenli biçimli şeyler için) Parça: *“İki kalıp sabun.” “Bir kalıp buz.” 5.* Vücut, gövde, insanın maddî yapısı: *“Kalıbı dinlendirmek.” Bir türlü yetişemem fecre kadar yürür de / Heyhat, o bir ince ruh, bense etten bir kalıp* (Necip F. Kısakürek). *Ömründe ölü görmedin mi? Herif kalıbı mapushânede bırakıp çekti gitti işte* (Bedî Fâik). **6.** Şiirde ölçü: *“Aruz kalıbı.” “Hece vezninin 4+4+3 kalıbı.” 7. mec.* Şekil, sûret, biçim: *“Her kalıba girmek.” “Hayat onu kalıptan kalıba soktu.” Mevlânâ o geldikten sonra sâdece bir cezbe adamı olur, semâ eder, şiir söyler, şekillerin ve kalıpların dışında*

yaşar (Ahmet H. Tanpınar). **8.** Celî yazının veya bir motifin aslı vücûda getirildikten sonra çoğaltılmak üzere usûlüne uygun şekilde iğnelenerek hazırlanan örneği: *Yazılacak yazıların istifini hazırlamak, sonra kalıbını çıkarmak için iğnelemek bir hattat için mesleğinin esâsı ve rûhu demektir* (Sâmiha Ayverdi) (Ayverdi 2011: 1551).

Sözlüklerdeki anlamlarından da anlaşılacağı üzere *kalıp*, biçimle ya da belirli bir biçime girmekle doğrudan ilişkilidir. Ancak, konumuz gereği sürecin de açıklanması gerekmektedir. *kalıplaşma*, *kalıplaşmak* ve *kalıplaşmış* ile ilgili sözlüklerde şu tanımlar yapılmaktadır:

kalıplaşma a. Kalıplaşmak işi: *Yurt ve özgürlük için ses yükseltmiş, her türlü kalıplaşmanın dışına çıkmaya çalışmıştır.* -S. İleri (TS 2011: 1280).

kalıplaşma i. **1.** Kalıplaşmak işi. **2. yeni. dilb.** Bir kelimeye eklenen çekim veya yapım ekinin belirli göreviyle kullanılmayıp farklı bir anlam ifâde edecek şekilde o kelime ile birleşip kaynaşması: “*on+da+lık, çok+tan, gerçek+ten, hepsi (< hep+i+si), tanı+dık gibi.*” (Ayverdi 2011: 1551).

kalıplaşmak (nsz) 1. Belli bir biçim almak, klişeleşmek. 2. Görevini yitirmek: Birisi, kimisi kelimelerindeki -i iyelik eki kalıplaşmıştır. 3. Durumunu sürdürmek, belli bir durumun dışına çıkmamak (TS 2011: 1280).

kalıplaşmak geçişsiz f. (< *kalıp+laş-mak*) **1.** Kalıp hâlini almak, belli bir şekil ve biçim kazanmak, değişmez bir durum almak: “Kalıplaşmış formüller.” “Kalıplaşmış ekler.” **2. mec.** Rûhunu ve tâzeliğini kaybedip şekilden ibâret kalmak (Ayverdi 2011: 1551).

kalıplaşmış sf. Durumunu sürdüren, belli bir durumun dışına çıkmayan (TS 2011: 1280).

kalıplaşmış sıf. (kalıplaş-mak’tan isim-fiil ekinin kalıplaşmasıyla kalıplaş-mış) Kalıp hâline gelmiş, değişmez bir durum almış (Ayverdi 2011: 1552).

Tanımlardaki ortak sonuca göre *kalıplaşma*, kelimelerin asıl anlamlarını kaybederek yeni bir biçim almaları ve bu şekilde yaygınlık kazanmalarıyla ilgilidir. Bu da söz konusu birimlerin önemli bir özelliğidir. Dilin doğal bir gelişimi olarak değerlendirilmekle birlikte bu durum bazı kurallar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu noktada, kalıplaşmış birimlerin oluşma şartlarının rastgele olmadığı, kalıplaşmış dil birimlerinin, yapısal, anlamsal ve işlevsel bir birlikteliğin ürünü olarak ortaya çıktığı

söylenebilir. Belirli bir anlamı verebilmek veya belirli bir işlevi yerine getirebilmek için bir araya getirilen kelimelerin yapısal kalıplaşmasının anlam açısından da desteklenmesi beklenir. Aksi takdirde birim, dilin kullanıcısı tarafından anlaşılmaz, benimsenmez ve kullanım dışında kalır.

Kalıplaşmış dil birimlerinin hangi süreçte oluştuğunu kestirmek güçtür. Bunu, bir dildeki kelimelerin ilk oluşum süreciyle anlatmak daha açıklayıcı olabilir:

İnsan dilinin birimleri birer göstergedir. “Dilbilimci F. de Saussure’e göre ‘dil, göstergelerden oluşan bir dizgedir’. Gösterge, bir dilsel toplulukta, bilgi alış-verişi sürecinde nesnenin, olguların ve kavramların fiziksel anlatımıdır. Göstergenin temel özelliği, anlatma becerisini ve işlevini gerçekleştirmektir. Söz, bir nesnenin, bir konunun, bir kavramın yerini tutar (Kıran ve (Eziler) Kıran 2010: 60).

Dil göstergesi özü bakımından nedensizdir. Bunu Saussure “nedensizlik ilkesi” olarak ifade eder. Dilde önemli olan, iletişimin sağlanabilmesi için seçilen kelime üzerinde toplumsal bir uzlaşmaya varılmasıdır. Bir kelimenin anlamı, o kelimeyi oluşturan sesbirimlerinin ses özelliklerine, harflerin biçimsel özelliklerine ya da işaret edilen nesnenin niteliklerine bağlı değildir. Dil göstergesinde gösteren ile gönderge arasındaki ilişki nedensizdir. Örneğin “masa” kelimesini oluşturan sesbirimler ya da harflerle masa arasında herhangi bir benzerlik ya da ilişki yoktur. /m.a.s.a./ ses dizisinin işiten birinin aklına “masa” kavramı gelir.

Bir toplumun kullandığı dilde, bir kavramı temsil etmek için seçilen, üzerinde uzlaşılan kelimeler, o dilin *şifresini* oluşturur. Bu şifrenin seçilmesinin de herhangi bir nedeni yoktur. Dilin şifresi, o dili konuşanlarca öğrenme yoluyla bilinir. Her toplumun üzerinde anlaştığı bir *dil şifresi* vardır (Erkman-Akerson 2005: 97).

Üzerinde uzlaşılan bu şifrelerin sonradan değiştirilmesi zor olsa da mutlak değişmez değildir. Yeni bir uzlaşma bağlı olarak gösterilenlerin adı değişebilir ya da yeni kelimeler ortaya çıkabilir. Bu süreç, bazı muhtemel iletişim kopukluklarının yaşanmasına sebep olsa da, zaman içinde yeni kelimeler toplum tarafından benimsenir.

Dilde ‘uzlaşma’, kalıplaşmaya giden ilk aşamadır. Sözlü kültürün ve sözel dönemin etkisine de burada değinmek gerekmektedir. Yazının henüz icat edilmediği bir dönemde, bütün düşünce dünyasının kalıp ifadelerde saklandığı ve bu sayede aktarıldığı bilinmektedir. Sözlü kültürlerde kazanılan, öğrenilen bilginin unutulup

kaybolmaması için sürekli olarak tekrar edilmesi kalıplaşmayı beraberinde getirmiş ve bilgi ancak bu sayede saklanabilmiştir.

Ong, yüzyıllardır yazı yazmayı bilmelerine karşın henüz yazıyı içselleştiremeyen Arap ve Yunan gibi diğer Akdeniz kültürlerinin kalıplaşmış düşünme ve anlatım biçimlerine hâlâ sıkı sıkıya bağlı olduklarını söylemiştir (2007: 41). Bu durumda, hemen her kültürde görülen yazıda kalıplaşmış dil birimi¹ kullanımı, eskiden kalma, anlatımı güçlendirdiği için de bir türlü vazgeçilemeyen bir alışkanlık olarak değerlendirilmelidir.

Dillerin yapısına, konuşucuların hayat şartlarına, toplumsal uzlaşıya hatta günümüz şartlarında sosyal paylaşım araçlarının etkisine bağlı olarak bu süreç, diller arasında da farklılık gösterebilir. Bunun en iyi örneği olarak atasözleri gösterilebilir.

Atasözleri, diğer kalıplaşmış dil birimlerinden farklı olarak, çok daha uzun bir zamanda oluşmuş ve pek az değişikliklerle günümüze kadar ulaşmıştır. Söz gelimi, *Divanü Lûgati't-Türk*'te geçen *awçı neçe al bilse ağg anca yol bilir* (DLT I 2013: 63) atasözü, tespitinin üzerinden yaklaşık bin yıl geçmesine rağmen bazı küçük ses değişikliklerine uğrayarak *avcı ne kadar al (hile) bilse ayı o kadar yol bilir* (Aksoy 1988: 165) şeklinde günümüzde kullanılmaktadır. Tespit edildiği dönemde kalıplaşma aşaması tamamlanan bu atasözünün, günümüze kadar herhangi bir değişikliğe izin vermemesinin sebebi, öğüt verme ya da genel bir kural bildirme işlevinin baskısıdır. Yapılacak olası bir değişiklikte iletinin anlaşılamayacağı düşüncesi bunda etkili olmuştur.

Deyimler için de kalıplaşma sürecinin aynı şekilde yüzyıllar içerisinde meydana geldiğini söyleyebiliriz. Ancak, günümüzde, atasözü kalıplaşmalarının daha az görüldüğünü, buna karşın deyimlerin çok daha kolay oluştuğunu ve toplumsal kabul gördüğünü ileri sürebiliriz. Bunda toplumun hayat tarzı ve kitle iletişim araçlarının etkisi önemli bir etkidir. Söz gelimi, sözlüklerde yer alan *kafası kazan (gibi) olmak*, *kafası bir dünya olmak*, *kafası durmak* gibi deyimlerin yanı sıra “gereği gibi düşünecek durumda olmamak, dalgın olmak” anlamında henüz sözlüklere girmeyen *kafası bir milyon olmak* deyimini yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Yeni oluşturulan başka deyimler de henüz sözlüklere girmemiştir: *köpek gibi içmek* “kendini bilemeyecek

¹ Bundan sonra çalışmada, bu ifade yerine KDB kısaltması kullanılacaktır.

kadar çok içmek”, *taklaya gelmek* “iş ters gitmek, tuzağa düşmek”, *süre almak* “spor müsabakalarında oyunda kalmak”, *gideri olmak* “genelde kızlar için söylenen ve onların güzel ve çekici olduğunu ifade etme biçimi”, *bir şeyin kafasını yaşamak* “hâl ve tavırlarında sıra dışı olmak, kendine özgü bir hâl içinde olmak, asıl durumun vahametini fark edemeyecek durumda olmak vb.”. Buna benzer yeni ortaya çıkan kalıplaşmış dil birimlerinin hızlı üretim ve tüketim çağının bir parçası olduğu ve sonraki nesillere aktarılmayacağı varsayılabilir.

Öncesinde de ifade edildiği gibi, günümüzde yeni atasözlerinin oluşmadığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Bunun sebebi, atasözlerinin önemli bir özelliği olarak görülen öğüt verme ve genel kural bildirme işlevinin eksik olmasıdır. Bu işlev ancak toplumsal deneyimle kazanılabilir. Bazı sosyal ortamlarda, özellikle gençler arasında bazı atasözlerinin değiştirilerek kullanılması buna örnek olarak verilebilir: “**orijinal program kullananı dokuz ağdan kovarlar, PC’ın mi var derdin var, virüsünü söylemeyen anti virüsünü bulamaz** (Gürbayır 2008: 74). Bu ve buna benzer kullanımların, atasözlerinin özünde olması beklenen toplumsal deneyim ve geçerlilikten yoksun olmaları bu gibi örneklerin kabul görmemelerinin de ana sebebidir.

2. Kalıplaşmanın Dil ve Zihin İlişkisi: Eğretileme (Metafor)

Türkçenin söz varlığında, sözlüklerde madde başı olarak bulunabilen kelimelerin yanı sıra hiç azımsanmayacak sayıda kalıplaşmış dil birimi de yer almaktadır. Bu birimler, dilin doğal devinimi içinde kendi anlam olanaklarından doğar ve belirli bir süreç içerisinde topluma mâl olur. Bunların yazılı ve sözlü dilde kullanımı, söylenmek ya da ifade edilmek istenenin çok fazla çaba sarf etmeden etkili bir şekilde ve çabucak iletilmesini sağlar. Şüphesiz bunu sağlayan, birimi oluşturan kelimelerin toplumsal bir süzgeçten geçirilerek özenle seçilmesi ve söz sanatlarıyla etki oranının artırılmasıdır. Bu söz sanatlarından biri de klasik görüşe göre kabaca ‘benzetme’ diye adlandırılan yakın zamanlardaki çalışmalarda ise gündelik hayatta sadece dilde değil düşünce ve eylemde de yaygın olarak kullanıldığı ileri sürülen *eğretileme (metafor)*dur (Lakoff-Johnson, 2015: 27). Yunanca *meta-* ‘öte’ ve *pherein* ‘taşımak, götürmek’ kelimelerinden oluşan metafor, ‘nakletmek, öteye taşımak’ demektir. Bu yönüyle, genel anlamda bir şeyin bazı özelliklerinin başka bir şeye taşınması anlamındadır

(Demirci, 2016: 330). Demirci, insanoğlunun eşyayı ya da hadiseyi adlandırıp anlamlandırmasına ve sonrasında gündelik ya da edebî kullanımına varıncaya kadar dilin neredeyse tamamında metaforları kullandığı düşüncesindedir² (2014: 226). Bizim de katıldığımız bu düşünce şu şekilde özetlenebilir: Dil ve düşüncenin işbirliğinde, yeni karşılaşılan bir durum ya da nesne için -yeni baştan bir ifade/kelime oluşturmak yerine- öncelikle kavram alanından benzerlik ya da bir çeşit bağ kurulabilecek mevcut bir ‘anlam’ aranır. Varsa elbette ‘anlaşma’yı kolaylaştırmak için bundan faydalanılır. Aksi takdirde yeni bir kelime ya da ifade oluşturma yoluna gidilir. Böylece dil, metafor mekanizmasını kullanarak kendi ihtiyacı olan yeni unsurları üretir. Bu yönüyle metafor, hem kullanışlı bir anlatım aracı hem de yapısal anlamda âdeta fabrika gibi çalışan bir üretim aracıdır (Demirci, 2016: 330). Demirci, aynı yazısında *örnekleme* (analoji)nin dilin her alanında olduğu gibi metafor için de önemli olduğuna işaret etmektedir (2016: 331-332). Çünkü metaforun mantığında elde bulunan ve iyi bilinen bir örneğe bakarak onun özellikleriyle yeni durum, nesne veya kavram arasında bağ kurma vardır. Bunu yaparken insanlar, dilde temel kelimeler olarak kabul edilen organ adları başta olmak üzere (dağın *başı*, birine *ayak* yapmak, İstanbul *Boğazı* vs.) çevresinde, yeryüzünde ve kültüründe olan şeylerden faydalanır.

Burada, her durum için yeni bir kelime türetilirse dilin daha da zenginleşeceği düşünülebilir. Bu durum, isim tamlamaları için de geçerlidir. Metaforik ifadelerden türetilen dağın *başı*, dağın *eteği* veya İstanbul *Boğazı* tamlamalarını kullanmamak her biri için ayrı kelimeler oluşturmayı gerektirir. Ancak kanaatimizce bu durum dili zenginleştirmez. Çünkü bir şeyi zaten kavram dünyasında olan başka bir şeyle anlatmak hem çok daha kolaydır hem de dilin işlenmişliğinin göstergesidir.

3. Türkçede Kalıplaşma ve Varyantlaşma Süreçleri

3.1. Sözlü Dilde ve Ağızlarda Kalıplaşma ve Varyantlaşma

Yazı öncesinde insanoğlunun bilgileri sadece belleğindekiyle sınırlıdır. Geriye kalan bütün her şey hakkındaki bilgileri ise tahmine dayanır. Söz gelimi, bir kişi alanı değilse veya özellikle o konuya kişisel ilgisi yoksa kimya bilgisine sahip olamaz. Bunun

² Metaforların edebî kullanımı için bk. (Cebeci, 2013).

günümüzdeki tek şartı, yazılı kaynaklardan gerekli bilgiyi öğrenmektir. Aksi durumda, kimya bilgisi sadece kişinin belleğinde olduğu kadarıyla belki de birkaç kelimeyle sınırlı kalacak, bu da tam anlamıyla kimya bilgisi olmayacaktır. Yazılı kültürde, her insanın zaten sahibi olduğu, kalıtım aracılığıyla nesiller boyu genlerinde birikerek gelen *doğuştan gelen bilgi*³lerin dışında diğer tüm bilgiler yazılı hâle getirilmiş ve insanlığın hizmetine sunulmuştur. Kimya, tarih, tıp bilgisinden trafik kurallarına varıncaya kadar basit-karmaşık bütün bilgiler eğer yazılı olmasaydı, bugün bunların öğrenilmesi mümkün olmazdı.

Bir bilginin sürekliliğini sağlamak aynı zamanda insanlık tarihi açısından da önemlidir. Aksi takdirde her neslin aynı tecrübeleri tekrar tekrar yaşaması ve aynı sonuca ulaşması kısır döngüye sebep olacak ve istenilen gelişme bir türlü sağlanamayacaktır. Bu yüzden insanlar, bin yıllardır edindiği bilgileri bir şekilde saklamış böylece hayat daha kolay hâle gelmiş ve nihayetinde medeniyetler doğmuştur.

Yazının henüz icat edilmediği sözlü kültürlerde belleği güçlendirmek veya sözün etkisini artırmak için anlatılarda özellikle eş veya zıt anlamlı sıfatların kullanılması oldukça yaygın bir gelenektir (Ong 2007: 54). Türkçede de sözlü dil izlerini taşıyan metinlerin başında *Orhun Abideleri*, *Dede Korkut Oğuznâmeleri* ile *Battalnâme*, *Danışmendnâme* ve *Saltuknâme* gibi destanlar gelmektedir. Bu tür metinlerde, anlatımı kuvvetlendirmek için çok sayıda sayı, kalıp söz ve deyim kullanılmış, sık sık zıtlık ifadelerine başvurulmuştur (Akar 2017a; 2017b). Sıfatlar da bu ifadelerden biridir. Ong'a göre sözlü kültür insanı *asker* yerine *kahraman asker*, *prences* yerine *güzel prences*, *çınar* yerine *ulu çınar* demeyi tercih etmektedir (2007: 54). Bunun sebebi sözlü kültürde yazının verdiği anlatım gücünün kelime grubu ya da cümle şeklinde verilme gerekliliğidir. "kahraman, güzel, ulu" gibi bazı sıfatlar o toplum tarafından yüzyıllar içerisinde niteledikleri isimlerle bir arada kullanılmışlardır ve asla gelişmiş güzel değillerdir. Bu yüzden değiştirilmeleri, sorgulanmaları ya da parçalanmaları çok

³ İnsanlık bu tip bilgilerin sayesinde sebebini bilmeden bazı davranışları yapmaya ya da yapmamaya başlamıştır. Sözelimi susama ve susuzluğu gidermek için su içmek bizim irademizin dışında sahip olduğumuz bir bilgidir. Yine aynı şekilde kötü kokulu besinleri tüketmemek aynı sebepten kaynaklanmaktadır. Uçurumdan düşmenin tehlikeli ve öldürücü olduğu bilgisi de genlerle insanlığa aktarılan bilgilerdir. Bu tür bilgilerin belirleyici özellikleri arasında şunlar yer almaktadır:

- Artırılamaz ve eksiltilemez.
- Yanlışlanamaz.
- Geliştirilemez.
- Yok edilemez. (Uğurlu 2012: 9)

mümkün değildir. “kahraman Türk askeri” yerine eş anlamlı kelimeyle “yiğit Türk askeri” demek kabul görmez. Günümüzde bu değişiklik dil açısından ‘olabilir’ gibi görünse de sözlü kültürde kelime grubunun “kahraman asker” dışındaki diğer kullanımları toplumsal bellekte yoktur. Dolayısıyla toplum tarafından seçilen bir yapının, sonraki süreçte kalıplaşması gerekmektedir. Aynı kural KDB’ler için daha önemlidir. Çünkü kalıplaşmadan bu tür yapıların yaşayabilmesi mümkün değildir. Ancak ağızlardaki KDB’ler yazı dilindekilere oranla varyant açısından daha zengindir. Çünkü ağızlar yazı diline göre sözlü kültüre çok daha yakın ve bağlıdır. Ayrıca ağızlar, kelime hazinesi bakımından ölçünlü dilden çok daha zengindir. Bunu bazı atasözleri örneklerinde görebiliriz:

*even **enik** gözsüz enik **enikler**.* (ev-: acele etmek, acele ettirmek, DS, C. 5)
(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

*even **kancık** gözsüz enik **guzlar**.* (ev-: acele etmek, acele ettirmek, DS, C. 5;
kancık: dişi, DS, C. 8, *guzla*:- at, eşek vb. hayvanlar doğurmak. DS, C. 6)
(Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

Hem anlamı hem de KDB’nin iç dinamiğini ve ahengini bozmayacak her türlü değişiklik konuşucu tarafından kabul görecektir. İç dinamikten kasıt, ses, dizim bazen de ölçünün bozulmamasıdır. Bir KDB’nin kelimesi kelimesine ezberlenmesi bütünlüklü bir kalıplaşma gerektirir. Yazının koruyucu gücünden de mahrum olan ağızlarda, bu türden değişiklikler kusur olarak görülmez. Dolayısıyla yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, görkemli bir dili ve ortak bilgeliği sergilediği sürece birimin kelimelerinde değişiklik yapılabilir.

Diğer birimlerden farklı olarak dua ve beddua gibi dinî açıdan bazı söylemler için varyanttan bahsetmek söz konusu değildir. Özellikle bazı dinî törenlerde edilen duaların kutsal sayılmaları onların değişmesinin önündeki en büyük engeldir. Hem kutsallığın hem de sözlü geleneğin etkisiyle bazı dualar ve sureler ezberlenmiş ve ilk kelimeleriyle anımsanmışlardır. *Fil Suresi* ilk kelimesi olan “elemtere” olarak da bilinir. Türkoloji için önemli sözlüklerden biri olan *Abuşka Sözlüğü*, başka adlandırmalardan ziyade ilk maddesi olan “ihtiyar kadın” anlamındaki *abuşka* ile anılmaktadır (Akar 2013: 199). Bunun en önemli sebebi, sözlü kültürden günümüze kadar gelen alışkanlıktır.

3.2. Yazılı Dilde Kalıplaşma ve Varyantlaşma

Yazı dilinde esas olan varyantsızlaşma, KDB'ler için de geçerlidir. Zaten kalıplaşma ve ölçünlü hâle gelmede yazının gücü etkilidir. Çünkü yazılı hâle gelen bir birimin değişmesi zordur. İnsan zihni, birimlerin yazıya geçirilmesinden sonra KDB'leri akılda tutarak harcayacağı enerjiyi, metinleri analiz etmek için kullanmıştır. Böylece, KDB'lerin yerine KDB'nin geçtiği metnin çözümlenmesi daha önemli ve öncelikli hâle gelmiş, kültürel sıçrama zaten bir anlamda bu sayede olmuştur

KDB'leri yazıya geçiren ve bu şekilde muhafaza eden toplumları esasen uzun vadede bir tehlike beklemektedir. Ong, yazıya alışan insan belleğinin zamanla ezber yapmaya yarayan bölümünün işlevini yitirdiğini ve insanın adım adım unutkan olduğunu ileri sürmektedir (2007: 98). Tüm KDB'lerin yazıya geçirilmesi sonucunda yine yazıya güvenen insanoğlu, belleğini başka işler için kullanacak ve belki de KDB'ler için sözlüklere bakmak zorunda kalacaktır.

Bir toplumun geçirdiği kültürel evreler ya da ilişkide bulunduğu medeniyetler, o toplumun söz varlığında esaslı değişimlere sebep olabilir. Daha önce kendilerinde olmayan yüzlerce belki de binlerce kelime yeni karşılaşılan bir durum veya nesneden dolayı dile girer. Bunların da bir kısmı o nesne veya durum geçerliliğini koruduğu sürece dilde yaşamaya devam eder. Ne zaman artık o kelimenin karşılığı olan nesne ya da durum yiterse kelime de yavaş yavaş kaybolmaya başlar ve sonunda unutulur. Diğer dillerden alınan kelimeler için durum böyleyken dilin kendi iç dinamiğindeki kelimelerin sonu çok farklı değildir. Ong, dildeki arkaik kelimelerin sözlü kültürde yıllarca yaşayabilmesini, kelimeleri canlı ve gündemde tutan çeşitli anlatılara bağlamaktadır (2007: 64). Kelimelerin bilinmesi ise KDB'lerin anlaşılmasını etkilemektedir. Herhangi bir kelimesi bilinmeyen KDB'nin, şayet kullanıldığı bağlamdan, kullanıcının jest ve mimiklerinden ne anlama geldiği fark edilemiyorsa anlaşılması mümkün değildir. Yazı dilinde sözlüklerin varlığı bu durumda önleyici bir etkidir. Bir kelimenin arkaik anlamlarının sözlüklere bakılarak bulunmasıyla KDB'nin anlamına sonradan ulaşılabilir. Ancak o zaman yabancı dildeki bir yazıyı okumakla anadilindeki bir metni okumak arasında fark olmayacaktır. Sözlü kültürde ve ağızlarda ise, sözlükten bakma gibi bir imkânı olmayan konuşur veya dinleyici tarafından birimde geçen kelimelerin hemen, o anda anlaşılması çok önemlidir.

Dolayısıyla, kullanılan kelimelerin sürekli canlı tutulması gerekmektedir. Ağızlarda gerek sözlü kültürün kısmen korunması gerek günlük yaşamdaki dil çeşitliliği şimdilik bunu sağlamaktadır.

Yüzyıllar öncesine ait kültür verilerinin işlendiği KDB'lerin incelenmesiyle, aynı zamanda Türk kültür tarihiyle ilgili önemli bilgilere de ulaşmak mümkün olacaktır. Bu anlamda yazının kullanıldığı hemen her medeniyette olduğu gibi Türk medeniyetinde de hem inceleme hem de sonraki kuşaklara aktarma amacıyla başta atasözü ve deyim olmak üzere çoğu KDB kayıt altına alınmıştır.⁴ Kayıt altına alınan/alınacak KDB'lerde çeşitlilik olabilir. Bu çeşitlilik, aynı anlamı vermesine rağmen bazı şekil farklılıklarının birimlerde görülmesidir. Bu türden söz varlığının günümüzün değişen ve evrilen şartlarında aynı kelimelerle ve aynı yapıda söylenmesi her zaman mümkün değildir. Söz gelimi, *eceli gelen it cami duvarına siyer*⁵ atasözü bütün kelimelerinin değişmesiyle *eceli/ölümü gelen/yaklaşan it/köpek cami/mescit duvarına/avlusuna siyer/işer* biçiminde görülebilir (Aksoy 1988: 256; Parlatır 2010: 201). Bu örnekte *it* yerine *köpek* kelimesi, hatta yazı dilinde zaman zaman *siyer/işer* yerine *pisler* yapısı tercih edilerek atasözü *örtmecenin* etkisiyle daha 'uygun' biçimde ifade edilmiştir. Ancak, *siy-* yerine *iş-* fiilinin tercih edilmesi artık *siy-* fiilinin yazı dilinin yanı sıra çoğu ağızda bile arkaikleşerek unutulması ve kullanımdan düşmesiyle ilgilidir.

4. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Kalıplaşmış Dil Birimlerinde Kullanımı ve Önemi

Sondan eklemeli bir dil olarak Türkçe, yeni durumlar ya da varlıklar için kendi kök ve eklerinden yeni kelimeler türetme eğilimi gösterirken ağızlar bu konuda yazı dilinin baskısından uzakta olduğu için daha üretkendir. Bunda, Türklerin yüzyıllardır doğayla iç içe yaşamaları, temel ve ekonomik şartların tarım ve hayvancılıkla ilişkili olması etkili olmuştur. Türkçedeki söz varlığı zenginliğinin bir başka sebebi de, bu yaşam şeklinden kaynaklanan ayrıntılı anlatımdır. Sözlü dönemden kalma tasvir geleneğinin devam etmesini sağlayan veya kolaylaştıran bu özellik sayesinde, Türkçenin soyut ve somut kelime dağarcığı hatırı sayılır bir seviyeye ulaşmıştır. Yaratıcılığın ve dilin

⁴ Sözlüklerde yer alan atasözü ve deyim sayıları için ayrıca bk. (Özön 1943, 1956; Aksoy 1988, Yurtbaşı 1994, 1996; Püsküllüoğlu 1995; Parlatır 2010; Sözer 2000; Sinan 2015).

⁵ *siy-*: genellikle köpek, kedi vb. hayvan işemek DS. C. 12.

sınırsız anlam dünyasının ürünü olan bu tür kelime ve yapılar, ağızlardaki KDB’lerde de kullanılmakta ve aynı zamanda da korunmaktadır. Böylece, hem söz varlığında kalıcılık sağlanmakta hem de anlam dünyasına zenginlik kazandırılmaktadır. Burada asıl belirtilmek istenen, ağızların yazı dili için olan önemidir. Çünkü ağızlarda korunan yapı ve eski Türkçeden bu yana taşınan kelimelerin Türkçe ile ilgili pek çok sorunun çözümünde başvuru kaynağı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Söz gelimi, ağızlarda yazı dilindeki *umma*, *umut*, *umdurmak*, *umulma* gibi birçok kelimenin kökü olan *um-* fiilinden türemiş onlarca kelime bulunmaktadır. *uma* “armağan”, *umgu* “umut” *ummaca*, *umsunuk*, *umsuruk*, *umsunluk*, *umsunma* “özenilen şeyin ele geçmemesinden dolayı lohusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik, acı”, *umsalak* “umutsuz kişi”, *umsanmak* “umutlanmak”, *umsuh* “imrenme özenme”, *umsuk* “umutsuz erkek”, *umsumuk* “cinsel isteğini gideremeyen kimse”, *umsundurmak*, *umsutmak* “umutlandırmak”, *umsunmak* “imrenmek, özenmek”, *umu* “umut, iyi dilek”, *umuca* “umut”, *umucu* “bir şey isteyen, bekleyen, uman (özellikle bahşiş için)”, *umulca* “beklenen, umulan (davranış, nesne vb.)”, *umulcama*, *umunca*, *umunç* “umulan, beklenen, olması istenen şey”, *umunmah* “umutlanmak, beklemek” bunlardan bazılarıdır (DS, C. 11-12). Bu kelimelerin içerisinde bazıları (*ummah* olmak, *umsunuk* olmak, *umsuruk* olmak) birleşik fiil bazıları ise (*ummaya uğramak*, *ummaca bulmak* “özendiği bir şeyi elde edememekten hasta olmak, lohusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik, acı”) deyim olarak kullanılmakta, böylece ağız söz varlığı zenginleşmektedir. Dolayısıyla, KDB’ler içerisinde kalıplaşarak günümüze kadar gelen kelimelerle, aynı zamanda Türkçenin sürekliliği sağlanmaktadır, denilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA KALIPLAŞMA

1.1. Kalıplaşma Dereceleri

Kalıplaşmış dil birimlerini dilin diğer söz varlığından ayıran en önemli özellik, kalıplaşarak yalnızca belli kavram ve olguları göstermesidir. Yapısına göre cümle, kelime grubu ve tek kelimeden oluşan bu birimlerin bazılarının tamamı, büyük bir kısmının ise yalnızca bir bölümü kalıplaşmıştır. Gökdayı, bu kalıplaşmayı *tam* ve *çekirdek bölüm* olarak ikiye ayırmıştır.⁶ Buna göre, *çekirdek bölüm* ile çok kelimeden oluşan bir birimin asıl anlam veren ve hiç değişmeyen kısmı kastedilmektedir (2011: 26).

Söz konusu kalıplaşma, her birim için aynı derecede değildir. Birimlerin kalıplaşma dereceleri şöyledir:

Kalıplaşma Dereceleri

1. Tam Kalıplaşma

2. Çekirdek Kalıplaşma

2.1. Yapısal Değişikliğe İzin Verme

2.1.1. İsim Çekim Eklerinin Değişebilmesi

2.1.2. Fiil Çekim Eklerinin Değişebilmesi

2.2. Dizimsel Değişikliğe İzin Verme

2.2.1. Kelime Ekleme / Çıkarma

2.2.2. Kelime Değişikliği

2.2.3. Kelimelerin Yer Değiştirebilmesi

1.1.1. Tam Kalıplaşma

Kalıplaşmış dil birimleri içerisinde kelimelerde ve söz diziminde herhangi bir değişikliğin görülmediği yapılar tam kalıplaşma örnekleridir. Özellikle atasözleri bu

⁶ Gökdayı, eserinde *çekirdek kalıplaşma* için *yarı kalıplaşma* terimini de önermektedir (2011: 76)

başlık altında değerlendirilmekle birlikte deyim, ilişki sözleri ve ikilemelerin de bir kısmının tamamen kalıplaştığı görülmektedir.

damlaya damlaya göl olur.

ayağını yorganına göre uzat.

ak akçe kara gün içindir.

kambersiz düğün olmaz.

geçti bor'un pazarı, sür eşiği niğde'ye.

selamünaleyküm, iyi akşamlar, sağlıklıyla kalın.

1.1.2. Çekirdek Kalıplaşma

Kalıplaşmış dil birimlerinin büyük bir kısmının çekirdek olarak kalıplaştığı söylenebilir. Bu tür kalıplaşmalarda mutlaka değişmeyen bir bölüm bulunmakta ve dilin konuşurları tarafından bu bölümün etrafında yapısal ve dizimsel bazı değişikliklere izin verilmektedir. Ağızlardaki kalıplaşmış dil birimleri ise standartlaşmama ve buna bağlı olarak ortaya çıkan çeşitlilik bakımından çekirdek kalıplaşma için zengin bir kaynaktır.

1.1.2.1. Biçim Açısından Değişikliğe İzin Verme

1.1.2.1.1. İsim Çekim Eklerinin Değişebilmesi

Birimlerin kullanıldığı yere ve şahsa göre kendisine eklenen iyelik, hâl, çokluk gibi eklerin kullanımında değişikliğe gidilebilmektedir. Özellikle deyimlerde ve ikilemelerde karşımıza çıkan bu durum, diğer kalıplaşmış dil birimlerinde daha az görülür.

ağzının tadı kaç- > ağzımızın tadı kaçtı, ağzımın tadını kaçırdı, senin ağzının tadı kaçmış

Birimlerde görülen çekirdek kalıplaşmaya farklı hâl eklerinin eklenmesi de bazı çalışmalarda bu başlık altında değerlendirilmiştir (Gökdayı 2011: 29). Ancak bu durum, aynı zamanda birimde kelime değişikliğini de gerektirdiğinden hâl eki kapsam dışında bırakılmalıdır. Söz gelimi, fiil eklenmeden örnek olarak verilen *dağ bayır* ikilemesinin kendisine eklenen fiillere farklı farklı hâl ekleri ile bağlandığı göz önünde bulundurulmamıştır. *dağ bayır dolaşmak, dağa bayıra çıkmak, dağda bayırda kalmak, dağdan bayırdan inmemek, dağdan bayıra gezmek* gibi.

1.1.2.1.2. Fiil Çekim Eklerinin Değişebilmesi

Özellikle cümle şeklinde kullanılan bazı atasözü, deyim ve ilişki sözlerinde sıklıkla görülen bir durumdur. Bu birimleri kullanan kişinin bulunduğu ortam, zaman, durum gibi gramer dışı etkiler bunun asıl sebebidir. *fitil fitil burnundan getirmek* deyimini *fitil fitil burnundan getireceğim*, *fitil fitil burnundan getiriyorlar*, *fitil fitil burnundan getiririm* şeklinde kullanılsa bile anlamında herhangi bir değişiklik olmayacaktır.

yardım et- > yardım edeceğim, yardım ettim, yardım eder.

teşekkür et- > teşekkür ederim, teşekkür ettim, teşekkür ettik, teşekkür ediyor.

1.1.2.2. Dizim Açısından Değişikliğe İzin Verme

Birimlerin bir kısmında yine anlamı değiştirmeyecek şekilde bazı kelimelerin yeri değiştirilebilir veya kelime ekleme çıkarma yapılabilir. Bunun sebepleri arasında dilin kullanıcısının içinde bulunduğu psikoloji gösterilebilir. Örneğin kızgın biri, birimi daha az kelimeyle veya devrik bir yapıda kullanırken sevinçli biri, birimin kelimelerinin arasına anlamı daha etkili kılmak için daha fazla kelime ekler ve birim de kurallı bir yapıya dönüştürülür.

1.1.2.2.1. Kelime Ekleme / Çıkarma

Az sayıda kelimedenden oluşan ikileme ile bazı birleşik isim ve birleşik fiillerin dışında diğer birimlerde sıklıkla görülen bir durumdur. Anlamı etkilememek şartıyla birime kelime ekleme çıkarma yapılabilir.

*akıntıya kürek çekilmez. > akıntıya **karşı** kürek çekilmez.*

*ağzından çıkan kulağı işit- > ağzından çıkan **sözü** kulağı işit-*

*afiyet olsun > afiyet **şeker** olsun, afiyet **bal**, **şeker** olsun.*

1.1.2.2.2. Kelime Değişikliği

Tam kalıplaşmanın görüldüğü örneklerde kelime seçimi ve dizimi üzerinde herhangi bir değişiklik yapmak mümkün değildir.

damlaya damlaya göl olur atasözünün *damlaya damlaya deniz olur*, *aka aka göl olur* ya da *damlaya damlaya göl dolar* vb. şeklinde kullanımı aynı anlamı veremeyeceği için dilin konuşurları tarafından kabul edilemez. Ancak bazı atasözlerinde eş anlamlı

kelimelerin anlamı bozmamak kaydıyla birbirlerinin yerine kullanıldığı örnekleri de görmek mümkündür. Bunun sebepleri kalıplaşmış dil birimlerindeki kelimelerin bazılarının arkaikleşmesi yahut örtmece olarak düşünülmelidir. Söz gelimi, *eceli gelen it cami duvarına siyer* atasözü bütün kelimelerinin değişmesiyle *eceli/ölümü gelen/yaklaşan it/köpek cami/mescit duvarına/avlusuna siyer/işer* biçimine girebilir (Aksoy 1988: 256; Parlatır 2010: 201). Bu örnekte *it* yerine *köpek* kelimesinin tercih edilmesi örtmecenin etkisidir. *siy*-⁷ yerine *işe*- fiilinin tercih edilmesi, artık *siy*- fiilinin yazı dilinin yanı sıra çoğu ağızda bile arkaikleşerek unutulması ve kullanımdan düşmesiyle ilgilidir. Hatta yazı dilinde *işe*- yerine örtmecenin etkisiyle *pisle*- şekline de rastlanır olmuştur.

Benzer durum, eş anlamlı olmasa bile birbirinin yerine geçebilen kelimelerle ilgilidir. Eğer atasözünün anlamı değişmiyorsa konuşurlar değişikliğe izin vermektedir. Burada çok yaygın olarak bilinen ve dilin konuşucuları tarafından kabul gören yapıların az değiştiği ya da hiç değişmediği görülecektir. Bu anlamda çeşitlilik ve dilin mantığı açısından ağızlar, önemli bir veri kaynağıdır.

Söz gelimi:

deveci ile konuşan kapusunu büyük açar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937)

deveciye komşu olan kapısını geniş tutar. (Sivas) (Türkmen 1973)

deveci ile dost olan kapısını büyük yaptırır. (Albayrak 2009)

devesi olanın kapısı yüksek olur. (Isparta) (BAAD 2009)

erine göre bağla başını, kazanına göre vur aşını. (Sivas) (Çağdaş 1978a)

erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını. (Zile-Tokat) (Demiray 1979)

even enik gözsüz enik enikler. (ev-: acele etmek, acele ettirmek, DS, C. 5) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

even kancık gözsüz enik guzlar. (ev-: acele etmek, acele ettirmek, DS, C. 5; *kancık*: dişi, DS, C. 8, *guzla*:- at, eşek vb. hayvanlar doğurmak. DS, C. 6) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

⁷ *siy*:- genellikle köpek, kedi vb. hayvan işemek DS., C. 12.

1.1.2.2.3. Kelimelerin Yer Değiştirebilmesi

Kalıplaşmış dil birimlerinde bağlama göre unsurların yerleri değiştirilebilmektedir.

Dikensiz gül olmaz

Gül **dikensiz** olmaz.

İki dinle bir söyle.

Bir söyle **iki dinle**.

Bu durum, zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemelerde daha sık görülebilmektedir.

akşam sabah > sabah akşam

büyükü küçüklü > küçüklü büyükü

gizli saklı > saklı gizli

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİ

2.1. Atasözleri

Kalıplaşmış dil birimleri arasında yaygın olarak kullanılan ve kolaylıkla tanınan yapıların başında atasözleri gelmektedir. Atasözlerinin genel özelliklerinden yola çıkılarak yapılmış birçok tanımı bulunmaktadır: “Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir” (Aksoy 1988: 37). Bu konuda Aydın Oy, atasözlerinin hüküm şeklinde nakledildiğini söyleyerek şunları kaydetmiştir: “Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahedelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü söz” (1991: 44). Atasözlerinin genel ve leksik tanımı ise *Türkçe Sözlükte* şu şekilde yapılmıştır: Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel (2011: 180).

Türkçede *atalar sözü* veya *atasözü* gibi nispeten yeni adlandırmaların öncesinde bugünkü bazı atasözlerinin ilk kullanımlarını da bulabileceğimiz *Divânü Lügâti't-Türk*'de geçen *sav*, “atalar sözü, darbimesel” anlamında kullanılmış ilk kelimelerdendir (DLT IV 2013: 498). İslamiyet'in kabulünden sonra Arapçadan Türkçeye giren *mesel* ise “belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşarak halka mâl olan anonim özdeyiş, atasözü” “benzeyen” ve “sıfat, vasıf, söz, ibret ve kıssa” anlamlarına gelmektedir (Durmuş 2004: 293). Bunun yanı sıra “asıl anlamı dışında başka bir şeyi anlatmak için dolaylı ve üstü kapalı olarak söylenen ibret alınacak söz; ders ve ibret alınacak küçük hikâye, fıkra, kıssa; atasözü” şeklinde tanımlanmaktadır (Ayverdi 2011: 804). Özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde *atalarsözü* anlamında “mesel getirmek, duruma uyan yaygın bir söz ya da bir atasözü söylemek” şeklinde tanımlanan *darb-ı mesel* veya çoğulu olarak *durûb-ı emsâl* kullanılmıştır (Aksoy 1988: 14). Daha yakın zamanlara kadar, özellikle yöresel atasözleri ve deyimlerin ayırım yapılmadan yayımlandığı çalışmalarda *meşhur söz*, *tâbir*, *halk tâbirleri*, *deyiş*, *özlü deyiş*, *özlü söz*, *klişe cümleler*, *takım sözler* vb. ise atasözleri yerine kullanılan ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya üzerinde yaşayan-yaşamış bütün toplumların muhakkak kendi yaşam felsefelerine uygun atasözleri olmuş ve bunun için de farklı farklı adlandırmalarda bulunmuşlardır. Ancak bu adlandırmalar etimolojik olarak ve anlambilim açısından incelendiğinde, aynı zamanda evrensel bir düşünce ve anlayış ortaklığının ürünü olduğu anlaşılabacaktır. İngilizce *proverb*⁸, Almanca *sprichwort*, Fransızca *proverbe* gibi ‘önceye, geçmişe, deneyime dayalı söz’ anlamındaki adlandırmalar ile Farsçadaki ‘nasihat’ anlamındaki *pend* şekli, atasözlerinin geçmişte yaşamış olan büyüklerden günümüze taşınan, önemsenen dil varlıkları olarak algılandığının göstergesidir. Benzer şekilde farklı toplumlarca atasözlerine “kanatlı söz”, “nasihat”, “cevherli söz”, “ibret verici söz”, “altın söz”, “dilin gülzârı”, “halk mektebi”, “halk hikmeti”, “ruhun doktoru”, “aklın gözü” gibi anlamlara gelen adlar verildiği kaydedilmiştir (Çobanoğlu, 2004: 3).

Atasözü için Türk lehçelerinde çeşitli isimlendirmeler kullanılmaktadır. Azerbaycan, Afganistan, İran, Suriye ve Irak’ta yaşayan Türkmenlerce *atalar sözü* veya *eskiler sözü* kullanılır. Saha veya Yakutlar *hohoono*; Tobollar *takmak*; Uranhalar *ülgercomak*; Tuvalar *üleger domoktar* ve *çeçen söster*; Sagaylar *takpak*; Hakaslar *söspek*; Hoten civarında *tabma*; Kırgız, Kazak, Uygur, Özbek, Karakalpak, Kazan Tatarları, Başkurtlar ve Kırım Tatarları arasında Arapça kökenli *makal*; Türkmenistan, Kuzey Afganistan, İran Türkmenlerinde ise hem *makal* hem de *nakıl*; Çuvaşça ise *samah* atasözü karşılığında kullanılmaktadır. Kıbrıs, Rodos, İstanköy, Batı Trakya, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Dobruca gibi Balkan ve Gagavuz Türkleri de *atalar*, *eskiler* veya *atasözü* kelimesini kullanmaktadırlar (Çobanoğlu, 2004: 3). Yukarıdaki adlandırmaların yanı sıra Başkurt *mākāl*, *äytim*, *atalar hüzi*; Kırgız Türkçesinde *makal-lakap*; Tatar Türkçesinde *atalar süzi*, *mākāl*, *äytim* (Ercilasun 1991: 32); Kerkük ağzında *darb-ı kelam*, *emsal*, *cümle-i hikemiyye*, *deme*, *demece*, *deyişet*; Doğu Türkistan’da *tabma*, *ulular sözü*; bazı Anadolu ağızlarında ise *deyişet* ve *ozanlama* gibi adlandırmaların varlığına işaret edilmiştir (Albayrak 2004: 42).

⁸ *proverb* kelimesi özetle Latince “önce, önceye dayalı” anlamındaki *pro* ile “söz” anlamına gelen *verbum* kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=proverb (Erişim Tarihi: 10.08.2016)

Yukarıdaki atasözü tanımlarının yanı sıra bir başka tanım da şöyle yapılabilir: Dillerin söz varlığında önemli ve vazgeçilmez bir unsur olarak görülen atasözleri, toplumların yaşamları boyunca oluşan bilgeliklerini, kazandıkları deneyimleri, hayat felsefelerini, ifade zenginliklerini yansıtan ve bu yönüyle uzun süre onların düşünce dünyalarında yaşamaya devam edebilen kalıplaşmış birimlerdir. O hâlde, atasözlerinin oluşum şartları veya ortaya çıkmaları toplumların geçmişleriyle ilgili görünmektedir.

Atasözleri ne zaman ve nasıl oluşmuştur? Yazının olmadığı sözlü kültürlerde bilgi nasıl saklanıyordu veya biliniyordu?

Bu konuda sözlü kültür kuramcıları çeşitli düşünceler öne sürmüşlerdir. Bunlardan Walter J. Ong'a göre, eski çağlarda bilgiyi saklamanın tek yolu belleğe yardımcı olan, ağızdan çıkmaya hazır düşünce biçimleri kullanmaktır. Yani, düşüncenin çeşitli zıtlıklar ve ses tekrarları içeren *ikilemelerle*, sıfatlar veya başka *kalıp ifadelerle* akması, herkesin sık duyup kolaylıkla hatırlayacağı şekilde biçimlenmiş *atasözleri* ve *deyimlerden* oluşması gerekmektedir (2007: 49). Sözlü kültürde, düşüncenin özü olarak görülen KDB'ler olmadan hiçbir bilginin sürekliliğinin sağlanamayacağı belirtilmiştir (Ong 2007: 50). İnsanlar, daha tarihî dönemlerde, benzer durumlardan oluşan tecrübeyi ve bilgiyi kısa ve öz bir ifadeyle dile getirme gerekliliği duymuşlardır. Böylece, sözün gücüne güç katabileceği de keşfedilince atasözleri gibi daha birçok KDB'nin temelleri atılmış olmalıdır.

Ong, sözlü kültürlerde çoğu kez kanunların dahi atasözlerine yerleştiğini söylemektedir. Bu kültürlerde herhangi bir anlaşmazlık karşısında hâkimlerin asıl görevinin adil bir karara varabilmek için davayla ilgili atasözlerini beyan etmek olduğu belirtilmiştir (2007: 51). Türkçedeki ve diğer tüm dillerdeki bazı atasözlerinin âdeta kanun maddesi hükmünde olmasının sebebi burada aranmalıdır. Atasözlerinin kanun taşıyıcılığı özelliği de ayrıca değerlendirilmesi gereken bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.⁹

Henüz yazılı kanunların olmadığı devirlerde örf ve âdetler, toplum düzenini sağlayan kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun ortak sosyal ve kültürel belleğini

⁹ Yazılı kanunların daha oluşmadığı Türk toplumlarında töre, kanun yerine geçiyordu ve bunlar da sözlü kurallardan oluşuyordu. Sözlü kurallarsa büyük ölçüde KDB'lerle ifade edilmekteydi. Bunun en iyi örneği Oğuznâmeler'dir.

yansıtan bu kuralların insanların yaşamlarını düzene koyarak gündelik hayatlarını kolaylaştırdığına ve yine bunların yazılı olmadıkları hâlde nesilden nesile aktarıldıklarına dikkat çekilmektedir (Dursun 2016: 61). Bu işlevi yerine getiren Türk atasözlerini Ali Rıza Önder (1975: 109-121) ve Aysun Dursun (2015: 153-159) hukuk açısından tasnif etmişlerdir.

Böylece atasözlerinin oluşumları ve yaygınlık kazanmalarının insanlığın varoluşuyla eş zamanlı düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, daha o ilk zamanlarında sözlü olarak iletişim kuramayan insanlar, atasözleri için gereken deneyimi biriktirmeye başlamış olmalıdır. Sözlü olarak anlaşmaya başlandığında ise ortak tecrübeler atasözü olarak kimlik kazanmıştır. Ong’a göre pek çok atasözü, konuşma olayının ilk sözlü biçimine, onun gücü, alımlılığı ve tehlikelerine ilişkin gözlemlerle doludur (2007: 21). Dolayısıyla atasözleri, bu yönüyle de dilin tarihî gelişimi açısından önemli bir tanık durumundadır.

2.1.1. Tarihî Türkçe Metinlerde Atasözleri

Belli bir zaman sürecinde kalıplaşan atasözleri yazıya geçirilerek sonraki kuşaklara aktarılmaya başlanmıştır. Böylece, insanların aynı tecrübeyi tekrar yaşayarak medeniyet yolunda zaman kaybetmesinin önüne bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde geçilmiştir. Bu kaygıyla yazılı hâle getirildikleri hiçbir zaman bilinemeyecek atasözlerine ilk olarak, Sümerlerde rastlanmaktadır:

Fakir bir adamın ölmesi, yaşamasından iyidir.

El ele ilave edilince adamın evi yapılır. (Çığ 1959: 150)

Türkçeye ilgili eldeki ilk yazılı belgeler sayılan *Orhun Abidelerinde* çeşitli söz sanatları ile atasözü, deyim, ikileme gibi dilin belirli bir işlenmişlik düzeyine ulaştığını gösteren etkili söylem ve edebî kullanımlara rastlanmaktadır.

Köktürk metinlerinde özellikle de *Tonyukuk*’a ait yazıtlarda atasözü niteliği taşıyan söz kalıpları vardır. Talat Tekin bunlardan bir kaçını örnek olarak vermektedir.¹⁰

toruk bukalı semiz bukalı ırakda bilser; semiz buka, toruk buka teyin bilmez (T

¹⁰ Bu konudaki diğer çalışmalar için bk. (Caferoğlu 1930: 43-46); (Elçin 1998: 461-462); (Aksan 2014: 103-104).

I B 5-6) “(İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa (hangilerinin) semiz (hangilerinin) zayıf olduğunu bilmez”

yuyka erkli topulguluk uçuz, yinçge erkliğ üzgeli uçuz (T I G 6) “Yufka olanı delmek kolaydır, ince olanı kırmak kolay” (1998: 20-21)

Osman F. Sertkaya, yazıtlardaki atasözlerinin yanı sıra bir de 10. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu düşünülen ve atasözlerini ihtiva eden bir liste üzerinde çalışmıştır.

özining ölmez, [etining öl]ür “özün (benliğin) ölmez, vücudun ölür”

tanuklug sab, tamgalıg bitig “Şahit huzurunda söylenen söz, damgalı bir senet mahiyetindedir” (1983: 276-277).

Aynı eserde Uygur sahasına ait metinlerdeki atasözlerinden de örnekler verilmektedir:

yel yolın barır, suv yolın kelir “rüzgar yol ile gider, su yol ile gelir” (1983: 279)

Bu birim, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *sel ile gelen yel ile gider* (Aksoy 1988: 423) ile *yel gibi gelen sel gibi gider* (Albayrak 2009: 884) atasözlerinin yaklaşık bin yıl önceki şekline örnektir.

Karahanlı Türkçesi dönemine ait *Divanü Lûgati't Türk*'te çok sayıda atasözü yer almaktadır.¹¹

kişi alası içtin, yılkı alası tıştın (DLT I 2013: 91). (“insanın alacası içinde, hayvan[ın] alacası dışında[dır]”

kutsuz kudugka kirse kum yagar (DLT I 2013: 457). “uğursuz kuyuya girse [üstüne] kum yağar”

tegirmende togmış sıçgan kök kökreginge korkmas (DLT III 2013: 282). “değirmende doğan sıçan gök gürlemesinden korkmaz” (Elçin 1998: 464-465).

Türkçenin konuşulduğu geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca dilden dile aktarılan *Dede Korkut Oğuznamelerinde* sözlü kültürün gerekliliği olarak hem anlatımı güçlendirmek hem de akılda kalıcılığı kolaylaştırmak için atasözlerinden çokça

¹¹ *Divanü Lûgati't-Türk*'teki atasözleri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır (Birtek 1944; Türkay 1980; Sakaoğlu 2000; Ölmez 2008; İlhan 2008; Karakuş Tayşi 2008; Yaylagül 2010). Ayrıca bk. (Coşar ve Güneş 2011a; Coşar ve Güneş 2011b)

faaydalanılmıştır. İlgili rnekler, Muharrem Ergin’in *Dede Korkut Kitabı I* (2009) adlı eserinden alınmıřtır¹²:

urlaşuban sular taşsa deniz dolmaz “sular gürültülü bir şekilde de taşsa da denizi dolduramaz” (DKK 1: 73)

eski panbuk bez olmaz, karı düşmen dost olmaz “eski pamuktan bez olmaz, eski düşmandan dost olmaz” (DKK 1: 74)

kl tepecik olmaz, gyeg oğul olmaz “kl(den) dağ olmaz, damat(tan) oğul olmaz” (DKK 1: 74)

alabilen yigide ok ile kılıçtan bir omak yig “vurmasını bilen yigide ok ve kılıçtan bir omak yeğdir” (DKK 1: 74)

Atasözleri, günümüzde olduğu gibi tarih boyunca konuşucunun anlamı güçlendirmek ve az sözle çok şey ifade etmek için sıklıkla başvurduğu KDB’lerden biri olmuştur.

2.1.2. Biçim Bakımından Ağızlardaki Atasözleri

2.1.2.1. Ağızlardaki Atasözlerinin Biçim zellikleri

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki atasözlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için onların yapı bakımından incelenmesi gerekmektedir. Atasözlerinin diğer KDB’lerden ayrılan en önemli özelliği, genellikle kısa ve kalıplaşmış cümleler şeklinde olması ve hüküm bildirmesidir. Yazılı kültürde olduğu kadar atasözlerinin ilk oluştuğu varsayılan sözlü kültürde de söz dizimi yani söylemin nasıl düzenlendiği önemlidir. Atasözlerinin cümle şeklinde olmasının sebebi vardır. Bu, karşı tarafa verilmek istenen anlamın muhakkak iletilme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Cümle, “bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hlinde ifade eden en geniş kelime grubudur” şeklinde tanımlanmaktadır (Ergin 2003: 398). Atasözlerinin cümle şeklinde olmazsa, etkili olamayacağı düşüncesi ve tecrübesi bunun temel sebeplerden biri olarak görülmelidir.

¹² örnek olarak verilen atasözlerinin Türkiye Türkçesine aktarımı tarafımızca yapılmıştır.

Atasözlerinin cümle şeklinde olması, tanınmasında ve anlaşılmasında diğer KDB'lerin birçoğundan farklı olarak birimin önemli bir ölçütü olarak gösterilmektedir. Bazı araştırmacılar atasözlerinin özellikle yargı bildirmesi ve en az bir yüklemi olması gerektiğine vurgu yaparken bunun yanı sıra *önce can, sonra canan; ata arpa, yiğide pilav* gibi bazı kullanımların yargı bildirmemesi ve yüklemi olmamasına rağmen atasözü olarak sayılması gerektiğini söylemektedirler (Altun 2004: 80). Buradaki görüş farklılığının ya da tutarsızlığın sebebi, bazı atasözlerinin baştan beri eksiltili cümle şeklinde kurulmasıdır. Söz gelimi *önce hocayı bul, sonra kocayı* şeklindeki atasözü başta derin yapıyla bir cümle olarak *önce hoca sonra koca; önce keseye danış, sonra pazarlığa giriş önce kese, sonra pazarlık* şeklinde kalıplaşmış olabilirdi. Dolayısıyla derin yapısı tamamlanarak *önce can, sonra canan önce can[ı] sonra canan[ı sev]; ata arpa, yiğide pilav* atasözü ise *ata arpa, yiğide pilav [verilir/gerekir/yeğdir]* şeklinde hem yargı bildiren hem de yüklemi olan yapılara dönüştürülebilir¹³. Bir dilin konuşucusu, söz konusu derin yapıların nasıl tamamlanması gerektiğini bilir. Aksi takdirde anlam ortaya çıkmaz, birim de anlaşılmazdı. O hâlde, atasözü sayılabilecek birimlerin gerek yüzey yapıda gerekse derin yapıda bitimli (finite) bir fiile¹⁴ sahip olup olmaması, atasözlerinin yapı açısından tanınmasındaki temel ölçüt olarak düşünülmelidir.

2.1.2.2. Ağızlardaki Atasözlerinin Söz Dizimi

Atasözlerini cümle yapısı açısından inceleyen araştırmacılar (Burdurlu 1967a), (Burdurlu 1967b), (Oy 1972), (Uzun 1990), (Altun 2004) konuya farklı bakış açıları ve yöntemlerle yaklaşmışlardır.

Çalışmamıza model olarak alınabilecek ve Türkiye Türkçesinden 1621 atasözü içeren bir araştırmaya göre 590'ının yani yaklaşık olarak üçte birinin basit yapıda, 527'sinin sıralı, 450'sinin bileşik ve 54'ünün bağlı cümle yapısında görüldüğü gözlemlenmiştir (Burdurlu 1967a: 508). Buradan, yoğun bir anlatım gücüne sahip atasözlerinin büyük oranda basit ve kısa cümlelerden oluşması hem Türkçenin gücü hem de KDB'nin gerekliliği şeklinde açıklanmalıdır. Atasözleri, en az kelime ve etkili bir ifadeyle

¹³ Atasözlerinde görülen derin yapılarla ilgili olarak şu çalışmaya bakılabilir (Uzun 1990).

¹⁴ Bitimli (finite) fiil, dilin konuşurları tarafından uzlaşım olarak ortaklaşa varılan bir noktadır. Bitimlilik duygusunu fiil üzerine eklenen morfeimler belirler. *Ali gel- / Ali gel-miş*.

tecrübelerin saklanabileceği ve yeri geldiğinde çabucak hatırlanacağı bir yapıda olmalıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki atasözleri cümle yapısı bakımından oldukça çeşitlidir.

2.1.2.3. Ağızlardaki Atasözlerinde Kalıplaşma

Atasözlerinin belirgin bir diğer yapı özelliği kalıplaşmış olmalarıdır. Atasözlerinin büyük bir bölümü bütün, tam bir kısmı da yarı kalıplaşmıştır. Tam kalıplaşanlarda, kelime seçimi ve dizimi üzerinde herhangi bir değişiklik yapmak mümkün değildir. Söz gelimi, *yuvayı dişi kuş yapar* atasözünün **evi dişi kuş yapar*, **yuvayı dişi kuş örer* veya **yapar dişi kuş yuvayı* biçimlerine dönüştürülmesi Türkçe konuşucuları için kabul edilemez olduğu gibi sözün büyüsunü ve anlatım derinliğini de bozmaktadır. Bununla birlikte, atasözlerinde yer alan kelimelerin eş anlamlılarıyla yer değiştirebildiği örneklere de rastlamak mümkündür. Söz gelimi, *eceli gelen it cami duvarına siyer* atasözü bazı bölge ağızlarında bütün kelimelerinin değişmesiyle *eceli/ölümü gelen/yaklaşan it/köpek cami/mescit duvarına/avlusuna siyer/işer* biçimine girebilir (Aksoy 1988: 256; Parlatır 2010: 201). Ancak dilin bu değişikliğe izin vermesinin sebebi, şüphesiz atasözünün iletmek istediği anlamda herhangi bir değişikliğin olmamasıdır. Dolayısıyla, atasözlerinde biçim kalıplaşırken aslında anlamın da kalıplaştığı ve aynı anlam iletildiği sürece bazı kelime değişikliklerinin kabul edilebilir olduğu sonucuna ulaşılabilir.

2.1.3. İçerik Bakımından Ağızlardaki Atasözleri

2.1.3.1. Ağızlardaki Atasözlerinin Saklantı (Arkaik) Kelimeleri Barındırması

Ağızlarda yer alan atasözleri, hayatın hemen her alanına ait konuları içeren, çoğu zaman da kelimelerle ifade edilemeyecek bir olguyu etkili ve yerinde bir cümleyle özetleyen yapılardır. Ortalama bir dil konuşucusunun kelime dağarcığında olan kelimelerin kullanılmasına rağmen, atasözlerinde hem yalın hem de öz bir anlam ortaya çıkar. Atasözlerinin bu özelliği ve başarısı, yüzyıllardan beri dilin konuşucularının süzgecinden geçirilen ses ve kelimelerin sorunsuz birlikteliğinden gelmektedir. Bu anlamda, ağızlardaki atasözleri çok daha çeşitlidir. Çünkü yazı dilindeki atasözleri yazının kısıtlayıcı hükümlerinin altındadır ve onlarda çeşitliliğe

yer yoktur. Ağızlar ise bunun tersine alabildiğine serbest ve yaratıcıdır. Buna, yine yazı dilinde olmayıp da ağızlarda yaşamaya devam eden eski Türkçeden miras kelimeler eklenince halkın söz ustalığı ve zevki atasözlerinde izlenebilmektedir.

*ağlaya ağlaya arık yapan güle güle su **suvarır**.* (Kayseri) (Ayrıl 1944)

***bıldır** ev yapmış, bu yıl kokusu çıkmış. (bıldır: geçen yıl, DS, C. 12) (Zile-Tokat) (Demiray 1979)*

***bıldır** ölmüş bir eşek, gelin bugün ağlaşak. (bıldır: geçen yıl, DS, C. 12) (Sivas) (Çağdaş 1979)*

*cingan göçmeyince **baymaz**. (bayı-: zengin olmak, DS, C. 2)*

*el eli **yur**, el de döner yüzü yur. (yu-: yıkamak, DS, C. 11) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)*

*bir dala basarsın bin dal **ığralanır**. (ırgalan- > ığralan-: sallanmak, DS, C. 7) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)*

***iyeli** bitmiş, **iyesiz** yitmiş. (iye: sahip DS. C. 7) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980)*

*köpek ne kadar **siyse** deniz murdar olmaz. (siy-: genellikle köpek, kedi vb. hayvan işemek DS. C. 12) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937)*

*öküz öldü kağnısı **sındı** (durdu). (sın: kırılmak, bozulmak, DS, C. 12) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980)*

2.1.3.2. Ağızlardaki Atasözlerinin Eş veya Yakın Anlamlı Kullanımları

Ağızlardaki atasözlerinin kelime kadrosunun eş veya benzer anlamli kelimelerle değiştirilmesi anlam kaybolmadığı sürece mümkündür. Bunu yaparken de, söyleyiş güzelliği ve anlam yoğunluğunda herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Aksi bir durum söz konusu olsa dilin konuşucusu zaten buna izin vermeyecektir.

*sac **düzen aldı**, hamur tükendi; **ev düzen aldı**, ömür tükendi.*

*sac **düzene girer**, hamur tükenir; **iş düzene girer**, ömür tükenir.*

*sac **tava gelir**, hamur tükenir; **baş tava gelir**, ömür tükenir.*

sac tavını bulur, hamur tükenir; insan rahatını bulur, ömür tükenir.

tandır tava geldi, hamur tükendi; akıl başa geldi, ömür tükendi.

tandır tavını aldı, hamur tükendi; akıl başa gelir, ömür tükendi.

Görüldüğü üzere, bazı kelime farklılıkları ve ifade değişiklikleri anlamı etkilemediği gibi aksine, çeşitlilik yaratmaktadır. Bu çeşitliliğin sebebi, söz konusu atasözlerinin farklı coğrafya ve zamanlarda söylenmesine rağmen Türklerin düşünce yapısı ve dünya anlayışındaki ortaklıkla ilişkilidir. Bu ortaklığın farklı kelimelerle ifade edilmesinin çok da önemli olmadığı, ağızlarda yaşayan binlerce atasözünde takip edilebilir.

ağır dur, batman söyle. (Kayseri) (Ayrıl 1944)

ağır otur, batman gel. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

ağır taşı ne sel ne yel alır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

ağır yongayı yel kaldırmaz. (Sivas) (Kaya 1980)

alacasını (nakışını) bilmeyen kilimini dokumaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980)

alacasını bilmeyen kilimini ıyamaz. (alaca: kıldan dokunmuş sergi, bir çeşit kilim. DS, C. 1) (ıy-: dokuma tezgâhında halı kilim vb. şeylerin iplerini yerleştirmek, germek, ip çözmek. DS, C. 7) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

ananın bastığı yavru ölmez. (Kayseri) (Ayrıl 1944)

anasının ezdiği civciv ölmez Ankara/MDD/Mesut GÜRBÜZ

arık atlamaz, köprü geçmez eşek. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937)

ark atlamaz hendek geçmez. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a)

asil aymaz bal kokmaz. (Kayseri) (Ayrıl 1944)

asil azmaz bal acımaz. (Sivas) (Türkmen 1973)

asil azmaz, bal kokmaz; kokarsa yağ kokar, onun da aslı ayrandır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980); (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a)

aş taşınca kepçenin pahası aranmaz. (Sivas) (Birinci 1973)

aş taşıktan sonra çemçeye baha yetmez. (çemçe: büyük tahta kaşık DS, C. 3.)
(Isparta) (Dağlıoğlu 1939b) *aş daşanda kepçiye baha yetişmez:* iş bu
raddeye geldikten sonra, ne gerekirse yapmak lazım [Erzurum] (TDK
DS)

atın aflagı rahvan, itin aflagı tazi, insanın aflagı pehlivan [olur]. (aflak: aptal,
sersem, şaşkın, DS, C. 1) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

atın şaşkını rahvan, erkeğin şaşkını pehlivan olurmuş. (Boyabat-Sinop)
(Başoğlu 1982)

ağır yongayı yel kaldırmaz. (Sivas) (Kaya 1980)

baskısız yongayı yel atar. (yonga: yontulmuş küçük odun parçaları, talaş, DS, C.
11) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

caminin mumunu yiyen kedinin gözü çıkar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b)

caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur. (Sivas) (Kaya 1980)

çok gezen boka basar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937)

çok gezen pabuç bok getirir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

davetsiz gelen döşeksiz oturur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

davetsiz gelen kilimsiz oturur Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

davetsiz giden mindersiz oturur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

2.1.3.3. Ağızlardaki Atasözlerinde Eğretileme (Metafor)

Atasözlerinde muhatap çoğu zaman doğrudan ifade edilmez. Bunun yerine hayvanlar, bitkiler veya doğadaki diğer varlıklardan geliştirilen eğretilmelerle çeşitli istiareler oluşturulur. Söz gelimi, Türk atasözlerinde anlatılmak istenen, Türklerin yaşadıkları sosyal, kültürel ve doğal ortamın sonucu olarak daha çok hayvanlar dünyasının özellikleriyle aktarılır.

Ağızlarda yaşayan *düve göz eylemese, boğa sıçramaz* şeklindeki atasözü Kırgız Türkçesinde daha metaforik bir ifadeyle “düve gözünü süzmese, boğa ipini koparmaz”

anlamında *konacın közün süzbösö, buka cibin özböyt* şeklinde kullanılmaktadır.

Bazı atasözleri zaman içinde kaybolabilir veya bazılarının kelimeleri değişebilir. Herhangi bir değişikliğe uğramadan yaşayanları da görülebilir. Bir kısım atasözü ise yazı dilinde kullanımdan düşse de ağızlarda yaşamaya devam etmektedir. Elbette, bir atasözünün unutulması veya kullanımdan düşmesi, o toplumun sosyokültürel evrimi ve gündelik hayatını şekillendiren dinamiklerle doğrudan ilgilidir. Tarih boyunca hayvancılıkla uğraşan Türklerin atasözlerinin hatırı sayılır bir kısmının da hayvancılıkla ve hayvanlarla ilgili olması kaçınılmazdır. Hayata dair tecrübelerin o hayatla bütünleşmiş canlılarla ya da olaylarla anlatılmasından daha doğal bir durum olamaz. Söz gelimi, büyüklerin veya güçlülerin çatışmasında zararı küçük ve güçsüz olanların çekeceğini anlatan atasözü, ağızlarda, *atlar tepişir, arada eşekler ezilir* şeklindedir. Aynı anlama gelecek şekilde yine Türkçede kullanılan *filler tepişir, çimenler/karıncalar ezilir* atasözünün ise tercüme yoluyla Türklerin diline girdiği tahmin edilebilir. Coğrafi konumu gereği denizcilikle uğraştığı tahmin edilebilecek Korelilerin dilinden yukarıdaki atasözüyle aynı anlamda kullanılan *balina kavgasında karidesin sırtı patlar* (Aksan 2006: 142) örneğini vermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Burada esas olan, insanlıkça ortak bir tecrübenin dil ve kültür farkına rağmen benzer şekilde ama kendi kültürüne ve doğasına ait kelimelerle ifade edilmesidir.

2.2. Deyimler

Türkiye Türkçesi dilbilgisi literatüründe deyim, atasözlerinden ayrılan özellikleri ilk başlarda tam olarak belirlenmediği için atasözleriyle ortak bir şekilde *darbimesel* olarak adlandırılmıştır. Daha sonra darbimesel, sadece atasözlerini karşıladığından deyim üzerine yapılan çalışmalarda ‘deyim’ karşılığında *tabir* kelimesi yaygınlaşmıştır. *deyim* kavramı ise ilk olarak *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* adlı eserde geçmektedir (1935: 303). Deyim için Fransızcada *expression, locution*; İngilizcede *expression, locution, idiom*; Almancada *Ausdruck* gibi adlandırmalar kullanılmaktadır.

Türkçe Sözlük’te ‘deyim’ için “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” tanımı yapılmaktadır (TS 2011: 651).

Dil Bilimi Terimleri Sözlüğüne göre deyim, “bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözcük birimi gibi algılanan söz öbeği”dir (Karaağaç 2013: 271).

Atasözleri ve deyimler üzerine yaptığı çalışmalarla bu alana önemli katkıda bulunan Ömer Asım Aksoy ise deyimi, “bir kavramı, bir durumu, ya çekici anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” şeklinde tanımlamaktadır (1988: 52).

Deyimler üzerinde çalışan bir başka araştırmacı Doğan Aksan’a göre deyim, “belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür” şeklinde açıklanmaktadır (2003: 35).

Türk lehçelerinde deyim için kullanılan terimlere baktığımızda, çoğunlukla Rusça *frazelogizm* adlandırmasıyla Türkçe *tur-* fiil kökünden türetilen kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun için Azerbaycan Türkçesinde *frazelogiya*; Başkurt Türkçesinde *frazelogizm*; Kazak Türkçesinde *turaktı tirkes, frazeologizm*; Kırgız Türkçesinde *turuktū söz aykaşı, frazeologizm*; Özbek Türkçesinde *ibarä, täsviriy ibarä*; Tatar Türkçesinde *frazelogizm*; Türkmen Türkçesinde *frazelogizm*; Uygur Türkçesinde *turaklık ibarä, frazeologizm* gibi kelimeler geçmektedir (Ercilasun 1991: 170).

Yukarıdaki deyim tanımlarına eklenecek daha onlarca tanım vardır. Ancak hepsinin ortak özelliğini burada ifade etmek daha yerinde olacaktır. Deyimler, önceleri söyleyeni ya da çıkış noktası belli olmasına rağmen zamanla kalıplaşmış ve genelleşmiş birimlerdir. Deyimlerde diğer birçok kalıplaşmış birimin aksine, genellikle tam kalıplaşma görülür. Dolayısıyla yapısı ve kelimeleri kolay kolay değişmeyen birimlerdendir. Bu değişmezliğin sebebi kalıplaşan kelimelerin tek bir anlam bütünlüğü oluşturmak üzere bir araya getirilmelerinin verdiği bir zorunluluktur. Tek bir anlam bütünlüğüne götüren sebep, anlatımın çekici ve etkili kılınma isteğidir. Bunun yolu da kelimelerin mecazlı kullanımıdır. Bunun için genellikle bir araya getirilen birden fazla kelimenin en az birinin gerçek anlamının dışında kullanımıyla mecazlı anlamın oluşturulduğu ifade edilmektedir. Fakat mecazlı anlam taşıma özelliği ise bazı karışıklıklara sebep olmuştur. Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu mecazlı anlam taşımayan yapıları da deyim sayarken bir başka grup ise (Yüceol Özezen 2001: 871; Gökdayı 2011: 152) sadece mecaz anlam taşıyanları deyim, diğerlerini kalıp söz olarak değerlendirmektedir. Aksoy ise deyimler için mecazın tıpkı atasözlerinde olduğu gibi ayrılmaz bir nitelik olduğunu belirtmektedir. Ancak *çam devir-*, *devede kulak* gibi çoğu mecazlı olan deyimlerin arasında *özrü kabahatinden büyük* ve *yarı yarıya*, *çoğu gitti azı kaldı*, *âdet yerini bulsun*, *iyi gün dostu* vb. örnekleri de sözcük öbeklerini oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarını koruması açısından mecazlı deyimlerin dışında ikinci bir deyim grubu olarak saymaktadır (1988: 43-45). Gökdayı'ya göre, deyimler için tespit edilen bu durum, deyimlerin tanımını ve kapsamını değiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Ona göre söz konusu durum mecazlı anlam taşıyan deyimlerle söz diziminde geçici olarak oluşturulan kelime gruplarının ve cümlelerin birbirinden ayırt edilmesini güçleştirecektir. Bu nedenle 'gerçek anlamlı deyim' olarak geçen birimlerin aslında kalıp söz olarak sayılması gerektiğini düşünmektedir (2011: 152).

Bir diğer tartışmalı durum ise deyimlerin kaç kelimedenden oluşacağı ve tek bir kelimenin mecaz anlamının deyim sayılıp sayılmayacağıdır. Üzerinde tam olarak fikir birliğine varılamayan bu konuyu Yüceol Özezen şu şekilde açıklamaktadır:

“deyimi bilimsel olarak incelemeyen ve bu yüzden de bu konuyu terimleştirme gereksinimi duymayan eski kuşaklar, bu konu üzerinde çalışmaya başladıklarında, bu boşluğu deyimden daha geniş ve daha genel bir kavram alanına sahip olan ‘tabir’

sözcüğüyle doldurmuştur. Ancak ‘tabir’in tek bir sözcük olabilmesi, uzun süre ‘deyim’in aslında birden fazla sözcükten oluşma özelliğinin gözden uzak tutulmasına neden olmuştur” (2001: 870).

Deyimlerin kaç kelimedenden oluşacağı konusunda görüş belirten araştırmacılardan biri de Doğan Aksan’dır. Yazar, deyim için yaptığı tanımda, bir kelimenin yan anlamında kullanılmasının deyim sayılacağını belirtmiş, *akşamcı, kaşarlanmış, sudan, sözde, gedikli* gibi kelimeleri örnek olarak vermiştir (2003: 35-36). Bir başka araştırmada, deyimlerin büyük çoğunluğunun birden fazla kelimedenden oluştuğu ancak *gözde, bacaksız, yapışkan, yağcı* gibi bazı kelimelerin de deyimsel anlam kazandığı kaydedilmiştir (Toklu 2003: 107). Vecihe Hatiboğlu ise deyimlerin en az iki, en fazla ise sekiz kelimedenden oluşabileceğini kaydetmiştir. Ona göre çok uzun deyimler, deyim özelliklerini kaybederek bozulmaktadır. Yazar, bir kelimenin mecaz anlamlarının çekici bir özellik yaratamayacağından dolayı deyim sayılmaması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir (1964: 222). En fazla kaç kelimenin deyim sayılacağı ile ilgili olarak ise *bizim tavuk bir yumurta yumurtlar yedi mahalle duyar elin kısrak küheylan doğurur [hiç] sesi çıkmaz* şeklinde 15 kelimelik birimlerin olduğu tespitinde bulunulmuştur (Çotuksöken 1994). Konuyla ilgili olarak Aksoy, *gözde* “önemli”, *görücü, dünyada* “asla”, *Türkçesi* “açıkçası”, *dişli* “nüfuzlu”, *tuzlu* “pahalı”, *sudan* “sıradışı” vb. kelimelerin iki birimden oluştuğunu ve bu tür kelimelerin eklerinden dolayı deyim sayılması gerektiğini, fakat bu türden ekler almayan yalın kelimelerin ise mecazlı anlamlarıyla deyim sayılamayacağını ifade etmiştir (1953: 205-208). Daha sonra yazarın bu tutumunu değiştirerek bir birimin deyim sayılabilmesi için en az iki kelimenin varlığına ihtiyaç duyulacağını ifade ettiği görülmektedir (1984: 6).

Tüm bu tartışmalardan sonra sadece bir kelimenin mecaz anlamıyla deyim sayılmasının mevcut çalışmalara göre mümkün olmadığı ancak bazılarının ise deyim özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Gelineen noktada, deyimlerin en az iki kelimedenden oluşma özelliği ve ön şartı, mecaz anlamıyla kullanılan tek bir kelimenin deyimle karıştırılmasının önüne geçmek için önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla ancak yapılacak sonraki anlambilimlik çalışmalarla bu konuda bir sonuca ulaşılabileceği düşüncesindeyiz.

2.2.1. Tarihî Türkçe Metinlerde Deyimler

Deyimler, anlatımı zenginleştiren ve etki oranını artıran bir araç olarak Orhun Türkçesi döneminden itibaren yazılı Türkçede başvurulmuş birimlerden biri olmuştur. Söz konusu deyimlerin Köktürk metinlerinde geçmesi ise Türkçenin işlenmişliğinin ne kadar eskiye dayandığının kanıtı niteliğindedir.

adak kamşat- “ayağı burkulmak, ayağı dolaşmak, sendelemek (morali bozulmak, şaşırıp yanlış hareket etmek)”

birki bodunug ot sub kıl- “birleşik halkı ateş ile su (gibi birbirine düşman) etmek”

uça bar- “uçup gitmek (ölmek, vefat etmek) (Tekin 1998: 19-20).

Uygur Türkçesinde de çok sayıda deyim, metinlerde etkili ve güçlü bir anlatım için başvurulmuş birimlerdenidir.

közin kiterü uma- “gözünü alamamak, ayıramamak” (Aksan 2006: 115)

kulgaktın kulgaka agızdın agızka ulag sapıg bol- “etrafa yayılmak, yaygın olarak söylenmek” (Şen 2017: 149)

ötüg/sabıg sı- “ricasını kırmak” (Şen 2017: 162)

Karahanlı Türkçesi eserlerinde, günümüz yazı dili ve ağızlarına dek uzanan çok sayıda deyim kullanıldığı bilinmektedir.

kapugın açık tut- KB “irtibatı sürdürmek” (Şen 2017: 115)

köngüli bulgan- DLT “canı sıkılmak” (Şen 2017: 140)

tuz etmekni keng tut- KB “cömert olmak” (Şen 2017: 190)

Türkiye Türkçesine daha yakın olması açısından Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde geçen deyimlere de değinmek gerekmektedir. Dede Korkut ve benzeri metinlerdeki deyimler bile sayı ve muhteva açısından önemlidir. Ancak, burada sadece metinlerde geçmeyen deyimlerden birkaçına dikkat çekmekle yetinilecektir.

soğuk demir döv- “boşuna uğraşmak” (Aksan 2006: 117)

bıyığını balta kesmez ol- “çok kibirli olmak, kimseden korkusu olmamak”
(Aksan 2006: 117)

kuskunundan (eyerinden) balçığa batır- “bir kimseyi küçük düşürmek, yere batırmak” (Aksan 2006: 117-118)

2.2.2. Biçim Bakımından Ağızlardaki Deyimler

Ağızlardaki Deyimlerin anlaşılabilmesi ve özellikle atasözleriyle karıştırılmaması için yapı açısından bazı özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre, yapı açısından deyimlerin diğer birimlerin birçoğundan ayrılan ilk özelliği, en az iki kelimedenden oluşmasıdır.¹⁵ Deyimlerde, atasözlerindeki gibi yargı bildirmemek bir başka özellik olarak görülürken çeşitli benzetme ve söz sanatlarından faydalanarak güçlü bir betimlemede bulunma, bir başka önemli farklılık olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, diğer birimlerle de ortak özellik olarak kalıplaşma şartı aranırken, bu birim, kelime grubu ya da cümle şeklinde olabilmektedir.

Söz dizimi açısından ağızlardaki deyimler, hem kelime grubu hem de cümle şeklinde yapılmıştır. Cümle biçiminde olmayan deyimlerin birden fazla kelimenin bir araya gelerek anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde tasarlanan çeşitli tamlamalar ve genellikle de birleşik fiil gruplarından oluştukları görülmektedir.

2.2.2.1. İsim Tamlaması Biçimindeki Deyimler

Ağızlardaki deyimler incelendiğinde, isim tamlaması biçiminde kalıplaşmış çok sayıda deyim söz varlığı karşımıza çıkmıştır.

bostan hoyuğu “bir iş yapmayan, bir iş beceremeyen, korkuluk” (Gemerek)
(Demiray 1974)

dil artığı “?” (Suşehri) (Candan 1973a)

dığdının dığdısı “çok eski” (Alanya) (Hacıhamdioğlu 1983)

¹⁵ Bu konudaki tartışmalara önceki bölümlerde yer verildiği için burada tekrar değinilmeyecektir.

2.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Deyimler

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki deyimlerin önemli bir kısmının sıfat tamlaması olarak kurgulanmasının sebebi, deyimleşmenin daha kolay olması ve deyimlerin tasvire dayanması şeklinde düşünülmelidir.

ala çakır ?” (Gemerek) (Demiray1974)

dilli dibek “konuşkan, geveze” (Gemerek) (Demiray1974)

eksik etek “kadın”(Suşehri) (Candan 1973a)

2.2.2.3. Birleşik Fiil Grubu Biçimindeki Deyimler

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki özellikle de metafora dayalı deyimlerin birleşik fiillerle deyim anlamı kazındıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla deyimlerin büyük bir kısmını da bu grup oluşturmaktadır.

ata et, ite ot ver- “olması gerekenin tam tersini yapmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1937)

eşeğini emip sıpasını aç koy- “kötü duruma düşürmek, zorda bırakmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980)

kedinin boğazına ciğer as- “güvenilir olmayan kişilere iş vermek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980)

sel önünden kütük kap-“kolay yoldan kazanç elde etmek” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b)

2.2.2.4. Cümle Biçimindeki Deyimler

Ağızlarda tıpkı yazı dilinde olduğu gibi cümle biçiminde kalıplaşan deyimler de görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

aba bulamaz etine, atlas yamar götüne (Ordu)

evinde yok aşlık, vermiyor dışlık (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a)

evinde yoktur gecelik, gönlünden geçer hocalık (Kars)

gece mitilde yatar, gündüz çalım satar (Elazığ, Sivas)

kepeği yok itine, kemha yamar götüne (kemha: bir çeşit ipekli kumaş (TS 2005: 1133) (Ordu)

2.2.3. İçerik Bakımından Ağızlardaki Deyimler

2.2.3.1. Ağızlardaki Deyimlerde Benzetme

Türkçede de diğer birçok dil gibi anlatım gücünü artırmak ve ifade kolaylığı sağlamak için başvurulan yollardan biri benzetmelerdir. Benzetme, anlatılmak istenen şeyin ya da durumun bir başka durumdan veya onunla olan benzerliğinden yola çıkılarak aktarılmasıdır. İfade edilmek istenen şeyin bir başka şeyle ilişkilendirilerek, benzetilerek anlatılması, anlatımı daha da canlı ve etkili kılmaktadır. Bu bakımdan Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen deyimler içinde, Türkçenin anlatım gücünü, benzetme ve nükteli anlatım eğilimini ortaya koyan, içerdiği imgelerle hoşla giderek hafızada saklanabilen birçok özgün örnek bulunmaktadır. Ağız konuşucusunun hayat deneyimlerini içeren, insanların ruhsal ve fiziksel niteliklerini, tecrübe edilen durumları güçlü bir anlatımla dile getiren bu türden deyimler, aynı zamanda âdeta halk şiirindeki içtenliği anımsatan bir nitelik de taşımaktadır. Burada, özgün olduğu kadar aynı zamanda etkileyici de olan bazı örnekler incelenecektir.

çil keklik gibi çatla- “öfkeden kendi kendini yemek” (Gemerek-Sivas)
(Demiray:1974)

düven öküzü gibi ye- “çok obur olmak, çok yemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray
1980)

kara çalı gibi ön kes- (Suşehri) (Candan: 1973a)

kör atın kazığa dolanması gibi “bir şeye saplanıp kalmak” (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1980)

ölmüş bit kabuğu gibi dur- “cansızlaşmak, pasifleşmek, etkinliğini yitirmek”
(Zile-Tokat) (Demiray 1979)

zile pekmezi gibi kasıl- (Suşehri) (Candan 1973a)

Ağızlardaki bu tür benzetmelerde, benzeyen ve belirgin özelliğinden dolayı kendisine benzetilen öğeler, benzetme edatı olarak bilinen *gibi* ile birbirine bağlanır. Bu şekliyle aynı zamanda edat grubu olarak bilinen yapılara dönüştürülen kullanımların örnekleri

tarihî dönemlerden bu yana karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Ömer Asım Aksoy, sözü edilen *gibi* edatıyla oluşturulan ağızlardaki deyimlerin bazılarının deyim yahut atasözü sayılamayacağını, bunların dilin genellikle başvurduğu bir kuruluş ve anlatış yolu olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Yazara göre ağızlardaki bu tür benzetmeler, bazı kavramları daha iyi belirtmek için başvurulan yollardan biridir. *buz gibi*, *ateş gibi*, *kömür gibi* ifadeleri sırasıyla çok soğuk, beyaz, çok sıcak, çok siyah demektir. Burada *buz gibi* dedikten sonra ‘soğuk’ sıfatı kullanılmasa bile ‘çok soğuk’ anlamı çıkmaktadır (1988: 46). Bu görüşe farklı bir açıdan yaklaşan Özkan, deyimleşme olgusunun işleyişinde yararlanılan yollardan biri olarak benzetmeleri göstermektedir. Bunda da vurgulanan nokta, kalıplaşmaya uğrayan kelimelerin kendi anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmalarındır (2004: 2289). Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *buz gibi* benzetmesinin ilk kullanım sebebi, kuşkusuz, anlatımı güçlendirmek içindir. Ancak bir ifade biçimi belirli bir kullanımdan sonra deyimleşebilir. Eğer *buz gibi* ifadesi suyu tanımlıyorsa bu bir deyim olmayabilir ancak insanı tanımlayıp onun insani yönünün zayıflığını bildiriyorsa bu benzetme artık deyim sayılmalıdır. Bu gelişim şu şekilde de gösterilebilir:

Benzetme	Benzetme Yönü	Benzeyen	Deyimleşme
<i>buz gibi</i>	soğuk	su	-
<i>buz gibi</i>	soğuk	el, hava	-
<i>buz gibi</i>	beyaz	çamaşır, cilt, ev vs.	-
<i>buz gibi</i>	soğuk	espri, kişi	+
<i>buz gibi</i>	şeffaf	gol	+

Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan benzetmeye dayalı deyimlerde benzetme yönünün bazen kullanıldığı bazen de kullanılmadığı görülmektedir. Dildeki bu inisiyatif, daha çok benzetme yönünün tam ve açık olarak bilinmeme / anlaşılmama endişesinden kaynaklanmaktadır. Söz gelimi, *yumurta gibi göbek/karın* denilince ağız konuşucusu bağlamına göre saklı bir ‘ovallik’ durumunu zaten sezmektedir. Dolayısıyla *yumurta gibi [söbü/söbe] göbek/karın* demeye gerek kalmaz. Ancak daha

¹⁶ Eski Türkçede aynı işlev için *teg* edatı kullanılmıştır. *Orhun Abidelerinde* “*teñri teg teñride bolmış türük bilge kagan...*” ((ben) Tanrı gibi (ve) tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan...) (KT G 1) “*tengri küüç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş, yağısı kooñ teg ermiş*” (Tanrı güç verdiği için babam hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları da koyun gibi imiş) (KT D 12) örnekleri görülmektedir.

¹⁷ Konuyla ilgili ayrıca bk. (Sel 2012)

az bilinen “benzetilen”lerde benzetme yönünün de belirtilmesi ifade edilmek isteneni daha açık bir şekilde ortaya koyar ve kolaylık sağlar.

Ağızlardaki birimlerde bu durum, yazı diline oranla daha etkin şekilde kullanılmaktadır. Bununla ilgili çok sayıdaki örneğe bakıldığında, ağız konuşucusunun hayata dair gözlem ve tespitlerini birimlere yansıttıkları görülmektedir.

ateş gibi [hızlı, çabuk, etkili] [ol-] “becerikli ve başarılı olmak” (Zile-Tokat)
(Demiray 1979)

düven öküzü gibi [çok] ye- “çok obur olmak, çok yemek” (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1980)

ilik gibi [güzel, alımlı] ol- “çok güzel olmak (genelde kadınlar için) (Alanya)
(Hacıhamdioğlu 1983)

ölmüş bit kabuğu gibi [cansız, soluk] dur- “cansızlaşmak, pasifleşmek, etkinliğini yitirmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979)

mıh gibi [sıkıca basılı] ol- “bir şeyi iyice ve sıkıca bastırmak” (Alanya)
(Hacıhamdioğlu 1983:)

Ağızlardaki bir başka grup deyimde ise kendisine benzetilen ve benzetme edatı bulunmakta ancak benzeyen genellikle söylenmemektedir. Bunun yanında benzetme yönü veya benzetme özelliği her neyse fiilleştirilip deyim oluşturulmaktadır.

Ağızlarda bu anlamda zengin bir deyim varlığından bahsedilebilir:

acıpayam sırtığı gibi uza- (Muğla/MDD)

bokuna basmış ayı gibi gümürden- (gümürden-: kendi kendine hafif sesle konuşmak, mırıldanmak DS, C. 6) Muğla/MDD/Dursun SARI

davşan boku gibi kokmaz bulaşmaz [ol-] (Muğla/MDD/Dursun SARI)

değirmen şakşakası gibi şakırda- “gereksiz yere ve gürültülü bir şekilde konuşan, çok konuşan” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a)

fiğ yutmuş güvercin gibi düşün- (Sinop)

tabanı yanmış it gibi kaç- “suçunun açığa çıkması ya da bir olay sonucunda oradan hemen uzaklaşmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979)

üstüne nane yaprağı gibi titre- “titiz davranmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977)

2.2.3.2. Ağızlardaki Deyimlerde Eğretileme (Metafor)

Türkiye Türkçesi ağızlarında, bazı soyut durum ya da kavramların metaforlardan (aktarmalardan) faydalanılarak etkili bir şekilde ifade edilmesi oldukça yaygındır. Somut kavramlardan yararlanılarak, anlatımı zor ya da ayrıntılı durum ve olayları ince benzetmelerle âdeta sahneleyerek dile getiren ağızlardaki deyimlere çok sayıda örnek verilebilir:

sağdım sütünü, okşadım budunu; sağamadım sütünü, kör inek koydum adını (Isparta)

sütlü iken sağdım sütünü, sütsüz iken koca domuz koydum adını (Silifke/İçel)

Farklı şekillerde ifade edilen bu deyimlerde, kendisinden yararlanılırken hoş tutulan kişinin fayda sağlayan özelliğinin sona ermesinden sonra hor görülmesi inek ile onun süt verme-vermeme durumuyla ilişkilendirerek ifade edilmiştir.

Yazı dilinde ‘yoksulluğuna bakmayıp gösteriş için zenginlerin yaptığını yapmak’ anlamında kullanılan *ayranı yok içmeye tahtırevanla gider sıçmaya* şeklindeki deyim, ağızlarda farklı metaforlar üzerinden hemen hemen aynı anlama gelecek şekilde ifade edilmektedir. Sayısı daha da artırılabilir bu gibi kullanımların çeşitliliğini ise, ağız konuşucusunun kültüründeki ve çevresindeki zıtlıkları kıvrak bir zekâyla bir araya getirmesi sağlamaktadır. Aşağıda verilen örneklerde de zenginlik-fakirlik arasındaki zıtlık ilişkisi deyimdeki konunun somutlaştırılmasını sağlamıştır.

aba bulamaz etine, atlas yamar götüne (Ordu)

ahırda yatar, düşünde padişah görür (Niğde)

bakmaz hâline, halhal takar koluna (İçel)

başındaki fese bak, girdiği kümese bak (Bolu)

bir şinik darısı var, beş değirmende un öğütmek ister (şinik: tahıl için kullanılan, sekiz kiloluk ölçek (TS 2005: 1869) (Niğde)

çalımına bakarsın, çırak durasın gelir; evine bakarsın, sadaka veresin gelir
(Kayseri)

çuvalında buğday yok, boş değirmen arar (Balıkesir)

elinde yok mangır, gözü sarayda kalgır (kalgı- 1. öfkeyle kalkmak DS, C. 8, 2.
atlamak, sıçramak, DS, C. 12) (Isparta)

evde yok un, bulgur, kır ata binmiş hop hop kalgır (kalgı- 1. öfkeyle kalkmak
DS, C. 8, 2. atlamak, sıçramak, DS, C. 12) (Isparta, Afyon, Konya)

evinde yok ayran aş, kendi gezer bölük başı (Bilecik)

evinde yok bulgur, ağzı çalıyor tambur (Malatya)

evinde yoktur gecelik, gönlünden geçer hocalık (Kars)

gece mitilde yatar, gündüz çalım satar (Elazığ, Sivas)

kepeği yok itine, kemha yamar götüne (kemha: bir çeşit ipekli kumaş (TS 2005:
1133) (Ordu)

kılığı adam kılığı, yediği ekmek kırığı (Muğla)

malını kedi götürür, gönlünü deve götürmez (Burdur)

oturduğu ahır sekisi, çağırdığı istanbul türküsü (Gazimihal 1965)

pantolu kumaş, evinde yoktur aş (Hakkârî)

Ağızlardaki deyim söz varlığındaki çeşitlilik ve anlamsal zenginlik başka örneklerle de gösterilebilir. Söz gelimi, yazı dilindeki *her devrin adamı ol-* deymi yine benzer anlamı verecek şekilde ağızlarda başka metaforlar üzerinden ifade edilmektedir. Böylece bunun gibi soyut bazı durum ve davranışların somutlaştırılmasında ağız konuşucusunun ne derece yaratıcı ve etkileyici olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

dağı görüp tavşan suyu görüp balık ol- (Sivas)

düğün evinde oynayıp ölü evinde ağla- (Alanya)

düğünde zurnaya, hamamda kurnaya âşık ol- (İstanbul) (Gazimihal 1965)

hangi tavuğun darısı çoksa onun civcivi ol- (Ankara)

hem camide hem kilisede mum yak- (Trabzon)

hem kız evinde hem oğlan evinde oyna- (Antalya)

kurtla gülüp kuzuyla ağla- (Bolu)

kurtla yiyip çobanla ağlaş- (Sivas)

ölüyü görünce ağlayıp davulu görünce oyna- (Niğde)

suyu görüp balık, pusu görüp tilki ol- (Kırşehir)

Leyla Subaşı Uzun, deyimlerdeki anlam aktarımının sağlanabilmesi için gerekli olan şartlardan bahsettiği çalışmasında, deyim kullanımının Jakobson (1960)'dan hareketle dilin *şiiir işlevinden (poetic function)* kaynaklandığını söylemektedir. Buna göre asıl olan, benzer ya da ilişkili bir başka dil göstergesinden yararlanarak dolaylı yoldan durumun ya da kavramın anlatılmasıdır (Subaşı Uzun 1991: 112). Jakobson'a göre deyimler için de bahsedilen şiiir işlevinin dildeki işleyişi ise *seçme* ve *birleştirme* olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Deyimler ve diğer birçok KDB'de dolaylı anlamı verebilmek üzere gerçekleştirilen dile dayalı seçme işlemi, benzerlik, benzemezlik, eşanlamlılık, eşdeğerlilik temelinde yapılır. Bir başka deyişle, KDB, etkili ve akılda kalıcı olma isteğiyle sıradanlıktan kurtarılmaya muhtaçtır ve dil bu anlamda en uygun kelimeleri seçer ve onları art arda dizer. Bazı çalışmalarda *deyimlik anlam yapılanması* (Subaşı 1988; Subaşı Uzun 1991) şeklinde adlandırılan bu durum, dillerin en önemli yaratıcılık özelliklerinin başında gelmektedir. Dolayısıyla örneklerini Türkiye Türkçesi ağızlarında da görmek mümkündür:

dibi görünmedik suyu boyla- “sonunu bilmediğin işe girişmek” (Karaözü)
(Özerdem 1976a: 17-20)

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki metaforik deyimlerle, kişinin zihninde güçlü bir imge oluşturularak durumun ya da olayın etkili bir şekilde aktarılması, sık başvurulan yöntemlerden biridir.¹⁸

başını puturak çuvalına sok- (*puturak*: pıtrak) (Alanya) “başını derde, belaya sokmak”

ciğeri çıkık [ol-] (Alanya) “maddi yardıma muhtaç olmak”

gölge fesleğeni [gibi] [ol-] (Muğla, Denizli) “nazlı olmak”

güneyini kuzeyini otlamış [ol-] (Yozgat), “görmüş geçirmiş olmak”

kulağından gebe et- (Afyon) “sürekli telkinde bulunmak, çok konuşmak”

minareye dışından çık- (Gaziantep) “?”

ödenmiş borçların kefilisi [ol-] (Muğla, Denizli) “gereksiz yere üzölmek”

¹⁸ İnsanoğlunun nesneyi, varlığı veya bir durumu ‘kavramlaştırmak’ için başvurduğu buna benzer metaforlar dilin tamamında takip edilebilir. Lakoff ve Johnson bu metaforları *Yapı Metaforları*, *Ontolojik Metaforlar* ve *Yönelim Metaforları* olmak üzere üçe ayırmışlardır. Deyimlerdeki metaforlar ve yönelim metaforlarıyla ilgili çalışmalar için ayrıca bk. (İçel 2011) (Sarı 2016).

pıtrak gibi ol-/yayıl- “bir şeyin çok ve yayılmacı olması”
saman sığırı [gibi] [ol-] (Burdur) “anlayışsız”
soğuk beyinli [ol-] (Afyon) “geç kavrayan”
sol memeden emdir- (Alanya) “üvey evlat muamelesi yapmak”
sözü heybenin delik gözüne at- (Kayseri) “?”
yangına çıra ile koş- (Ordu) “?”
yedi baharın yoğurdunu ye- “görmüş geçirmiş olmak”
yel beyinli [ol-] (Giresun) “uçarı, hoppa olmak”
yumurtadan yonga soy- (Tokat, Ordu) “çok cimri olmak”

2.2.3.3. Ağzlardaki Deyimlerde Telmih (Alüzyon)

Ağzlarda deyim olarak değerlendirilen bazı kalıplaşmış ifadelerin deyimleşme aşamasında kazandığı anlam daha önce yaşanan bir olaydan kaynaklanır veya kişiyle ilişkilidir. *Alüzyon* (İng. *allusion*) olarak bilinen bu anlam taşınımı, eğer göndermede bulunulan olay bilinmezse gerçekleşmeyebilir. Ağzlar, buna benzer deyim örneği açısından oldukça zengindir. Ancak birçoğunun hikâyesi veya çıkış noktası sadece dar bir alanda ya da belirli bir bölgede bilindiği için ‘anlaşılma’, dolayısıyla deyimleşme mümkün olmaz.

af oğlunun iti gibi tan tan ür- “lüzumsuz laf etmek, boş konuşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

af oğlunun iti gibi ür- “lüzumsuz laf etmek, boş konuşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974)

Esasında deyim özelliği göstermesine rağmen bireysel kullanım sayılan bu türden birimler, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

2.3. Dua/Alkış ve Beddua/Kargış/İlenç

Türkiye Türkçesi ağızları dua/alkış ve beddua/kargış/ilenc söz varlığı açısından oldukça zengindir. Dua ve beddualar, tıpkı diğer kalıplaşmış dil birimleri gibi, atalarımızın geçmiş yüzyıllarda kendi aralarındaki ilişkilerden doğup şekillenmiştir. Zamanla toplumun tamamı tarafından benimsenerek söylemi kuşaktan kuşağa aktarılan bu birimler, sözlü kültürden günümüze kadar gelen dil yadigârlarıdır.

Hemen her toplumun dua ve beddua etmesinde birbirine yakın tutum sergiledikleri söylenebilir. Çünkü her insan, kendini zaman zaman türlü tehlikelerle sarılmış hisseder ve bu tehlikelerin sadece fiziksel araçlarla giderilemeyeceğini bilmektedir. Eğer uygun bir şekilde istenirse yardımlarını esirgemeyeceği düşünülen çeşitli güçler, bu anlamda âdeta sığınılan bir yerdir. İlk çağlardan bu yana insanlarca otorite kabul edilen güçlerden gerçekleşmesi istenen iyi dilekler, aynı zamanda birer bağlılık veya saygı göstergesi olarak görülmüştür. Hatta dua ederken ayakta dikilmek, el açmak, el kavuşturmak, elleri çapraz tutmak, elleri kucakta tutmak, gözleri kapatmak, çömelmek, diz çökmek, yere kapaklanmak, secde etmek (Akalin 1990: 30-31) gibi davranışlara, bazen istenen şeye de bağlı olarak kendinden üstün olan güce adak adama, kurban kesme veya tapınma eşlik etmiştir. Bu türden davranışlar, zaman içinde gelenekleşerek kültürün değişmez birer parçası olmuştur.

Dua/alkış ve beddua/ilenc/kargış kelimeleriyle ilgili *Türkçe Sözlük*'teki tanımlar şu şekildedir:

dua, Ar. 1. yakarış 2. Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin (2011: 720) olarak anlandırılmıştır.

alkış, “bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma, alkışlama, kargış karşısı” (2011: 97) şeklinde verilmekte olup bu anlamdan hareketle el çırpmanın anlam genişlemesi yoluyla beğenme ifadesi olarak kullanılmaya başlandığı söylenebilir.

beddua, “*Far. bed* + *Ar. dua* birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilenc, kargış (2011: 292) olarak tanımlanmıştır.

Bu anlamda kullanılan bir diğer kelime olan *ilenç* ise *ilen*-filinden türemiştir.

ilenmek, “birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirmek veya açıkça söylemek, beddua etmek” (2011: 1172).

ilenç, “beddua, kargış” (2011: 1171).

kargış ise “kargıma işi veya bu maksatla söylenen sözler, lanet, telin, beddua, ilenç, alkış karşıtı” olarak verilmiştir. (2011: 1328).

Dua ve beddua etme geleneği, ilk dönemlerden bu yana insanların kendinden her anlamda güçlü bir varlığa ya da olguya karşı yaptıkları uygulamalardandır.¹⁹ Ancak bedduada bazı farklılıklar vardır. Hem dinî kitaplarda hem de atasözlerinde kişinin beddua etmekten kaçınması önerilir ve aksinin beddua edene zarar vereceği daha küçük yaşlardan itibaren öğretilir. Buna rağmen, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki beddua söz varlığının zenginliği ve çeşitliliği göz önüne alındığında, söz konusu önerilerin karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Bunun en önemli sebebi, kişinin uğradığı haksızlık ve zulmün karşılığının öte dünyaya kalmadan, mümkünse en yakın zamanda ve bu dünyada gerçekleşmesi dileğidir. Çünkü kişinin çoğu zaman kendinden güçlü olanın karşısında elinden gelen, sadece ‘kötü’ dileklerde bulunmak, adaleti bir üst mertebede aramaktır.

Türklerin tarih sahnesinde yer almasından bu yana çok sayıda kültür ve dinle karşılaşması, etkileşimde bulunması hem zengin bir edebiyata sahip olmasını sağlamış hem de KDB söz varlığını artırmıştır, denebilir. Bunlardan biri de dua ve bedduadır. Günlük hayatta karşılaşılan hemen her durum için dua-beddua oluşturma gibi bir yeteneğe de sahip olan Türk kültürü, bu alanda muhtemelen diğer medeniyetlerden daha ileridedir. Hatta bunu örneklendirmek gerekirse, günümüzde kişinin en sevdiği, hoşlandığı şeylerden mahrum kalmasıyla ilgili edilen beddualar çeşitli kitle iletişim organlarında karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi *Leyla ile Mecnun* adlı televizyon dizisinde yapılan beddualardan biri “pazartesi akşamı televizyonun karşısına kurul da sevdiğin dizi gün değiştirmiş olsun Erdal” (Keskin 2016: 50) şeklindedir. Elbette diğer

¹⁹ Beddua, eski zamanlardan beri toplumların dillerinde hatta zaman zaman şiirlerinde dahi kendine yer bulmuştur. Öyle ki İsa’dan önce 2000’li yıllara ait eski Mısır şiirlerinde beddua örneklerine rastlanmaktadır. Güneş Tanrısının düşmanı Apofis’e (yılan) “lanet duası” olarak kaydedilen *yok olası ölümstüz canınla, gövdenle* diye başlayıp *ortadan kalkacaksın* (Halman 2018: 84) şeklinde biten şiir, eski zamanlardan kalan bir beddua örneğidir.

kuşaklara aktarılıp aktarılmayacağı sorusuyla birlikte gündelik hayatımızın hemen her anında karşımıza bir dua ya da beddua örneği çıkabilir.

2.3.1. İçerik Bakımından Ağızlardaki Dua ve Beddualar

Dua ve beddualara dil açısından bakıldığında ilk dikkati çeken nokta fiillerin kiplik durumlarıdır. Birimlerde kullanılan fiillerin eklerine bakıldığında bazı eklerin öne çıktığı ve daha işlevsel kullanıldığı görülmektedir. Bu ekler, {-A} istek eki, {-AsI} gelecek zaman sıfat-fiil eki ve {-sXn} emir eki ve olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunlardan {-A} istek eki, zamana bağlı değişme ve gelişmelere paralel olarak farklı işlevler kazanan eklerdendir. Alkış ve kargışlardaki kullanımı da ‘istek’ temel işlevi dışındaki görevlerinden biridir (Korkmaz 2003: 652-656, 657). Söz konusu ek, 3. tekil şahıslarda kullanımının yanı sıra dua ya da beddua edilen kişinin daha çok ikinci tekil şahıs olması sebebiyle {-A} +{sIn} şeklinde kullanılmaktadır.

dünya durdukça durasın (Sivas-Zara) (Acar 1974)

erkek ata binesin altın saat takasın. (Kayseri) (Türker 1944)

el kazana, sen yiyesin (Sivas-Zara) (Acar 1974)

malıyın, parayın hesabını bilmeyesin. (Kayseri) (Türker 1944)

cehizi dürülü kala (Sivas) (Kaya 1974)

acın yatıp gücün kakasın (Gemerek) (Demiray1974)

kınalı parmak ucuna yapışmayasın (Sivas-Zara) (Acar 1974)

en son sözü söyleyemeyesin (Suşehri) (Candan 1973b)

yığdığını yemeyesin (Sivas) (Kaya: 1974)

Bir diğer ek, eski bir gelecek zaman eki olan {-AsI}’dır.²⁰ Söz konusu ek, daha çok gelecek zaman sıfat-fiili göreviyle kullanılmakta ve âdeta kötü dileğin yakın zamanda gerçekleşmesi temennisi taşımaktadır.

olmaz olasıca (Şarkışla-Sivas) (Taş 2006)

veren veresi, vermeyenin gök başlı²¹ bir oğlu olası! (Akseki) (Kurnaz 2018)

²⁰ Banguoğlu ekin yapısını {-A} sıfat fiil eki ve {-sI} iyelik eki birleşmesiyle açıklamıştır (2007: 237). Söz konusu ekin yapısı üzerindeki farklı görüşler ve tartışmalar için bk. (Korkmaz 2005: 145-150).

²¹ *gök başlı*: Akseki’de Hristiyan anlamında kullanılmaktadır (Kurnaz 2018).

Beddualarda genellikle fiile {-AsI} ekinden sonra getirilen {-cA}, {-cAK} gibi küçültme ekleriyle, beddua edilen kişiyi küçümseme, kişinin kendisi için önemsiz olma durumu ifade edilmektedir. Böylece anlam olarak zaten güçlü olan birime yapı olarak kuvvetlendirme yapılmaktadır. Bu ekle ilgili olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında sıklıkla kullanılan {-(y)AsIcA} birleşik yapısı için kargış/beddua eki şeklinde bir adlandırma önerisi de yapılmıştır (Sev 2016: 8).

adı batasica (Sivas) (Kaya 1978)

allah'ın gazabına uğrayasica. (Niğde) (Kaya 1982)

davundan gidesice. (davun< Ar. *taun* “veba”) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a)

köpeğin yalağından su içesicek. Muğla/MDD-Halise ÇINAR

töremiyesice (Sivas) (Kaya 1974)

Bir diğer kullanım da 3. tekil/çoğul şahıs emir ekidir. Söz konusu ek ünlüyle biten gövdelere getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu tür örneklerde de ek, {-AsIn} ekiyle karıştırılabilir.

allah siñer, sağlık versin. (siñer: ferahlık, saadet, iyilik) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934)

sular gibi ömrün uzun olsun. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983)

allah kel, uyuz versin, tırnak vermesin sana. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü)

allah seni bir siyem daha büyütmesin (Suşehri) (Candan 1973b) (< *siyem*: başparmakla gösterme parmağı arasındaki uzaklık (el gergin durumdayken).

bıyığın terlemesin (Suşehri) (Candan 1973b)

dal budağın olmasın (Suşehri) (Candan 1973b)

dilerim allah gelin yeşilin üstüne dökülsün (Kayseri) (Özyedekçi 1946b)

göziün (bakanağın) oyulsun (Isparta) (Dağlıoğlu 1934)

dostunla yakalasınlar (Suşehri) (Candan 1973b)

Özellikle bazı beddualarda olumsuzluk ekinin kullanımı, beddua edilen kişinin aslında zarar görmesini gerçekten istememenin gereğidir. *allah cezanı vermesin, göziün kör olmasın inşallah*, ağızlarda, kızgınlık anında dua formunda söylenen ancak karşıdakini paylama amacıyla gizli bir beddua anlamı da içeren ilginç örneklerden bazılarıdır. Bu

türden örneklerin içinde aslında bir deyim olduğu ve anlamı onun belirlediği göz ardı edilmemesi gereken önemli bir noktadır.

Özellikle dua-bedduaların ve ilişki sözlerinin kelimelerine bakıldığında bazılarının sıklık oranının yüksek olduğu fark edilecektir. Bunun nedeni olarak toplumun *dünya görüşü* işaret edilmiştir. Buna göre, Türk toplumunun sahip olduğu dinî bakış açısı (Başkan 1983) kullandığı KDB'lerin diline yansımıştır. Bu yüzden özellikle dua ve beddua örneklerinde inançla ilgili kelimeler oldukça fazladır.

fadime Anamıza komşu olasın. (Erzurum)

hazreti Ali arkanda olsun. (Van)

hızır yoldaşın ola. (Besni)

sultan Süleyman'ın mührü dilinde olsun. (Van)

tabutumun altına giresen (Erzurum) (Dede 1969)

allah kel, uyuz versin, tırnak vermesin sana. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983)

allah seni gülerken soldursun (Suşehri) (Candan 1973b)

allah uyuz vere de tırnak vermeye (Suşehri) (Candan 1973b)

ergişi diye çağırmanın olmaya (Suşehri) (Candan 1973b)

kabir azabından kurtulamayasın (Suşehri) (Candan 1973b)

kefenin kara bezden ola (Suşehri) (Candan 1973b)

şeytanından bulasın (Sivas) (Kaya 1974)

2.3.1.1. Ağızlardaki Dua ve Bedduaların Saklantı (Arkaik) Kelime ve Şekilleri Barındırması

KDB'nin en önemli özelliği, bir dönemde kalıplaşarak nesiller boyu hiç bozulmadan aktarılmalarıdır. Dolayısıyla içlerinde dondukları döneme ait çok sayıda kelime, ek, ses, kültürel kalıntı vb. barındırırlar. Dua ve beddualarda buna örnek olabileceklerin başında {-AsI} gelecek zaman sıfat-fiil eki gelmektedir. Özellikle dua, beddua ile sadece ağızlarda ve konuşma dilinde (gör-esi-m geldi) görülen bu ek, işlek değildir.

adı batasıca (Sivas) (Kaya 1978)

töremiyesice (Sivas) (Kaya 1974)

Bunun dışında Türkiye Türkçesi ağızlarındaki dua ve beddualarda günümüz yazı dilinde görülmeyen ancak ağızlarda yaşamaya devam eden çok sayıda eski Türkçe kelimeye rastlamak mümkündür.

*allah **siner**, sağlık versin. (siner < siñer: dirlik, düzen DS, C. 10) (Isparta)*

(Dağlıoğlu 1934)

*bir **yapıkla** kırk kapı gezesin (< yapık: yemeni, baş örtüsü. DS, C. 11)*

(Gemerek) (Demiray1974)

*ikinizi bir kazanla **yusunlar** (Suşehri) (Candan 1973b)*

***iler** tutar yanın olmaya (Suşehri) (Candan 1973b)*

*darda **buñda** kalasın (Gemerek) (Demiray1974)*

*çeken damarların **üzülsün** (Ankara) (Kınacı 2009)*

2.3.1.2. Ağızlardaki Dua ve Beddualarda Söz Sanatları ve Eğretileme (Metafor)

Soyut bir durumun anlatılabilmesi için kullanılacak somut varlığın ya da durumun toplum tarafından çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Çünkü metaforlar, toplumların fiziksel, sosyal ve kültürel tecrübelerinden türemişlerdir. Metaforların mantığında, elde bulunan ve iyi bilinen bir örneğe bakarak onun özellikleriyle yeni durum, nesne veya kavram arasında bağ kurma vardır. Bunu yaparken insanoğlu, çevresine ve kültürüne ait deneyimlerden faydalanmıştır.

Dolayısıyla, aynı zamanda birçok KDB'nin amacına da hizmet eden metaforik bir söylemle verilmek istenen mesaj dolaylı yoldan verilmekte, böylece sözün etki gücü artırılmaktadır. Beddualarda metafor kullanımının bir sebebi de, beddua etmenin dinî açıdan ve kültürel olarak yanlış kabul edilmesidir. Türkiye Türkçesi ağızlarında yazı dilinden farklı olarak çeşitli söz sanatları veya metaforlardan beslenen zengin bir dua ve beddua söz varlığı bulunmaktadır. Oldukça ilginç ve özgün bir yapıya sahip olan bu türden dua ve beddua örnekleri, söyleyenin yani Anadolu insanının duygu yoğunluğunu, KDB'de konu olarak hissedilen acı ya da sevincin gücünü yansıtmaları ve Türk halkının 'dili' kullanma zekâsını göstermesi açısından oldukça değerlidir. Örneklerini Anadolu'nun tüm ağızlarında görmek mümkündür:

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki beddualarda farklı temalar işlenmektedir. Bazıları beddua edilen kişinin yaşlanmasını dilemekte, bir kısmı kişinin olumsuzluklarla

karşılaşması, hayatında bazı şeylerin yolunda gitmemesi yönünde ifadeler içermekte, büyük bir çoğunluğu ise ıstırap ve ölüm istemektedir. Bunlarda ilginç olansa, bedduaların âdeta kendi içerisinde bir derecelendirmenin olmasıdır. Söz gelimi, ölümle ilgili olanlarda, bir kısmı artık ömrünün sonuna yaklaşan kişilere söylendiği de belli olmakla birlikte açık açık kişinin ölümünün istendiği örnekler vardır:

ölün gele (Sivas-Zara) (Acar 1974)

ömrü tükenesice (Sivas) (Kaya 1974)

ömrün kısala (Suşehri) (Candan 1974)

ömrün tükene (Gemerek) (Demiray1974)

sabaha çıkmayasın. (Sivas) (Kaya 1978)

seveninden mahrum olasın (Suşehri) (Candan 1974)

yaşamayasıca. (Sivas) (Kaya 1978)

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bazı beddua örneklerinde bedduada işlenen temanın bazen örtük bir şekilde ifade edildiği, bunun için de metafora başvurulduğu görülmektedir. Metaforun dua ve beddualarda kullanılmasının sebebi, olay ya da durumun ifade edilirken aynı zamanda etki gücünün de artırılması olarak görülmelidir. Ancak kanaatimizce metafora başvurulmasının bir diğer sebebi de açık açık beddua etmek yerine toplum tarafından ‘kötü’ ya da ‘yanlış’ kabul edilen bu davranışı dolaylı olarak ifade yoluna gitmektir. Bunun için Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ölümle ilgili şu örnekleri vermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır:

gençliğine doymayasın (Sivas) (Kaya 1978)

adı batasıca (Sivas) (Kaya 1978)

alı yeşili dürülü kala (Sivas) (Kaya 1978)

başında otlar bite (Suşehri) (Candan 1973b)

bıyığın terlemesin (Suşehri) (Candan 1973b)

boycağızı tahtalara gelesice (Gemerek) (Demiray1974)

cehennem kazanlarında kaynasın (Gemerek) (Demiray1974)

cehizi dürülü kala (Sivas) (Kaya 1974)

defterin dürülsün (Sivas) (Kaya 1978)

dilerim allah gelin yeşilin üstüne dökülsün (Kayseri) (Özyedekçi 1946b)

eğer yalan söylüyorsan alım yeşilim üstüne dökülsün (Kayseri) (Özyedekçi 1946b)

eke de biçemeyesin (Suşehri) (Candan 1973b)

ergişi diye çağıranın olmaya (Suşehri) (Candan 1973b)

ellerin teneşire gele (Sivas-Zara) (Acar 1974)

ellerin yanına dōşene (Sivas-Zara) (Acar 1974)

kundağın dürölü kala (Suşehri) (Candan 1974)

sevgilisini önüne alsın (Gemerek) (Demiray1974)

ellerin yanına düşe (Gemerek) (Demiray:1974); (Suşehri) (Candan 1973b)

Yukarıda verilen örneklerin ortak noktası ölümdür ancak her birinin söylemi farklıdır. Bunun için ölümü çağrıştıran somut nesnelerden ya da onunla ilgili ritüellerden mantık çerçevesinde faydalanılarak çeşitli metaforlar oluşturulmuştur. Genellikle kavramsal (ontolojik) metaforların kullanıldığı bu türden beddualar, Türkçenin derin anlam olanaklarının yanında Anadolu insanının zengin somutlaştırma eğiliminin de bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

2.4. İlişki Sözleri

Kalıplaşmış dil birimlerinin içerisinde hakkında en az çalışma yapılan birimlerin başında, *ilişki sözleri* yer almaktadır. Bu sözler, yazılmaktan çok söylenir. Yazılı dilden çok sözlü dilde karşılaşılan bu birimler, derleme çalışmaları dışında yazıya geçirilmediğinden, araştırmacıların ilgisinden uzakta kalmıştır.

İlişki sözlerinin tanınması ve diğer KDB'lerden ayırt edilmesinde de yine aynı sebeplerden dolayı belirsizlik söz konusudur. Birçok araştırmacı, ilişki sözlerinin atasözleri, deyimler, ikileme ve birleşik kelimelerden ayrı bir grup oluşturduğunun farkına varmış, ancak bunların üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmamıştır. Dolayısıyla, özellikleri tam olarak belirlenmeyen bu tür sözlerin diğer KDB'lerden ayrılan ve onlarla benzeşen yönleri de tespit edilememiştir.

İlişki sözlerinden bahsedilen çalışmalarda, büyük oranda *kalıp söz* terimi (Aksan 2006; 2013; 2014; 2015; Özdemir 2000; Zülfikar 2004) öne çıkmakla birlikte farklı adlandırmalarla da karşılaşılmıştır. Doğan Aksan, eserlerinde, kalıp sözler için aynı zamanda *ilişki sözleri* adlandırmasını da kullanırken *kültür birimler* (Kula 1996), *iletişimsel sözler* (Toklu 2003), *bağlamsal sözler*, *karşılama sözleri* (Çotuksöken 2002) ile *deyimce* (Koç 1996) eserlerde geçen diğer terimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen eserlerde dolaylı yoldan ilişki sözlerine değinilmiştir. Türkiye Türkçesi yazı dili ölçekli birkaç makale (Tannen ve Öztekin 1981, Doğançay 1990, Gökdayı 2008, Martı 2009) ile biri Türkiye Türkçesi (Erol 2007), biri de Anadolu Ağızları (Bulut 2012) üzerine yapılan iki yüksek lisans tezi ve Türkçe ile Almanca ilişki sözlerinin karşılaştırıldığı doktora tezi (Toklu 1993) doğrudan ilişki sözleriyle ilgili yapılan çalışmalardır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalarla ilişki sözleri tanımlanmış ve dilbilim açısından incelenmiştir. Çoğunda ortak olmakla birlikte bu sözler, her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş, duyguları açığa vuran kalıplar, çeşitli klişeler (Aksan 2013: 163) şeklinde tanımlanmaktadır. İlişki sözleri, aynı zamanda konuyla ilgili Türkiye Türkçesi ölçekli bir monografi yayımlayan Hürriyet Gökdayı tarafından da tanımlanmıştır:

“önceden belirli bir biçime girip hafızada öylece saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak, gerekiyorsa bazı ekleme ve/veya çıkarmalar

yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcükler içeren sözcük öbeği ya da tümceden oluşabilen, belirli durumlarda söylenmesi toplumca benimsenmiş ve görece bir sıklığa sahip sözler olarak iletişimin kurulmasına, devamına veya sonlandırılmasına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleri” (2008: 106).

Yazar bu tanımla, aynı zamanda ilişki sözlerini, atasözleri, deyim, ikileme ve birleşikler gibi diğer KDB’lerden ayırmayı hedeflemiştir.

2.4.1. Ağızlardaki İlişki Sözleri

Ağızlarda yer alan ilişki sözleri de tıpkı diğer KDB’ler gibi toplumun kültürünü, inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtan, insani ilişkilerini düzenleyen sözlerdir. Bu açıdan, ilişki sözlerinin tıpkı atasözleri ve deyimler gibi kültür taşıyıcılığı yönü vardır. Belirli durumlarda söylenmesi gelenek hâline gelmiş bu sözler, aynı zamanda konuşmanın seyrini değiştirme ve sohbeti renklendirme gibi özelliklere de sahiptir. Ağızların ifade gücünü artıran ve gündelik yaşama dair izler taşıyan kalıp sözler, karşılaşma, selâmlaşma, yardımlaşma, söze başlama gibi daha çok ikili ilişkileri düzenleme görevinde de kullanılır. Dolayısıyla kişinin günlük yaşamın her anında karşısına çıkabilir. Ayrıca kültür, sözü edilen durumlarda belirtilen birimlerin kullanılmasını zorunlu kılar. Hatta özellikle ortak yaşam alanlarında ve kişisel ilişkilerde bu sözlerin kullanımına dikkat etmeyenler, toplumca insani açıdan zayıf bile bulunurlar. Bundan dolayı, kullanmaya mecbur olunan, yeri geldiğinde söylenmezse eksikliği hissedilecek tarzda birimlerdir.

Günümüz yazı diline oranla daha çok kelime barındıran Türkiye Türkçesi ağızlarında buna paralel olarak ilişki sözlerinde de zenginlik söz konusudur.

2.4.1.1. Biçim Bakımından Ağızlardaki İlişki Sözleri

Kalıplaşmış dil birimlerinden olmasına rağmen ilişki sözlerini yapı bakımından diğerlerinden ayıran bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kalıplaşmış olma, kelime grubu ve cümle şeklinde kullanılma gibi ortaklıkların yanı sıra az sayıda hatta bazen bir kelimedenden oluşma (*helal, görüşürüz*), ayırt edici bir özellik olarak görülmektedir. Ayrıca, ilişki sözlerinin diğer KDB’lerden dönüşebilme gibi bir yönü de bulunmaktadır. *gönlünden kop-* deyimini *gönlünden ne koparsa* şeklinde ilişki sözü formunda kullanılabilir.

Sayılan özelliklerden az sayıda kelimededen oluşma özelliği, aynı zamanda ağızlarda kullanılan dilin bir gerekliliğidir. Çünkü yazılmayan ancak toplumun hafızasında bulunması gereken birimlerin kelime sayısının belirli bir sınırı olmalıdır.²² Ancak az kelimededen ya da bir kelimededen oluşma özelliği, ilişki sözlerinin tamamı için geçerli bir durum değildir. Bu yüzden başka ölçütler de göz önünde bulundurulmalıdır.

İlişki sözleri ilk olarak yapı bakımından sınıflandırılacaktır. Çünkü kelimelerin bir müddet aynı yapı ve anlamda kullanılması sonucunda kalıplaşma gerçekleşir. Bundan sonra kalıplaşan birimin kelimelerinin ne bakımdan dizildiğine bakılmalıdır.

1. Bir kelimededen oluşanlar

helal, afferin, şükür, amin, meraba vb. (MDD/Muğla)

2. Birden fazla kelimededen oluşanlar

tö(v)be tö(v)be, nası(l) desem vs. (MDD/Muğla)

3. Kelime grubu şeklinde olanlar

allah aşkına, ölmüşlerin ruhu için, sözün kıyası vb. (MDD/Muğla)

4. Cümle şeklinde olanlar

her iş olacağına varı(r), olu(r) gide(r), korkunun ecele faydası yok, hayırlısı olsun vb. (MDD/Muğla)

İlişki sözlerinin diğer birimlerden ayırt edilmesi amacıyla yararlanılabilecek ölçütlerden biri de anlamdır. Zaten birimin kalıplaşmasını sağlayan yönlerden biri de anlam olarak değerlendirilmektedir. Kalıp sözler de diğer bazı birimlerden farklı olarak genellikle gerçek anlamlarıyla kullanılırlar. Ancak az sayıda örneğin mecaz anlam taşıdığı bilinmektedir. O hâlde, anlam açısından bu tür birimleri, gerçek ve mecaz anlam taşıyan ilişki sözleri olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1. Gerçek anlamlı kalıp sözler

eyi āşamlā “İyi akşamlar”, *tebrik ederiñ, görüşmek üzere* (MDD/Muğla)

2. Mecaz anlamlı kalıp sözler

anladīsam arap olāñ, kendiñe eyi bak (MDD/Muğla)

²² Kalıplaşmış dil birimleri genellikle 3-4 kelimededen oluşmaktadır (Gökdayı 2011: 78).

2.4.1.2. İçerik Bakımından Ağızlardaki İlişki Sözleri

Bahsi geçen ölçütlerin dışında kalıp sözleri bir de işlevleri açısından sınıflandırmak mümkündür.

İyi ve Kötü Dilek Bildirenler²³

allah ne muradıñ vāsa vēsiñ, sālıcaknan gidin (MDD/Muğla)

Her Duruma Uygun Sözler Sağlayanlar

eyi yolculuk(lā), uğurlar ossun (MDD/Muğla)

Asıl Söylenmek İsteneni Kısa Sürede İletmeye Yardım Edenler

beñzetmeK gibi olmasın, sözüüm meclisten dışarı (MDD/Muğla)

Nezakat Kurallarına Uymayı Sağlayanlar

çok özür dilērin, lafiñizi balnan kesēn, affedersin (MDD/Muğla)

Dinî Kimliği Açığa Çıkaranlar

allah cennette gaviştirsın, allah iremet ēlesin (MDD/Muğla)

İletişim Sürecini Düzenleyenler

uzun lafiñ gıçası, gelēñ asıl meseleye (MDD/Muğla)

Konuşmada Anlatımı Güçlendirenler

ni derler, sözüñ gelişi, sözüüm una (MDD/Muğla)

Duyguları Dile Getirenler

gülē miñ ağlā mıñ, biz sen(i)nen ni edcēz (MDD/Muğla)

Toplunun Farklı İnançlarını Yansıtanlar

ēyi sātte ossunlā, elemtere fiş kem gözlere şiş, nazar dēcek (MDD/Muğla)

Kültürel Ayrıntıları Gösterenler

veriñ eliñizi öpēñ, senden eyi ommasın (MDD/Muğla)

Cevap, Ödül ve Cezalandırma Bildirenler

taam, nāil istēseñ, el öpenlēñ çok ossun “el öpenlerin çok olsun”, *çok yaşa*

²³ Çalışmada bu başlık altındaki birimlerin bir kısmı dua ve beddua bölümünde ele alınmıştır.

(MDD/Muğla)

2.5. İkilemeler

Yüzyıllar içerisinde zenginleşip güçlü bir anlatım yeteneği ve kıvraklığa kavuşan Türkçede, KDB'ler, bu sürece katkıda bulunan öğelerin başında gelmektedir. Bu süreçte ikilemeler de tıpkı diğer KDB'ler gibi, anlatıma güç kazandırmak amacıyla çokça tercih edilmiştir. Genellikle aynı kelimenin tekrar edilmesi, yakın ya da zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanılması ve sesleri birbirine yakın iki kelimenin yan yana gelmesiyle oluşurlar.²⁴

İkileme, Osmanlı Türkçesinde *atf-ı tefsiri*; Fransızcada *redouplement*, *hendiadyoin*; İngilizcede *reduplication* *dual*, *hendiadyoin*; Almandada *Verdoppelung*, *Zwillingsformen*, *Hendiadyoin* terimleriyle karşılanmaktadır (Hatiboğlu 1981: 9).

İkilemelerle ilgili yapılan çalışmalarda ve bazı sözlüklerde ikilemeyle ilgili pek çok tanıma yer verilmiştir:

Hatiboğlu'na göre ikileme, “anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır” (1981: 9).

Türkçe Sözlük'te ikileme için, “anlamı güçlendirmek için aynı sözcüğün yinelenmesi, anlamları birbirine yakın, karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran sözcüklerin yan yana kullanılması” tanımı verilmektedir (2011: 1165).

Türkçe diğer dillere göre ikileme kullanımı açısından öne çıkmaktadır. Bunun sebebi, sözlü kültürün etkisidir. Özellikle atasözü ve deyim gibi sözlü kültür döneminde oluşan birimlerde, sözün etki oranını artırmak için çeşitli ikilemelere yer verilmiştir. Böylece söz konusu birimlerin akılda kalıcılığı da sağlanmıştır. Aynı zamanda, *Orhun Abidelerinden* günümüze gelinceye kadar Türkçenin her döneminde ikilemelerin işlevsel olarak kullanıldığı bilinmektedir.

²⁴ Hatiboğlu, ikileme terimi için Türkçede “ikizleme” veya “söz koşması” gibi terimlerin önerilmesine rağmen birimin oluşumundaki çeşitlilikten dolayı “ikileme” teriminin yeğlendiğini belirtmektedir (1981: 9).

Türkçedeki ikilemelerle ilgili ilk çalışmayı Karl Foy (1899) *ana baba* ikilemesinden hareketle yapmıştır. Sonraki dönemlerde ikilemelerle ilgili çok sayıda makale²⁵, tez²⁶ ve kitap²⁷ yayımlanmıştır. Bu çalışmalar içerisinde Ercan Alkaya (2008), Serdar Yavuz ve Burak Telli (2013), Muharrem Özden ve Levent Doğan (2017) ve Burak Telli (2017) tarafından yapılanlar doğrudan ağızlardaki ikilemelerle ilgilidir.

2.5.1. Tarihî Türkçe Metinlerde İkilemeler

İkilemeler, Türkçenin ilk yazılı belgelerinden bu yana sıklıkla kullanılan birimlerden biridir. Hatta *Orhun Abidelerinden Kül Tigin Yazıtının* ilk cümlesinin (“*Tengri teg tengride bolmış Türk bilge kagan*”) ikilemeyle başladığı ileri sürülmüştür (Hatiboğlu 1981: 61). Bundan başka, yazıtlarda çok sayıda ses tekrarına (aliterasyon) dayalı ikilemenin bulunduğu bilinmektedir.

açsık tosık “acıkma doyma”

arkış tırkiş “kervan kabile”

eb bark “ev bark”

eçüm apam “atalarım ve dedem, ecdadım”

ıda taşda “ormanda ve kayalıklarda, dağda bayırda”

için taşın “içini dışını”

iş kiç “iş güç”

ölü yitü “öle yite, ölesiye”

tünli künli “geceli gündüzlü”

²⁵ Osman Nedim Tuna (1949, 1950, 1986), Hasan Eren (1949), Hans Marchand (1952), Mehmet Ali Ağakay (1953a, 1953b, 1954), Andreas Tietze (1966), Saadet Çağatay (1978), Cem Dilçin (1995, 1996), Aynur Öz (1993), Tahsin Aktaş (1996), Erhan Aydın (1997), Hatice Şahin (1997), Zuhall Kargı Ölmez (1997, 1998), Kerime Üstünova (1997, 1998, 2008), Hülya Savran (1998), Nuri Yüce (1998), Mehmet Ölmez (1998), Çoraklı Şahbender (2001), Ülkü Çelik Şavk (2003), Mustafa Özkan (2004), Eva Kincses Nagy (2004), Hüseyin Durgut (2004), Hanifi Vural (2004), İ. Gülsel Sev (2004), Mehmet Dursun Erdem (2005), Funda Toprak (2005), Mehmet Yastı (2007), İsmail Ulutaş (2007), Sevgi Öztürk (2008), Ercan Alkaya (2008), Mehmet Kara (2009), Bülent Özkan (2010), A. Deniz Abik (2010a, 2010b), Hüseyin Yıldız (2010, 2013), İbrahim Özkan (2011), Hüseyin Yıldırım (2011), Levent Doğan (2012), Serdar Yavuz ve Burak Telli (2013), Recep Kardeş (2015), Yasemin Çürük (2016a, 2016b), Muharrem Özden ve Levent Doğan (2017), Burak Telli (2017).

²⁶ Güllüz Tekeci (1993), Kerime Üstünova (1996), Serkan Şen (2002), Neslin Eriha Genç (2003), Selda Güler (2003), Fatma Nur Talu (2003), Sema Bayraktar (2004), Yasemin Yılmaz (2007), Hatice Uygun (2007), Nimet Ceylan (2009), Yasemin Çürük (2009), Semra Baturay (2010), Meltem Can (2010), Hasan Tunca (2011), Emrah Bozok (2012), Hüseyin Bozkurt (2013), Tuğba Sağlamgöncü (2013), Sinem Küçükagaoglu (2014), Elanur Kazanlar (2014), Haki Tabcu (2014), Betül Erbaşı (2015).

²⁷ Vecihe Hatiboğlu (1981), Hamza Zülfikar (1996), Necmi Akyalçın (2007).

yabız yablak “kötü ve berbat” vb. (Tekin 1998: 16).

Bunların yanında, yazıtlarda, yakın anlamlı fiillerle kurulan çok sayıda ikileme anlatımı güçlendirmek için kullanılan diğer örneklerdir.

adrıl- az- “ayrılmak ve sapmak”

alkın- arıl- “tükenmek ve mahvolmak, bitmek, tükenmek”

emget- tolgat- “eza ve cefa etmek”

içik- yükün- “bağımlı olmak ve baş eğmek”

ögir- sebin- “memnun olmak ve sevinmek”

öl- alkın- “ölmek ve yok olmak”

tir- kubrat- “derlemek ve toplamak”

yañıl- yazın- “yanılmak ve hata etmek” vb. (Tekin 1998: 16-17).

Uygurlar zamanında görülen sosyal, ekonomik ve dinî bazı değişiklikler, dilde de karşılık bulmuştur. Bu dönemde, diğer toplumlarla hem ticari ilişkiler hem de kültürel ve dinî alış verişler artmıştır. Bununla birlikte yeni girilen bu kültür dairesindeki eski İran, Hint, Soğd, Çin ve Toharca gibi bazı dillerden Türkçeye tercüme hareketliliği başlamıştır. Dolayısıyla o dönemde çevirisi mümkün olmayan bazı yabancı kültür kelimeleri de dile girmiştir. Bu sırada konunun hassasiyetinden de kaynaklı olarak ikilemelere başvurulmuştur.

Türkçede bu dönemde, Uygurca kelimelerle birlikte aynı ya da yakın anlamlı yabancı kelimeler yan yana getirilerek ikilemeler oluşturulmuştur.

çin kirtü “doğru, hakiki”

hua çeçek “çiçek”

kalp öd “zaman, vakit, devir çağ” (Hatiboğlu 1981: 61)

Benzer sebeplerden dolayı Türkçede bazı dinî kelimelerin de ikileme şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Hatta günümüzde sık sık kullanılan *yazık günah* ikilemesi de aynı sebeplerle oluşturulan bir başka birimdir.

Uygurcada Türkçe kelimelerle oluşturulmuş çok sayıda ikilemeye de rastlamak mümkündür:

körk meñiz “beniz, görünüş, yüz, endam”

köñül köküz “gönül, kalp”

agı barım “servet, varlık”

öküş telim “çok”

yolçı yerçi “kılavuz”

sevgüsüz taplagusuz “sevgisiz, sadakatsiz” vb. (Hatiboğlu 1981: 61-62)

Türkçenin her döneminde işlevsel olarak kullanılan ikilemeler, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde şiirde ve düzyazıda da tercih edilmiştir.

*“tavla tavla şahbaz atlarına bindiler **katar katar** kızıl develerini yetdiler”*

*“ünüm anlan bigler, sözüm dinlen bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura bilimüz kurudı, yorıyalum a bigler, av avlayalum, kuş kuşlayalum, **sığın geyik** yıkalum, kayıdalum otağımıza düşelim, **yyielüm içelim** hoş kiçelüm.”* (Dede Korkut) (Hatiboğlu 1981: 78)

gehi ziri serde desti gehi ayağı koltuğunda

*düşe **kalka** haste-i gam der-i lütf-i yâre düştü* (Şeyh Galip) (Hatiboğlu 1981: 67)

2.5.2. Biçim (Kelime Türleri ve Yapısı) Bakımından Ağızlardaki İkilemeler

2.5.2.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler

Ağızlardaki ikilemelerin büyük çoğunluğu aynı kelimenin tekrarı ile yapılan ikilemelerden oluşmaktadır. Bu yolla yapılan ikilemeler içerisinde, aynı yansıma kelimenin tekrarı ya da anlamsız iki kelimenin birlikte kullanılması ya da anlamlı aynı kelimenin tekrarıyla yapılan ikilemeler bulunmaktadır. Bu tür ikilemeler, kullanıldığı bağlama göre cümleye abartma, pekiştirme ve çoğaltma gibi anlamlar katmaktadır.

beldir beldir “manasız, aptal aptal” (Tekirdağ, Gelibolu)

bingıl bingıl “Etli, yağlı, şişman, tıkız, dolgun” (Gelibolu)

boylelan boylelan “böyle böyle” (Trabzon)

bunuk bunuk “boğuk boğuk” (Edirne)

bükrüm bükrüm “büklüm büklüm” (Ankara)

göleg göleg gan oldu. (Kilis)

güççük güççük beş çocuk galdıh “küçük küçük” (Kırşehir)
miyel miyel “uyuşuk uyuşuk” (Ordu)
stıyr stıyr yağ- “sine sine yağmak” (Ordu)
tahır tahır gaynadırdıh (Adıyaman)

2.5.2.2. Eş Anlamlı veya Yakın Anlamlı Kelimelerin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler

Ağızlardaki eş anlamlı ve yakın anlamlı kelimelerle kurulan ikilemeler, sayı bakımından daha azdır. Yakın anlamlı kelimelerle kurulan ikilemelerde birimi oluşturan her bir kelime kendi anlamında kullanılmakla birlikte iki kelime arasında ses, şekil veya anlam bakımından benzerlikler bulunur.

alaca bulaca (Çanakkale)
asetlik fesathık (Edirne)
çan kelek (çan, çingirak) dakarsın (Ordu)
çana çolme gurtlu çobana varman (Eskişehir)
çığrısı bağrısı sülâh atar (Ordu)
el gün (Muğla)
gavga galebe olmasa çıkar gelir. (Karaman)
saklı kapaklı (Trabzon)
ürük cücük (Ordu)
yağmır yaş (Muğla)
yol bel (Muğla)

2.5.2.3. Zıt Anlamlı Kelimelerin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler

Birbiriyle zıt anlamlı iki sözcüğün yan yana kullanılmasıyla yapılan ikilemelerdir. Bu şekilde kurulan ikilemeler, genellikle açıklanmak istenen kavramın sınırlarını belirlemek için kullanılır (Hatiboğlu 1981: 59). Söz gelimi ağız konuşucusu “meseleyi *eyi kötü* aıladı.” derken konunun *iyi* ile *kötü* arasında *ortalama* bir şekilde anlaşıldığını ifade etmektedir.

aşā yokarı (Edirne)
bata çıka (Muğla)

büyük güççük, yaren yoldaş güye gınası yahalım (Kırıkkale)
dava dasa düsdük (Ordu)
güccig büyüğ (Adıyaman)
öte beri (Muğla)
öte bete alme (Ankara)
tisi ergeg toplu gezi (Trabzon)
yer göğ inli (Diyarbakır)

2.5.2.4. Yansıma Kelimelerle Yapılan İkilemeler

İkilemeler içinde yansıma kelimelerle yapılan ikilemeler önemli yer tutmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da örneği çokça bulunmaktadır.

bıdır bıdır (Ordu)
çangır çangır (Tekirdağ)
dambudu dümbüdü (Muğla)
divil divil (Giresun)
dongur dongur (Muğla)
fırıl fırıl fillandırıyor beni. (Nevşehir)
ğij ğij. (Diyarbakır)
gırıs gırıs (Ordu)
gup gup ediyö. (Nevşehir)
hıldır hıldır (Şanlıurfa)
lakır lukur (Edirne)
zingir zingir zilliler. (Kırşehir)

2.5.2.5. Anlamlı ve Anlamı Unutulmuş İki Kelimenin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler

Bu tür ikilemelerde genellikle birinci unsur anlamlı ikinci unsur anlamını yitirmiş kelimelerdendir.²⁸ İkinci unsur anlamını kaybetmiş gibi olsa da ikileme kurulduğunda yanındaki anlamlı kelimeyle birlikte bütün olarak bir anlam kazanır.

²⁸ Bu türden ikilemelerdeki kelimelerden biri saklantı veya tek başına kullanılmayan bir kelime olabileceğinden dikkatli olunmalıdır.

ayın oyun etmek (Giresun)
az boz bangada parasi olur (Rize)
çolih çociğim yapmi işte (Şanlıurfa)
eni konu (Trabzon)
esgi üsgü bir yerlerde bulurdük (Kilis)
eski küskü (Muğla)
kertük kürtük (Ordu)
mal maşad (Muğla)
mal melal (Muğla)
tek tük gelmeye başladılar (Kırıkkale)
yamrı yumrular (Eskişehir)

2.5.2.6. Anlamı Unutulmuş İki Kelimenin Tekrarıyla Yapılan İkilemeler

Tek başına anlamsız iki kelimenin birlikte kullanımı ile kurulan ikilemelerdir. Birimdeki kelimeler tek başına anlamsızdır fakat birlikte ikileme oluşturduklarında bir anlam kazanırlar.

didek didek çıhar benim tütünüm (Niğde)
ebelek sebelek (Ordu)
kivirina zivirina gider (Rize)
paldır küldür girişi (Adıyaman)
püngül pisgil bu sene çocuklar hep ufak (Adıyaman)
saval kaval (Trabzon)
ulam ulam olmuş yatan yazılar (Sivas)

2.5.2.7. İkinci Kelimenin Ön Sesi Tamamen Değişen (m-, p-) İkilemeler

Bu tür ikilemelerde ikinci kelime aslında ilk kelimenin tekrarıdır fakat aynı kelime ikinci kez söylenirken ilk sesi ya değiştirilir ya da ünlüyle başlıyorsa önüne m- getirilir.

ceyran meyran (Hayrabolu)
cırnak mırnak takaruk (Trabzon)
çikin mikin deme demiş. (Ankara)
duruverdik muruverdik (Muğla)

fıstıh mıstıh yiyin. (Adıyaman)
fotoraf motoraf (Tekirdağ)
hıst pıst (Edirne)
ingır mıngır (Trabzon)
kırma mırma (Muğla)
öle möle derken imkanı yok. (Ankara)
süsli püsli. (Diyarbakır)
süslü püslü, kimse görmeyecek. (Karaman)

2.5.3. İçerik Bakımından Ağızlardaki İkilemeler

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ikilemeler, yazı diline oranla çok daha işlevsel olarak kullanılır. Ağızlardaki geniş anlatım olanakları ve dil çeşitliliği bunda etkilidir. Bununla birlikte, tekrarın gücünden de yararlanan ikilemeler, anlamı daha güçlü ve belirgin kılmaktadır.

İkilemeleri diğer KDB'lerden ayıran en önemli özelliklerin başında, kalıplaşma gelir. "İkilemeler arasındaki kalıplaşma o kadar kesindir ki, ikilemeyi meydana getiren sözcüklerin yerleri değiştirilemez, bazıları ise yalnız başlarına kullanılamazlar. *çoluk çocuk*, *eski püskü* ve *yırtık pırtık* gibi ikilemelerde; *çoluk*, *püskü* ve *pırtık* sözcükleri zorlama olmaksızın yalnız başlarına kullanılamazlar (Çoraklı 2001: 54). Elbette bu, aynı durumda olan her ikileme için kabul edilemez. Söz gelimi, *süklüm püklüm* ikilemesinin ele alındığı çalışmada şu ifadeler geçmektedir: "Bazı çalışmalarda ikilemeler sınıflandırılırken 'biri anlamlı diğeri anlamsız kelimelerden oluşan ikilemeler' veya 'her ikisi de anlamsız kelimelerden oluşan ikilemeler' biçiminde, anlam biliminin temel ilkelerine ters düşen tanımlama ve tasniflere yer verilmektedir... Türkçedeki ikilemeleri oluşturan kelimeler, eğer aynı kelimenin tekrarlanmasıyla kurulmamışsa ya yakın anlamlı ya da zıt anlamlıdır... Diğer taraftan *hasta sayrı*, *yorgun argın* gibi kimi ikilemelerdeki kelimelerden biri arkaik veya tek başına kullanılmayan bir kelime olabilmektedir. Çünkü çeşitli sebeplerle kullanımdan düşen (ölen) bazı kelimeler, henüz kullanımdan düşmeden önce bir başka kelimeyle ikileme kurmuş olabilir. Bunun sonucunda bu kelimenin tek başına kullanımına rastlanmaz, ancak ikilemedeki varlığı devam eder..." (Karadoğan 2011: 147).

Kalıplaşmanın etkili olduğu bir diğerk kısım kelimelerin dizilişidir. Ağızlardaki ikilemelerde önde olan kelimenin diğeriyle yer değıştirmesi mümkün değıldir. Aksi takdirde ikilemedeki anlam kalıplaşması da bozulur.

ecik cüçük: büyüklü küçüklü tüm aile (Erzurum) (Kamacı 2011)

böcü börtü: böcek vs. haşereler (Karaman) (Serdar ve Telli 2013)

azın buzun: az çok, azar azar. (Edirne) (Muharrem Özden ve Levent Doğan (2017)

gıldır gücük: güçsüz, dermansız. (Ordu) (Alkaya 2008)

SONUÇ

Türkiye Türkçesindeki kalıplaşmış dil birimlerinden atasözleri, deyimler, dua-beddua, ilişki sözleri ve ikilemelerin ayrı ayrı tanımları, ölçütleri ve örnekleri belirlenmesine rağmen Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığındaki kalıplaşmış dil birimleri üzerine yeterince ve bütünlüklü bir bakış açısıyla herhangi bir çalışmanın yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda, sözcükbilim yöntemleri ile önceki çalışmaların verilerinden de faydalanılarak söz konusu birimlerin tanımlanması; yapı, anlam, işlev ve bağlam bakımından incelenmesi; diğer dil birimleriyle benzeyen ve ayrılan yönlerinin tespiti, dil-kültür ilişkisindeki yerlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiş ve çalışmada ortaya konmuştur. Buna göre çalışmadan şu sonuçlar çıkarılmıştır:

I. Atasözleriyle İlgili Sonuçlar,

Çalışmada Türkiye Türkçesi ağızlarının alt gruplarını temsil edecek niteliğe sahip 995 atasözü tespit edilmiş ve incelenmiştir. Bu birimlerden gerekli görülenler inceleme kısmında örnek olarak alınmış, geriye kalanlar “Dizinler” bölümünde ‘Atasözleri’ başlığı altında verilmiştir.

1. Ağızlarda yer alan atasözlerinin hayatın hemen her alanına ait konuları içeren bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Ancak yazı dilinden farklı olarak doğa olayları, toplumsal bazı meseleler, ahlâki durumlar, gelenek ve görenekler ile kimi inanışları bildiren atasözlerinin daha ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2. Yazı dilindeki atasözleri, yazının kısıtlayıcı hükümlerinin altında olduklarından ölçünlü hâle gelmişlerdir ve çeşitlilik mümkün değildir. Ağızlar ise bunun tersine olabildiğince serbest ve yaratıcıdır.

Bu serbestlikte ilk olarak ağızlarda yaşayan saklanti kelimelerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Birimlerde çok sayıda eski Türkçe kelime yer almaktadır.

*ağlaya ağlaya arık yapan güle güle su **suvarır**.* (Kayseri) (Ayrıl 1944)

***bıldır** ev yapmış, bu yıl kokusu çıkmış.* (*bıldır*: geçen yıl, DS, C. 12)

(Zile-Tokat) (Demiray 1979)

*cingan göçmeyince **bayımaz**.* (*bayı*:- zengin olmak, DS, C. 2)

*el eli **yur**, el de döner yüzü **yur**.* (*yu*:- yıkamak, DS, C. 11) (Gemerek-

Sivas) (Demiray 1974)

Bu serbestliğin bir diğer etkeni, söz konusu atasözlerinin farklı coğrafya ve zamanlarda söylenmesine rağmen Türklerin düşünce yapısı ve dünya anlayışındaki ortaklıktır. Bu anlamda, ağızlardaki atasözlerinin kelime kadrosunun eş anlamlı veya benzer anlamlı kelimelerle değiştirilmesinin mümkün olduğu tespit edilmiştir.

ağır taşı ne sel ne yel alır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

ağır yongayı yel kaldırmaz. (Sivas) (Kaya 1980)

baskısız yongayı yel atar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a)

3. Ağızlardaki atasözlerinde, muhatabın çoğu zaman doğrudan ifade edilmediği, bunun yerine hayvanlar, bitkiler veya doğadaki diğer varlıklardan geliştirilen eğretilmelerle çeşitli istiareler oluşturulduğu tespit edilmiştir. Buna göre, ağızlardaki atasözlerinde hayata dair tecrübelerin o hayatla bütünleşmiş canlılarla ya da olaylarla anlatılmasının olağan bir durum olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

II. Deyimlerle ilgili Sonuçlar,

Çalışmada 668 deyim incelenmiş ve tamamı “Dizinler” bölümünde listelenmiştir.

1. Eldeki verilerden hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki deyimlerde genellikle tam kalıplaşma görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür birimlerde, yapıyla birlikte anlam da kalıplaştığından, birimin kelimelerinde ve söz diziminde değişikliğe izin verilmediği tespit edilmiştir.
2. Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen deyimler içinde, Türkçenin anlatım gücünü, benzetme ve nükteli anlatım eğilimini ortaya koyan, içerdiği imgelerle hoşla giderek hafızada saklanabilen birçok özgün örnek tespit edilmiştir. Bunda, ağız konuşucusunun hayat ve kültürle ilgili deneyimleri ile ruhsal ve fiziksel niteliklerini güçlü bir anlatımla dile getirmesinin etkili olduğu görülmüştür.

düven öküzü gibi ye- “çok obur olmak, çok yemek” (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1980)

ölmüş bit kabuğu gibi dur- “cansızlaşmak, pasifleşmek, etkinliğini yitirmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979)

zile pekmezi gibi kasıl- (Suşehri) (Candan 1973a)

ilik gibi ol- “çok güzel olmak” (genelde kadınlar için) (Alanya) (Hacıhamdioğlu 1983)

3. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki deyimlerde, bazı soyut durum ya da kavramların metaforlardan faydalanarak etkili bir şekilde ifade edilmesinin oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Böylece, anlatımı zor ya da ayrıntılı durum ve olayların ince benzetmelerle âdetâ sahnelenerek dile getirildiği çok sayıda örnek tespit edilmiştir.

Yazı dilinde yer alan *her devrin adamı ol-* şeklindeki deyim, ağızlarda farklı metaforlar üzerinden hemen hemen aynı anlamda 11 farklı şekilde söylendiği tespit edilmiştir. Bazıları şunlardır:

düğünde zurnaya, hamamda kurnaya âşık ol- (İstanbul)

hangi tavuğun darısı çoksa onun civcivi ol- (Ankara)

hem camide hem kilisede mum yak- (Trabzon)

kurtla güliip kuzuyla ağlaş- (Bolu)

suyu görüp balık, pusu görüp tilki ol- (Kırşehir)

yağmurun yağdığı yere tarlasını taşı- (Van)

III. Dua ve Beddualarla İlgili Sonuçlar,

Çalışmada 118 dua ve 667 beddua örneği incelenmiş ve “Dizinler” bölümünde verilmiştir.

1. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla yazı dili arasında beddua açısından belirgin bir sayısal farklılık ve söyleyiş zenginliği olduğu görülmüştür. Özellikle bedduaların daha fazla olmasının sebebi, Anadolu insanının uğradığı haksızlık ve zulmün karşılığının öte dünyaya kalmadan, mümkünse en yakın zamanda ve bu dünyada gerçekleşme yönündeki dileği olarak düşünülmüştür.
2. Ağız konuşucusunun dua ve beddualarda çeşitli söz sanatları veya metaforlardan yararlandığı görülmüştür. Özgün bir yapıya sahip olan bu türden dua ve beddua örnekleri, söyleyenin duygu yoğunluğu ile konu olarak

hissedilen acı ya da sevincin gücünü yansıtmaları ve Türk halkının ‘dili’ kullanma zekâsını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

3. Metaforun dua ve beddualarda kullanılmasının sebebi, olay ya da durumun ifade edilirken aynı zamanda sözün etki gücünü artırmaktır. Bu bağlamda, metafor kullanımının -elde bulunan verilere göre- bazı bölgelerde daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak kullanılan birim sayısında da artış olduğu, özellikle Türkiye’nin iç ve doğu bölgelerindeki ağızlarda dua ve beddua söz varlığının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu (yaklaşık % 81) sonucuna ulaşılmıştır.

alı yeşili dürülü kala. (Sivas) (Kaya 1978)

allah kel, uyuz versin, tırnak vermesin sana. (Çarşamba-Samsun)
(Düzköylü 1983)

dilerim allah gelin yeşilin üstüne dökülsün (Kayseri) (Özyedekçi 1946b)

ekmek tavşan olsun sen yaya. (Niğde) (Kaya 1982)

kınalı parmak ucuna yapışmayasın (Sivas-Zara) (Acar 1974)

köpeğin yalağından su içesice. Muğla/MDD-Halise ÇINAR
tabutumun altına giresen (Erzurum) (Dede 1969)

4. Kalıplaşmış dil birimlerinin en önemli özelliği, bir dönemde kalıplaşarak nesiller boyu hiç bozulmadan aktarılmasıdır. Dolayısıyla içlerinde dondukları döneme ait çok sayıda kelime, ek, ses, kültürel kalıntı vb. barındırırlar. Dua ve beddualarda buna örnek olarak {-AsI} gelecek zaman sıfat-fiil eki tespit edilmiştir.

adı batasıca (Sivas) (Kaya 1978)

töremiyesice (Sivas) (Kaya 1974)

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki dua ve beddualarda, günümüz yazı dilinde görülmeyen ancak ağızlarda yaşamaya devam eden çok sayıda eski Türkçe kelimeye rastlamak mümkündür.

bir yapıkla kırk kapı gezesin (< *yapık*: yemeni, baş örtüsü. DS, C. 11)
(Gemerek) (Demiray1974)

iler tutar yanın olmaya (Suşehri) (Candan 1973b)
darda bunda kalasın (Gemerek) (Demiray1974)
çeken damarların üzülsün (Ankara) (Kınacı 2009)

IV. İlişki Sözleriyle İlgili Sonuçlar,

1. Ağızlarda yer alan ilişki sözlerinin toplumun kültürünü, inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtan, insani ilişkilerini düzenleyen sözler olduğu görülmüştür. Bu açıdan, ilişki sözlerinin atasözleri ve deyimlerle ortaklaşarak kültür taşıyıcılığı yönünün daha belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2. Ağız coğrafyasında yazı diline oranla daha canlı ve baskın olan kültürün, bu birimlerin kullanılmasını zorunlu kıldığı ve aynı zamanda çeşitliliği sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

V. İkilemelerle İlgili Sonuçlar,

1. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ikilemelerin yazı diline göre çok daha çeşitli olduğu tespit edilmiştir. Bunda, ikilemelerin kuruluşunda yer alan eş, yakın ve zıt anlamlı kelimelerin ağızlarda daha zengin olmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2. Özellikle atasözü ve deyim gibi sözlü kültür döneminde oluşan birimlerde, sözün etki oranını artırmak için çeşitli ikilemelere yer verildiği görülmüştür. Böylece ağızlarda, hem söz konusu birimlerin akılda kalıcılığının sağlandığı hem de farklı ikileme türlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
3. İncelenen ikilemelerden bir kısmının *Derleme Sözlüğü*nde ve yazı dilinde bulunmadığı hem araştırmacılar hem tarafımızca tespit edilmiştir.

böcü börtü: böcek vs. haşereler (Karaman) (Serdar ve Telli 2013)

büngül büngül: köpürerek kaynamak (Karaman) (Serdar ve Telli 2013)

dana doluh: çoluk çocuk (Erzurum) (Kamacı 2011)

ecik cücük: büyüklü küçüklü tüm aile (Erzurum) (Kamacı 2011)

golek golek: ? (Sivas) (Serdar ve Telli 2013)

hingir hingir: kıs kıs (Sivas) (Serdar ve Telli 2013)

oğul uşah: ailece, hep beraber (Erzurum) (Kamacı 2011)

pıllık pıllık: çok telaşlı (Gümüşhane) (Bulut 2018)

tel tencik: iğne-iplik, dikiş malzemeleri (Erzurum) (Kamacı 2011)

türlü tevürlü: başka başka, çeşit çeşit (Gümüşhane) (Bulut 2018)

VI. Bu çalışmada ağızlarda yaşayan kalıplaşmış dil birimlerinin oluşum şekilleri ve evreleri ile anlambilimsel yönleri incelenmiştir. Bu bağlamda, ağızlardaki yapıların büyük oranda konuşucunun kendi yaşam alanı ve kültürüyle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle deyimler ile dua-beddualarda kullanılan *metafor*ların mantığında, elde bulunan ve iyi bilinen bir örneğe bakarak onun özellikleriyle yeni durum, nesne veya kavramlar arasında bağ kurulduğu tespit edilmiştir. Bunu yaparken ağız konuşucusu, yaşadığı çevreden ve kültüründen faydalanmıştır. Böylece, etkili bir tasarım ve imge yaratarak güçlü bir anlatıma ulaşıldığı tespit edilmiştir.

VII. Ağızlar, diller için zengin bir hazinedir. Yazı dilinde bulunmayan çok sayıda kelime ve yapının, ağızlarda varlığını devam ettirdiği tespit edilmiştir. Bu bakımdan, çalışmada, tespit edilen kalıplaşmış dil birimlerinin dilin ve kültürün gelişimini takip etme açısından faydalı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak Kişiler

Ali AKAR	Sivas
Dursun SARI	Muğla
Fatma SARI	Muğla
Habibe KAYMAKÇI	Muğla
Halise ÇINAR	Muğla
Hüseyin KARACA	Manisa
Kemal ÜÇÜNCÜ	Trabzon
Mesut GÜRBÜZ	Ankara
Münevver SARI	Muğla
Osman İLBAŞ	Sivas
Ömer YILDIZ	Tokat
Ramazan TUNCAY	Muğla
Sevinç ARMUTÇUOĞLU	Muğla
Şerife TUNA	Muğla
Tuba KILIÇ	Muğla

KAYNAKÇA

- Abik, A. Deniz (2010a), Derleme Sözlüğünde İkinci Kelimesinin Başında s- Bulunduran Tekrarlar ve Başka Seslerle Benzer Diğer Taraflar, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi -Türkoloji Dergisi*, 17/1, s. 1-27.
- Abik, A. Deniz (2010b), (İsim1 + II/+IU) (İsim2 +II/+IU) Kuruluşundaki İkilemeler, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi-Türkoloji Dergisi*, 17/2, s. 1-20.
- Ağakay, Mehmet Ali (1953a), İkizlemeler Üzerine, *Türk Dili*, C. 2, S.16, s.189-191.
- Ağakay, Mehmet Ali (1953b), İkizlemeler Üzerine, *Türk Dili*, C. 2, S. 17, s. 268-271.
- Ağakay, Mehmet Ali (1954), Türkçede Kelime Koşmaları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s. 97-104.
- Akalın, L. Sami (1990), *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 130.
- Akar, Ali (2013), *Muğla ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, Ali (2013b), *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akar, Ali (2017a), Sözlü Dil Teorileri Işığında Saltuknâme Metni, *Türklük Biliminin Ulu Çınarı Zeynep Korkmaz Armağanı*, (Ed. Leylâ Karahan), s. 49-56, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Akar, Ali (2017b), Köktürk Yazıtlarında Sözlü Dil İzleri, *Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı*, Haz. Osman Fikri Sertkaya, Süer Eker, Hatice Şirin, Erdem Uçar, s. 61-73, İstanbul: Uluslararası Türk Akademisi, Çantay Kitabevi.
- Aksan, Doğan (2003), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C. III, 2. Bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan (2006), *Anadilimizin Söz Denzinde*, 2. Bs, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan (2013), *Türkçenin Gücü*, 14. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan (2014), *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, 4. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Aksan, Doğan (2014), *En Eski Türkçenin İzlerinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan (2015), *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım (1953), Atasözleri ve Deyimler Hakkında - III, *Türk Dili*, C: II, S: 16, s. 205-208.
- Aksoy, Ömer Asım (1984), Tek Sözcüklü Deyim Var mı?, *Çağdaş Eleştiri*, Kasım 1984, S. 11, s. 4-6.
- Aksoy, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aktaş, Tahsin (1996),Yapı ve Anlam Bakımından Almanca ve Türkçede İkilemeler, *Türk Dili*, S. 539, s. 565-575.
- Akyalçın, Necmi (2007), *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Albayrak, Nurettin (2004), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Albayrak, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alkaya, Ercan (2008), Orta ve Doğu Karadeniz Ağzlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring, s. 37-76.
- Altun, Mustafa (2004), Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 21, s. 79-91.
- Aydın, Erhan (1997),Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler, *Türk Dili*, S. 544, s. 417-421.
- Ayral, Sabahat (Toplayan) (1944), Kayseri’de Söylenen Atasözleri, *Erciyes*, S. 22, s. 663.
- Ayverdi, İlhan (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başkan, Özcan (1983). Türkçede Dil-İçi Dünya Görüşü, *Macit Gökberk Armağanı*, ed. Bedia Akarsu ve Tahsin Yücel, s. 151-172., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Başoğlu, Bekir (1982), Boyabat Yöresinde Atasözleri, Deyimler, Öğütler ve İnanışlar, *Türk Folkloru*, S. 34, s. 19-21.
- Baturay, Semra (2010), *Türkçe Yansıma İkilemelerdeki Ses Almaşması*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bayraktar, Sema (2004), *Türk Dilinde İkilemelerin Yapı-Görev-Anlam Özellikleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Birinci, Mustafa (1973), Sivas'ta Atasözleri ve Deyimler, *Sivas Folkloru*, S. 3, s. 9, 21.
- Birtek, Ferit (1944), *En Eski Türk Savları - Divan-ı Lügat-it-Türk'ten Derlemeler I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Alâeddin Kırıl Basımevi.
- Bozkurt, Hüseyin (2013), *Türkmen Türkçesinde İkilemeler*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bozok, Emrah (2012), *Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- [BAAD] *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* (2009), Haz. Aksoy, Ömer Asım vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bulut, Serdar (2012), *Anadolu Ağızlarında Kalıp Sözler ve Kullanım Özellikleri*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Bulut, Serdar (2018), Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, *Karadeniz Araştırmaları*, XV/57 - s.171-190.
- Burdurlu, İbrahim Zeki (1967a), Atasözlerimizin Cümle Yapıları I, *Türk Dili*, C. XVI, S: 187, s. 508-513.
- Burdurlu, İbrahim Zeki (1967b), Atasözlerimizin Cümle Yapıları II, *Türk Dili*, C. XVI, S: 188, s. 629-634.

- Caferoğlu, Ahmet (1930), Orhun Abidelerinde Atalar Sözü, *Halk Bilgisi Haberleri*, C. I, S. 3, s. 43- 46.
- Can, Meltem (2010), *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Candan, Hüseyin (1973a), Suşehri'nden Deyimler, *Sivas Folkloru*, S. 9, s. 12-14.
- Candan, Hüseyin (1973b), Suşehri Folkloru-Karış Verme I, *Sivas Folkloru*, S. 11, s. 16-18.
- Candan, Hüseyin (1974), Suşehri Folkloru-Karış Verme II, *Sivas Folkloru*, S. 12, s. 16-17.
- Cebeci, Oğuz (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ceylan, Nimet (2009), *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserlerinde İkilemeler*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Coşar, A. Mevhibe-Bahadır GÜNEŞ (2011a), Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi: Divânü Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Yazılan Makaleler, *Türkiyat Mecmuası*, 21(1), s. 167-231.
- Coşar, A. Mevhibe-Bahadır GÜNEŞ (2011b), Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-II: Divânü Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Hazırlanan Bildiriler, *Türkiyat Mecmuası*, 21 (2), s. 19-86.
- Coşar, A. Mevhibe (2016), Gümüşhane Ağızlarından Derlenmiş Deyimler Üzerine, *Mavi Atlas*, C. 6, s. 1-17.
- Çağatay, Saadet (1978), Uygurcada Hendiadyoinler, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, s. 29-66, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çağdaş, Halûk (1978), Sivas Yöresinde Kullanılan Bazı Özlü Değişler, *Sivas Folkloru*, S. 63, s. 15-16.

- Çağdaş, Halûk (1979), Kısa Açıklamalarla Sivas Yöresinden Bazı Özlü Deyişler 2, *Sivas Folkloru*, S. 75, s. 13-14.
- Çelik Şavk, Ülkü (2003), Kırım Tatarcasında İkilemeler, *Türkbilig*, S. 6, s. 37-40.
- Çığ, Muazzez (1959), Dünyanın En Eski Atasözleri, *Tarih Coğrafya Dünyası*, S. 2, C. 1, s. 148-150.
- Çobanoğlu, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çotuksöken, Yusuf (1996), *Deyimlerimiz*, İstanbul: Özgül Yayınları.
- Çotuksöken, Yusuf (2002), *Uygulamalı Türk Dili II*, İstanbul: Papatya.
- Çürük, Yasemin (2009), *Attila İlhan'ın Kurtlar Sofrası Romanında Geçen İkilemeler*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Çürük, Yasemin (2016a), İkilemelerin Dilbilgisel Anlamları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 48, s. 397-411.
- Çürük, Yasemin (2016b), İkilemelerin Kapsamı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 29, s. 426-430.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan (1934), Isparta'da Söylenilen Atasözleri, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 40, s. 78-80.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan (1937), Isparta'da Söylenilen Ata Sözleri, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 64, s. 109-112.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan (1939a), Isparta'da Kullanılan Tabirler, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 93, s. 190-192.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan (1939b), Isparta'da Derlenmiş Ata Sözleri, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 98, s. 42-43.
- Dede, Behçet (1969), Erzurum Halk Dualarından Örnekler, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 12, S. 240, s. 5345-5346.

- Demiray, Mehmet Güner (1974), Gemerek'ten Atasözleri, *Sivas Folkloru*, S. 13, s. 14-17, 23.
- Demiray, Mehmet Güner (1977), Gemerek ve Köyleri, *Sivas Folkloru*, S. 55, s. 13-16.
- Demiray, Mehmet Güner (1979), Zile'den Atasözleri ve Deyimler, *Sivas Folkloru*, S. 75, s. 15-17.
- Demiray, Mehmet Güner (1980), Gemerek'te Yöresel Sözcük, Deyim ve Atasözleri, *Türk Folkloru*, S. 6, s. 19-20.
- Demirci, Kerim (2014), *Türkoloji için Dilbilim-Konular Kavramlar Teoriler*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirci, Kerim (2016), Metafor: Bir Anlatım ve Üretim Mekanizması, *Dil Bilimleri, Kültür ve Edebiyat* (Ed. M. Sarıca, B. Sarıca) , s. 330-343, Ankara: Padam Yayınları.
- Dilçin, Cem (1995), Fuzulî'nin Şiirlerinde İkilemelerin Oluşturduğu Ses, Söz ve Anlam Düzeni, *In Memoriam Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I, Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 19, s. 157-202, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University.
- Dilçin, Cem (1996), Fuzulî'nin Farsça Şiirlerinde İkileme, *Uluslararası Türk Dili Kongresi Bildirileri (26 Eylül 1992-1 Ekim 1992)*, s. 505-519, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DLT = Atalay, Besim (Çev.) (2013), *Divanü Lûgat-it Türk (DLT 1, 2, 3, 4)*, Birleştirilmiş Birinci Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, Levent (2012), Türkmen Türkçesinde İkilemeler, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3/6, s. 90-103.
- Doğançay, Seran (1990), Your Eye is Sparkling: Formualic Expression & Routines in Turkish, *Penn Working Papers in Educational Linguistics*, S. 2, s. 49-65.
- DS = *Derleme Sözlüğü* (1962-1982), C. I-XII., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Durgut, Hüseyin (2004), Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (20-26 Eylül 2004), s. 805-814, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durmuş, İsmail (2004), Mesel, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 29, s. 293.
- Dursun, Aysun (2015), Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sözlü Hukuk, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 38, s. 151-160.
- Dursun, Aysun (2016), *Türk Halk Hukuku*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Düzköylü, Yıldız (1983), Samsun/Çarşamba Yöresinde Alkışlar, Kargışlar ve Yeminler, *Türk Folkloru*, S. 53, s. 21-23.
- Elçin, Şükrü (1998), Atalar Sözü, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, C. 3, s. 453-470.
- Eratalay, Sevdâ (2017), Batı Anadolu Ağzlarında Güzel Adlandırma, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, Özel Sayı 2, s. 159-165.
- Erbaşı, Betül (2015), *Türkçede Çekimli Fiil İkilemeleri*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ercilasun, Ahmet Bican (Ed) (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, Mehmet Dursun (2005), Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine, *Bilig*, S. 33, s. 189-225.
- Eren, Hasan (1949), İkiz Kelimelerin Tarihine Dair, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1-2, s. 283-286.
- Ergin, Muharrem (2003), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Bayrak Basın/Yayın/Tanıtım.
- Ergin, Muharrem (2009), *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erkman-Akerson, Fatma (2005), *Göstergebilime Giriş*, İstanbul: Multilingual.
- Erol, Çiğdem (2007), *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözcükler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Foy, Karl (1899), Studien zur Osmanischen Syntax, das Hendiadyoin und die Wortfolge 'ana baba', *Mittheilungen des Seminars für Orientalische Sprachen (MSOS)*, 2/2, s. 105-136.
- Gazimihal, Mahmut R. (Der.) (1965), Çalgı ve Çağırğı ile İlgili Atasözleri ve Deyimler, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 10, S. 217, s.4495. 215
- Genç, Neslin Eriha (2003), *Süheyl ü NevBahar'daki İkilemeler*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Gökdayı, Hürriyet (2008), Türkçede Kalıp Sözcükler, *Bilig*, S. 44, s. 89-110.
- Gökdayı, Hürriyet (2011), *Türkçede Kalıp Sözcükler*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Güler, Selda (2003), *Türkçe İkilemelerin Anlamsal ve Yapısal Özellikleri*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Gürbayır, Selcan (2008), Kuşaktan Forumla Geçiş ve Bilgisayar Atasözleri, *Millî Folklor*, Yıl: 20, S. 79, s. 70-75.
- Hacıhamdioğlu, Tefvîk (Der.) (1983), *Alanya Folkloru (Deyimler)*, Yıl: 2, S. 2, Alanya.
- Halman, Talât Sait (2018), *Güneş-Tanrı ile Sevgi Ozanı - Eski Mısır'dan Şiirler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1964). Kelime Grupları ve Kuralları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, s. 203-244.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türk Dilinde İkileme*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İçel, Hatice (2011), Deyimlerin Metaforik Yapısı, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 98, S. 194, s. 207-215.
- İlhan, Nadir (2008), Divânü Lugâtî't-Türk'ten Gaziantep Ağzına Atasözleri, *Akpınar Dergisi*, S. 18, s. 4-10.
- İvgin, Hayrettin (1978), Sungurlu Atasözleri, *Sivas Folkloru*, S. 67, s. 19-22.
- Kamacı, Duygu (2011), Erzurum Yöresi Ağzlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, I /1, s. 157- 164.

- Kara, Mehmet (2009), Hakas Türkçesinde İkilemeler, *Gazi Türkiyat*, S. 4, s. 35-60.
- Karaağaç, Günay (2013), *Dil Birimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1066.
- Karadoğan, Ahmet (2011), Süklüm Püklüm Sözü Üzerine, *Türk Dili*, C: CI, S: 716, s. 147-150.
- Karakuş Tayşi, Esra (2008), Divanü Lûgat-it –Türk'te Yer Alan Atasözleri ve Bu Atasözlerinin Günümüzdeki Kullanım Alanları, *Rize Üniversitesi Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri*, (17-19 Ekim 2008, Rize), s. 660-665, Rize: Rize Üniversitesi Yayınları.
- Kardeş, Recep (2015), Yakut (Saha) Türkçesinde İkilemeler, *Siberian Studies (SAD)*, 3/8, s. 35-60.
- Kargı Ölmez, Zuhâl (1997), Kutadgu Bilig'de İkilemeler 1, *Türk Dilleri Araştırmaları*, C. 7, s. 19-40.
- Kargı Ölmez, Zuhâl (1998), Kutadgu Bilig'de İkilemeler 2, *Bahşı Öğdisi, Klaus Röhrborn Armağanı* (Yay. Haz: J.P. Laut, Mehmet Ölmez), s. 235-262, Freiburg / İstanbul: Simurg Yayınları.
- Kaya, Doğan (1980), Sivas'tan Atasözleri ve Deyimler, *Türk Folkloru*, S. 17, s. 23-24.
- Kaya, Doğan (1982), Ortaköy ve Çevre Folkloru Araştırması-3, *Türk Folkloru*, S. 41, s. 20-22.
- Kaya, Erol (1970), Van Duaları-II, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 256, s. 5795-5796.
- Kazanlar, Elanur (2014), *Kazak Türkçesi- Türkmen Türkçesi- Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Keskin, Ahmet (2016), 'Sevdiğin Dizi Gün Değiştirsin': Leyla İle Mecnun Dizisindeki Kargışların (Beddua) Pragmatik Analizi, *Millî Folklor*, S. 109, s. 44-57.
- Kınacı, Cemile (2009), Eski Türkçedeki *üzül-* Fiilini Türkiye Türkçesinde Yaşatan 'çeken damarların üzölsün' Bedduası, *Lanet Kitabı* (Ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Kıran, Zeynel - Kıran, Ayşe (Eziler) (2010), *Dilbilime Giriş* (Genişletilmiş 3. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koç, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 827.
- Korkmaz, Zeynep (2005), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Birinci Cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1.
- Koz, M. Sabri (1976), Lügat-i Bîyankî'den Atasözleri, *Sivas Folkloru*, S. 37, s. 18-19.
- Koz, M. Sabri (1979a), Adana Köylerinden Atasözleri, *Sivas Folkloru*, S. 72-73, s. 10-11.
- Koz, M. Sabri (1979b), Adana Köylerinden Atasözleri 2, *Sivas Folkloru*, S. 74, s. 16-17.
- Kula, Onur Bilge (1996), Dilin Kültürelliği ya da Kültürün Dilselliği, *Bilim ve Ütopya*, S. 2, s. 46-47.
- Kurnaz, Cemal (2018), *Bir Köy Vardı*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Küçükağaoğlu, Sinem (2014), *Kazak, Azeri ve Özbek Türkçelerinde İkilemeler*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Lakoff, George – Johnson, Mark (2015), *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* (Haz. ve Çev: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Marchand, Hans (1952), Alliteration, Ablaut und Reim in den Türkischen Zwillingsformen, *Oriens*, C. 5, s. 60-69.
- Martı, Leyla (2009), Türkçe Öğrenenler Açısından Kalıp Sözler ve İşlevleri, Ed. Derya Yaylı ve Yasemin Bayyurt, *Yabancılarla Türkçe Öğretimi Politika Yöntem ve Beceriler*, s. 105-114, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Nagy, Eva Kincses (2004), İki taşla bir kuş... Çağataycada Hendiodyoın, V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I (20-26 Eylül 2004)*, s. 1125-1136, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ong, Walter J. (2007), *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlün Teknolojileşmesi*, Çeviren: Sema POSTACIOĞLU BANON, İstanbul: Metis Yayınları.
- Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, (1935) İstanbul: Türk Dili Araştırma Kurumu Yayınları, Devlet Basımevi.
- Oy, Aydın (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oy, Aydın (1991), Atasözü, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV) C. 4, s. 44-46.
- Ölmez, Mehmet (1998), Eski Uygurcada Odug Sak İkilemesi Üzerine, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 8, s. 35-47.
- Ölmez, Mehmet (2008), Divânü Lugâti't-Türk'teki Atasözleri Üzerine, *Türk Dili*, S. 683, s. 525-528.
- Önder, Ali Rıza (1954), Pertek'ten Derlenmiş Kelimeler, Deyimler, Atasözleri, *Erciyes*, S. 82-83, s. 19-20.
- Önder, Ali Rıza (1975), Atasözlerinde Tüze Kuralları, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1974'ten Ayrıbasım*, s. 109-121, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öz, Aynur (1993), Özbek Türkçesinde İkileme, *Türkoloji Dergisi*, 11/1, s. 280-311.
- Özdemir, Emin (2000), *Erdemin Başlı Dil-Türkçemiz Üzerine Konuşmalar*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özden, Muharrem - Doğan, Levent (2017), Doğu Trakya Ağızlarında Kullanılan İkilemeler, *İdil*, C. 6, S. 32, s.1173-1206.
- Özerdem, Ahmet (1976a), Karaözü'de Kullanılan Deyimler ve Atasözleri I, *Sivas Folkloru*, S. 40, s. 17-20.

- Özerdem, Ahmet (1976b), Karaözü’de Kullanılan Deyimler ve Atasözleri II, *Sivas Folkloru*, S. 41, s. 20-22.
- Özkan, Bülent (2010), Türkiye Türkçesinde ‘İkili Tekrar’ların Sözlükbilimsel Dizgesel ve Metinsel Görünümleri, *Turkish Studies*, 5/4, s. 564-582.
- Özkan, İbrahim (2011), Türk Atasözlerinde Yinelemeler, *Turkish Studies*, 6/1, s. 1649-1656.
- Özkan, Mustafa (2004), Deyimleşmiş İkilemeler, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, s. 2289-2317, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özön, Mustafa Nihat (1943), *Türkçe Tabirler Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özön, Mustafa Nihat (1956), *Türk Atasözleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Öztürk, Sevgi (2008), Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler, *Turkish Studies*, 3/4, s. 1036-1049.
- Özyedekçi, Kâzım (1946a), Kayseri Ağzı Kelimeler Üzerinde Araştırmalar XIII, *Erciyes*, S. 42-43, s. 10-11.
- Özyedekçi, Kâzım (1946b), Kayseri Ağzı Deyimler I, *Erciyes*, S. 44-45, s. 3-8.
- Pala, İskender (2004), *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2010), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, Ali (1998), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Püsküllüoğlu, Ali (2002), *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 2. bs., Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Sağlam, Musa Yaşar (2001), Atasözü ve Deyimlerde İmgelem, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, s. 45-51.
- Sağlamgöncü, Tuğba (2013), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin 1. Cildindeki İkilemeler*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Sakaoğlu, Saim (2000), Divânü Lugâti't-Türk'teki Atasözlerinin Anadolu'daki İzleri, *Divânü Lugâti't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri*, s. 36-46, (7-8 Mayıs 1999, Ankara), Ankara: Türksoy Yayınları.
- Sarı, Ceyhun (2016), Deyimlerde Aşağı/Yukarı Yönelim Metaforu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 44/Haziran, s. 212-216.
- Satoğlu, Hulûsi (1948), Atalar Sözünden Öğütler, *Erciyes*, S. 61-62, s. 8.
- Savran, Hülya (1998), Orhun Yazıtlarında Eş Heceli İkilemeler ve Sıralama Kuralları Üzerine, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 9-10, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı, s. 565-570, İstanbul: Yesevî Yayınları.
- Sertkaya, Osman Fikri (1983), Eski Türk Atasözleri Üzerine, *Şükrü Elçin Armağanı*, s. 275-291, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 1.
- Sev, İ. Gülsel (2004), Divanü Lûgat'it-Türk'te İkilemeler, *Türk Dili*, S. 634, s. 497-510.
- Sev, İ. Gülsel (2012), Türkiye Türkçesinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall, s. 499-512.
- Sev, İ. Gülsel (2016), Kargış/Beddua Eki: $\{-\langle y \rangle AsIcA\}$, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2 (52), s. 1-9.
- Sinan, Ahmet Turan (2015), *Türkçenin Deyim Varlığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sözer, Vural (2000), *Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Subaşı, Leyla (1988), *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Subaşı Uzun, Leyla (1991), Deyimlerde Bildirinin Düzenleniş Biçimi ve Özellikleri, *Türk Dilleri Araştırmaları* 1991, s. 111-120.
- Şahbender, Çoraklı (2001), Türkçenin Yaratma Gücü: İkilemeler (I), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 17, s. 53-60.

- Şahin, Hatice (1997), Ferahnâme’de Geçen İkilemeler Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları*, XVII (Ed.: Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İsmail Erünsal, Klaus Kreiser, A. Atilla Şentürk), s. 125-136, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şen, Serkan (2002), *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Tabcu, Haki (2014), *Garipname ile Dede Korkut Hikâyeleri’nin İkilemeler Açısından Mukayesesi*, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman.
- Talu, Fatma Nur (2003), *Kıyasü’l Enbiya’da İkilemeler*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Tannen, Deborah ve Öztek, Piyale C. (1981), Formulaic Expressions in Turkish and Greek, Ed. Florian Coulmas, *Conversational Routine*, s. 37-54, The Hague: Mouton.
- Taş, Pınar (2006), *Şarkışla ve Yöresi Ağızları*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Tekeci, Gülkız (1993), *Türkçede İlaveli Tekrarların Yapısı Üzerine Bir Etüd*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tekin, Talât (1998), *Orhon Yazıtları-Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Tekin, Talât (2010), *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 540.
- Telli, Burak (2017), Güneydoğu Anadolu Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme, *HİKMET- Akademik Edebiyat Dergisi*, 3/6, s. 133-149.
- Tietze, Andreas (1966), Reduplikasyon ve (r) İle Kurulmuş Çift Sözler, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, s. 423-429, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Toklu, M. Osman (1993), *Kommunikative Formeln im Deutschen und im Türkischen*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Toklu, M. Osman (2003), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Toprak, Funda (2005), Harezmi Türkçesinde İkilemeler, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 5/2, s. 277-292.
- TS *Türkçe Sözlük* (2011), (Haz. Şükrü Halûk Akalın vd.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tuna, Osman Nedim (1949), Türkçede Tekrarlar, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 3 S. 2-3, s. 429-447.
- Tuna, Osman Nedim (1950), Türkçede Tekrarlar II, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 4 S. 1-2, s. 35-82.
- Tuna, Osman Nedim (1986), Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1982-1983, s. 163-228.
- Tunca, Hasan (2011), *Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Türk, Vahit (2012), Türkçenin Söz Varlığı, *Türk Dili-I*, s. 158-185, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Türkay, Kaya (1981), Kâşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 39-42.
- Türkmen, Muharrem (1973), Atasözleri ve Deyimler, *Sivas Folkloru*, S. 6, s. 10-11.
- Uğurlu, Mustafa (2012). *Türkçe Köken Bilgisi Araştırmaları*, Yayımlanmamış Ders Notları, Muğla.
- Ulutaş, İsmail (2007), Kırgız Türkçesinde İkilemeler, *Akademik Bakış*, S. 13, s. 1-15.
- Uygun, Hatice (2007), *Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki İkilemelerle Karşılaştırılması*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Uzun, Nadir Engin (1990), Atasözlerinin Kısallığı ve Dilbilimsel Eksilti Sorunu,

Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, S. 33, s. 141-150.

Üstünova, Kerime (1996), *Dede Korkut Hikâyelerinde Cümleden Büyük Birlikler ve Bunların Oluşumunda Tekrarların Rolü*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

Üstünova, Kerime (1997), Dede Korkut Destanlarında Üçlemeler, Dörtlemeler, Beşlemeler, *Bilge Dergisi*, s. 20-25.

Üstünova, Kerime (1998), Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkilemeler, *Türk Dili*, S. 557, s. 464-470.

Üstünova, Kerime (2008), Dede Korkut Destanlarında Aşamalı Tekrarların Üslup Özelliklerini Biçimlendirishi Üzerine, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14, s. 229-237.

Vural, Hanifi (2004), Dede Korkut Anlatılarında Söz Tekrarları, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (20-26 Eylül 2004)*, s. 3089-3094, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yapıcı, Ali İhsan (2013), *Aydın ve Yöresi Ağızları (İnceleme – Metin – Sözlük)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.

Yastı, Mehmet (2007), Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 51-87.

Yavuz, Serdar ve Telli, Burak (2013), İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/3, s. 376-402.

Yaylagül, Özen (2010), Divânü Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar, *Millî Folklor*, Yıl 22, S. 85, s. 112-121.

Yıldırım, Hüseyin (2011), Divân-ı Hikmet'te İkilemeler Üzerine, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 1/1, s. 41-46.

- Yıldız, Hüseyin (2010), Süheyl ü Nevbahâr'da İkilemeler Üzerine, *Mâî Dil-Edebiyat-Kültür Dergisi*, 5, s. 51-53.
- Yıldız, Hüseyin (2013), Eski Uygurca Dışastvustık'ta İkilemeler Üzerine Notlar, (Ed.: Bülent Gül), *Bengü Beläk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, s. 465-482, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, Yasemin (2007), *14. Yüzyıl Anadolu Türkçesinde İkileme -Sayıca Eş Heceli Kelimelerde*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Yurtbaşı, Metin (1994), *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara: Özdemir Yayıncılık.
- Yurtbaşı, Metin (1996), *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Özdemir Yayıncılık.
- Yüce, Nuri (1998), İkilemelerdeki İlginç Problemler, *Bahşı Ögdisi, Klaus Röhrborn Armağanı* (Yay. Haz: J.P. Laut, Mehmet Ölmez), s. 419-447, Freiburg / İstanbul: Simurg Yayınları.
- Yüceol Özezen, Muna (2001), Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz, *Türk Dili*, S. 600, s. 869-879.
- Zülfikar, Hamza (1996), *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 638.
- Zülfikar, Hamza (2004), Doğru Yazalım Doğru Konuşalım (Karşılama, ağırlama, uğurlama, sözüm meclisten dışarı, çetleşmek üzerine, *Türk Dili*, S. 633, s. 220-227.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=proverb
(Erişim Tarihi: 10.08.2016)

DİZİNLER

Atasözleri Dizini

- abdal tekkede, hacı mekke’de bulunur.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- abdalin yoldaşı köyü görene kadar.* (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)
- acemi itle karın yiyenin ağzı yüzü bok olur.* (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)
- acı soğan, tatlı şeker, vezir olsa cinse çeker.* (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)
- acıklı başta akıl olmaz.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- acın koynunda ekmek durmaz.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- acın mezarı yok[tur].* (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)
- aç at yol almaz, aç it av avlamaz.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- aç it davara gitmez.* (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
- aç koma hırsız eden, çok söyleme yüzüz eden.* (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)
- aç, aç ile yatınca arada dilenci doğar.* (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)
- açan kapar, yıkan yapar.* (Koz 1976)
- açsan da tok gibi genir* “Fakir de olsan zengin gibi davran” Yozgat/MDD/Alı AKAR
- adam adama yük olmaz, can gövdeye mülk olmaz.* (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)
- adama dayanma ölür, ağaca yaslanma kurur.* (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
- adamak kolay, ödemek güçtür.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- adamdan adam olur adı bir uşak, deveden deve olur adı köşek.* (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)
- adamın bol olduğu yerde akıl çok olur.* (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)
- ağa bir hatun aldı, belayı satun aldı.* (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)
- ağaca balta vurmuşlar, “sapı bendedir” demiş.* (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
- ağaca dayanma kurur, adama dayanma ölür.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- ağacı kurt, insanı dert yer.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- ağaçsız köy, evlatsız anaya benzer.* (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)
- ağalık vermekle, avcılık vurmakla.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- ağalık vermeyinen, yiğitlik vurmeyinen [olur].* (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)
- ağanın alnı terlemezse ırgatın burnu kanamaz.* (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
- ağanın malı gider, azabın canı gider.* (azap: bir yıllık tutulan erkek hizmetçi, uşak, DS, C. 1) (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

ağılda oğlak doğarsa yabanda otu biter. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

ağır dur, batman söyle. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

ağır kamgayı yel kaldırmaz. (Sivas) (Birinci: 1973)

ağır otur batman gel. (Sivas) (Birinci: 1973)

ağır otur, batman gel. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

ağır taş yerinde gerek. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ağır taş yerinde gerek. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

ağır taşı ne sel ne yel alır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

ağır yongayı yel kaldırmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

ağlamayana meme yok. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

ağlaya ağlaya arık yapan güle güle su suvarır. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

ağlayanın malı gülene hayretmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

ağlıyanın malı, gülene hayır etmez. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

ağrımayan başa çaput dolama. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

ağustos'ta göğle kovar, zemheride karnın ovar. (göğle: ?) (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

ağzında bal olan arının kuyruğunda iğnesi vardır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ak bacak kara bacak geçitte belli olur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

ak köpeğin pamuk pazarına zararı olur Manisa-SARICA/ MDD-Hüseyin KARACA

ak köpeğin pamukçuya zararı vardır. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

akacak kan damarda durmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

akan su pas tutmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

akara sıçıp pınara sıçıp suyu nereden içeceksin. “herkesi gücendirerek kendinden uzaklaştırmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

akıl akıldan üstündür. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

akıl olmazsa başta, ot biter mi kara taşta? (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

akıl yaşta değil baştadır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

akıllı düşman akılsız dosttan iyidir. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir. (Sivas-Türkmen: 1973)

akıllı düşününceye kadar deli oğlunu everir. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

akıllının tenceresi kapalı kaynar. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

akılsız başa söz kâr eğlemez, lezzetsiz aşı tuz kâr eğlemez. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

akılsız başın cezasını ayak çeker. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

akılsız başta devlet eğlenmez. (Kayseri) (Ayrıl: 1944)

akılsız evladın var molı nidem. akıllı evladın var malı nidem? (Kayseri) (Ayrıl: 1944)

aklı ermez, ağzı sakız çiğner. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

aklıyın kesmediği işin arkasına düşme. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

al kazanı sat kazanı; kazanı kazan. (Koz 1976)

alacasını (nakışını) bilmeyen kilimini dokumaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

alacasını bilmeyen kilimini ıyamaz. (alaca: kıldan dokunmuş sergi, bir çeşit kilim. DS, C. 1) (ıy-: dokuma tezgâhında halı kilim vb. şeylerin iplerini yerleştirmek, germek, ip çözmek. DS, C. 7) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

alan razı, atan razı, arada gezen çullu tazi. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

alan satandan umar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

alçak eşeğe kim olsa biner. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

aldı sattı islâm köyün imamı. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

aldı sattı ortaköyün imamı. (İstanbul) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

aldı sattı peçeneğin imamı. (Ankara) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

alırken aç gözünü, yerken düşünme. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) *alışına verişin, lahana aşına bulgur aşın...* (Kayseri) (Ayrıl: 1944)

alma sarı, satma sarı; sana gelürise ko dışarı. (Koz 1976)

altın ateşte, insan mihnette belli olur. (mihnet<Ar. mihnet: sıkıntı, GTS) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43), (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

altın babası ölmüş, oğlan babası ölmemiş. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

altın kapının ağaç kapıya işi düşer. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

altın kapının ağaç kapıya işi düşer. (Kayseri) (Ayrıl: 1944)

altın pas tutmaz deli yas tutmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

altın pas, deli yas tutmaz. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

amelsiz ilim meyvesiz ağaçtır. (Koz 1976)

ana mereğe karı tereğe (Pertek-Önder: 1954)

anadan doğar uşak, deveden olur köşek. (köşek: deve yavrusu) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

analı oğlak yarda, anasız oğlak yerde oynar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

anandan evvel ahıra girme. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17); (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

ananın bastığı yavru ölmez. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

ananın yumruğu hamurdan, elin yumruğu demirdendir. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

anası ne ise danası oldur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

anasının ezdiği civciv ölmez “Kişiyi en yakınları eleştirse ya da kızsı bu onu kırmaz” Ankara/MDD/Mesut GÜRBÜZ

anasının yazgısı kızına çeyiz olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

anlamayana laf anlatmak, deveye hendek anlatmak [gibidir][tan zordur]. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ar eden behredar olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

ar gitti mısır’a, namus da ardı sıra. (Sivas-Birinci: 1973)

aramakla güzel bulunmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

arap atı çul içinde de belli olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

arasa iti davara gitmez. (arasa: çok gezen, sürtük, işsiz dolaşan, DS, C. 1) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

arayan bulur, inleyen ölür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

arayan tanrısını bulur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ardıç olsun çam olsun, budalaya bir laf olsun. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

arefe günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar. (Sivas-Türkmen: 1973)

arı balım var diye güvenir, deli yârim var diye güvenir. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

arı kadar evi olanın dağlar kadar yeri olur. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

arığ arınur, ad arınmaz. (Koz 1976)

arık atlamaz, köprü geçmez eşek. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ark atlamaz hendek geçmez. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

armuda yakın olan sapıdır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

armudun eyüsini domuz yer. (Koz 1976)

armut, ağacından uzak düşmez. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

arpa unun yoksa tatlı dilin de mi yok? (Sivas-Türkmen: 1973)

arsız allanmaz, çayır çillenmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

arsız erimez, çayır çürümez. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

arслан eniği çakal olmaz. (enik: kedi, köpek yavrusu. DS, C. 5) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

arслан yatağından belli olur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

arслан yatağından bellüdür. (Koz 1976)

artık mal göz çıkarmaz. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

asıl aymaz bal kokmaz. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

asil azmaz bal acımaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

asil azmaz, bal kokmaz; kokarsa yağ kokar, onun da aslı ayrandır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23); (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

aslında giymeyen kürkü, meclise girince ürkütür halkı. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

aslında olan tırnağında getirir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17); (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23); (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

aş aşlıkta keş keşlikte. (Sivas-Türkmen: 1973)

aş bilen, eş bilen, iş bilen aç kalmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

aş pişe pişe koyulaşır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

aş taşınca kepçenin pahası aranmaz. (Sivas-Birinci: 1973)

aş taştıktan sonra çemçeye baha yetmez. (çemçe: büyük tahta kaşık DS, C. 3,) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43) *aş daşanda kepçiye baha yetişmez: iş bu raddeye geldikten sonra, ne gerekirse yapmak lazım [Erzurum]* (TDK DS çemçe maddesinde örnek)

âşık âlemi kör, her tarafını duvar sanır. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

aşk âşıkla, iş keşikle. (keşik: sıra, nöbet, DS, C. 8) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

at at ile tepişir arada eşekler ölür. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

at hamaylı, deve nur, eşşegi kaldır yere vur. (hamay: muska, nazarlık, DS, C. 7) (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

at ile varılan yere eşek ile de varılır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

at kunlamaz baht kunlar. (Sivas-Türkmen: 1973)

at ölür nalı kalır, yiğit ölür namı kalır. (Kayseri) (Ayrall: 1944)

at tökezlemekle ayağı kesilmez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

at yedi günde, it yemediği günde zayıflar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

at yıkılır adam ölür. (Kayseri) (Ayrat: 1944)

at yıkılır deve ölür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

at yiğidin altında aksar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

at, avrat yiğidin bahtına. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

ata binen gâvur allahını unuttur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ata binmek bir ayıp, inmek iki ayıp. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ata dostu oğula mirastır. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

ata eğer (eyer) gerek, eyere er gerek. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

atılan ok geri dönmez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

atın aflagı rahvan, itin aflagı tazi, insanın aflagı pehlivan [olur]. (aflak: aptal, sersem, şaşkın, DS, C. 1) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

atın şaşkını rahvan, erkeğin şaşkını pehlivan olurmuş. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

atın talihsizi arabacıya düşer. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

atınan karı yiğidin ikbaline[dir]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

atlı gidiyor, gidiyor ama yaya da gidiyor. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

atta karın yiğitte burun (Sivas-Birinci: 1973)

atta karın yiğitte burun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43); (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ay doğuşundan, insan yürüyüşünden belli olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ay gören yıldıza tapmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ay ışığında kestane silkelenmez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ay var yılı besler, yıl var ayı besler. (Kayseri) (Ayrat: 1944)

ayağını sıcak tut, başını serin, kendine bir iş bul, düşünme derin. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ayânı yorganına gore uzat. Nevşehir 136-49

ayda gelen hoş gelir, günde gelen boş gelir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ayı vurulmadan derisi paylaşılmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ayısız orman olmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ayran bulmaz öğüne, atınan gider düğüne. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ayranım ekşi diyen olmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

ayransız aşım ağrımaz başım. (Sivas-Türkmen: 1973)

az arayan galpağa çok arayan çolpağa düşer “Evlenmek için çabuk karar verenin kötüye rastlamasının mümkün olduğu kadar titiz davranıp en uygunu seçtiğini düşünenin beceriksiz biriyle evlenmesi ya da hiç evlenememesi de mümkündür” Muğla/MDD/Münevver SARI

az konuş, öz konuş. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

az otur, çok otur, kalk bu yükü sen götür. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

az söyle, öz söyle. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

az ye, kısa giy, önünde bir köle tut. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

azan belasını, arayan mevlasını [bulur]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

azı beğenmeyen çoğu bulamaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

baba malının kıymeti olmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

baba oğula bağ, oğul babaya koruk bağışlamış. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

baba oğula bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım esirgemiş. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

babanın minderi ateştir her oğul oturamaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

babası elma yese oğlunun dişi kamaşır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bağa var da izin olsun, üzümünü yemeğe yüzün olsun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

bağda devek yenmez, evde hevek yenmez. (devek: asma kütüğü ve çubuğu, 2. üzüm salkımı, 3. fasulye, kabak, bostan gibi bitkilerin sebze ve meyvesi alındıktan sonra kalan kısmı, gövdesi, DS, C. 4) (hevek: 1. uzun bir değneğe bağlanmış üzüm, elma, armut vb. meyve dizisi, 2. kara üzüm, DS, C. 7) (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bahşiş atın dişine bakılmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20); (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

bahşiş atın dişine bakılmaz. (Sivas-Birinci: 1973)

bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

bakmadan alma, boş yere yanma. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

baktım yârim yâr değil, terk etmesi zor değil. (Sivas-Birinci: 1973)

bal bal demekle ağız tatlı olmaz. (Koz 1976)

bal yiyen baldan usanır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

bal yiyen, arısından gocunmaz. MDD-Dilek CİNOĞLU

baldıran baş yarmaz, gönül kırar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

balı parmağı uzun değil nasıplısı yer. (Sivas-Birinci: 1973)

balıh bilmez halıh biler “???” Padişahın Üç Oğlu/s.128-14

balık gölde büyür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

balık gölüne göre büyür. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

baltada varsa sapta da var. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

baskısız yongayı yel atar. (yonga: yontulmuş küçük odun parçaları, talaş, DS, C. 11) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

baş gelmez iş olmaz. (Koz 1976)

bataklığa basarsan üzerine bulaşır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

bekar kızın gömleği yedi günde kurur. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

bekarlık, şekerlik. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

ben çelebi, sen çelebi; atı kim taşır? (Koz 1976)

beni diyenin bendesi, beni demeyenin ben nesi[yim]? (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14) (krş. sev seni seveni...)

beni tilki yiyeceğine arslan yesin. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

beslemeden kadın olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

beş kuruş için kulak deldirme. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

beş parmak bir değildir. (Koz 1976)

bey de ölür aptal da ölür, vay aptalın başına. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

beynamaz namazdan gaysız işinden pahıllar “Tembelin iş yapana onu oyalamak yoluyla engel olması” Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

bıçak sapını yontmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

bıldır ev yapmış, bu yıl kokusu çıkmış. (bıldır: geçen yıl, DS, C. 12) (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bıldır ölmüş bir eşek, gelin bugün ağlaşak. (bıldır: geçen yıl, DS, C. 12) (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

bırak danayı, bulur anayı. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bilen bilir bilmeyen bir dal mercimek sanır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

bilmediğim yere varsam da bildiğim kadar övünsem. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

bir ağacın gölgesinde bir sürü yatar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bir ambar buğdayın bir avuç mostrası olur. (*mostra*: göstermelik, örnek) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

bir baş soğan bir kazanı kokutur. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

bir dala basarsın bin dal ığralanır. (*ığralan-*: sallanmak, DS, C. 7) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

bir daldan iki gül koklanmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bir dana bir ahır boklar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

bir evde iki horoz yaşayamaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

bir it bir deriyi sürür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

bir koyundan iki deri çıkmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

bir laf attık cizedek, gider gelir güzedek. (*cizedek*: uydurarak) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

bir nahır bir dana bozar. (*nahır*: değişik tür hayvanlardan oluşan sürü. DS, C. 9) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

birinin evladı birine ucuz gelir. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

bitli baklanın kör alıcısı olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

biz de çıktık o tahta, sallandık bir hafta. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23) ??

boğaz kırık boğum, ondan sonra pişir pişir de düşür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

bol bol yiyen bel bel bakar. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek[tir]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

borçlu ölmez, benzi sararır; aç ölmez, közü kararır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

borçtan korkan kapısını küçük açar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

boş çuval ayakta durmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

boş duvar mih tutmaz. (*mih*<Far. *mih*: 1. çivi, 2. büyük çivi, GTS) (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

boş fiçi çok langırdar. (*langırda-*: gevezelik etmek, bağırarak konuşmak, DS, C. 9) (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

boyu uzun böğrü boş, tut kulağından çifte koş. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

bozan bulundukça düzen olmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

bölük koyun katakoyacağına satakoy. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

bu rüzgâr böyle esmez, bu kılıç böyle kesmez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

bugünün işini yarına bırakma. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

buğday ekmeğin yoksa bari tatlı dilin olsun. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

buğdayın yanında acı ot da sulanır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

buldun bir koyun ye de doyun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

buyuran ağız yorulmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

büyük dağın dumanı büyük olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

büyük kapının halkası büyük olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

büyük sözü dinlemeyen uluyu uluyu yolda kalır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

cam ne kadar büyük olursa [olsun], hoca bildiğini okur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

caminin mumunu yiyen kedinin gözü çıkar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

can mezara, mal mezata. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

cananım gerek, cananım gerek, yürekten yananım gerek. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

canbaz ipte, balık dipte gerek. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

candır, beri yelmez anarı geder “ölümün yakın olması” Arpaçay/Zümrütanka Kuşu/s. 43-3

canı yanan eşek, attan ilerde gider. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

cefayı çekmeyen âşık, safanın kadrini bilmez. (Koz 1976)

cefayı çekmeyen âşık, sefanın kadrini bilmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

cenaze hayırlı olursa hoca karşı çıkar. (Sivas-Türkmen: 1973)

cepte paranın tıktısı/sofrada kaşığın şıkırtısı/evde güzelin kikirtisi sevilir. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

cevizle ekmeği yemesi, güzelle muhabbet etmesi. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ciğeri olmayan ciğer kıymeti bilmez. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

cingan göçmeyince bayımaz. (bayı-: zengin olmak) (DS: C. 2)
cins kedi ölüsünü göstermez. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
çabanın gönlü olunca tekeden süt çıkarır. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)
çağrılmayan yere çörekçi ile börekçi gider. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
çalım tavşan avlamaz. (çalım: ?) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)
çatal kazık yere batmaz. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
çaya gelmeden çemrenme. (çemren-: kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak. DS, C. 3) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)
çaya gelmeden paçanı sıvama. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
çift ile koyun gerisi oyun. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
çirkefe taş atma, üstüne sıçrar. (Sivas-Birinci: 1973)
çobanın gönlü olursa tekeden teleme yapar. (teke: erkek keçi, GTS) (teleme: yağı alınmış süttten yapılan peynir, DS, C. 10) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
çocuğun sevimli ana baba ile[dir]. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)
çocuğuna bıraktığın ad babanı utandırmasın. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
çocuk büyütmek taş kemirmektir. (Sivas-Türkmen: 1973)
çoğu artır, azı yeter. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)
çok eli işte gör, az eli aştı gör. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
çok gezen boka basar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)
çok gezen pabuç bok getirir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)
çok havlayan köpek ısırılmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
çok laf yalansız, çok mal haramsız olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20); (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)
çok ye ol halek, az ye ol melek. (halek< Ar. helâk, GTS) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)
çubuk iken çıt demeyen, hezen iken küt demez. (hezen: damların üzerine döşenen kalın ve büyük ağaç, kiriş, DS, C. 7) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
çulfa gömlek bulamaz. (çulfa<çulhâ<Far. çûlâh: dokumacı DS, C. 3)(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) (terzi kendi söküğünü dikemez'in anlamdaşı)

çürük tahta mih tutmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

dadandırma kara kediyi, dadanırsa her gün gelir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

dağ başı dumansız olmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

dağ başı tandır başı olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

dağ başına kış, insan başına iş gelir. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

dağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur. (Koz 1976)

dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

dağ dağa ulaşmaz, insan insana ulaşır. (Koz 1976)

dağ diyip dangıldama, dağ arkasında adam olur. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

dağ kuşu bağda, bağ kuşu dağda olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

dağ ne kadar yüce olsa yol başından aşar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

dağda darısı yok, kuşunan davası yok. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

dağlara aman deme, beylere aman de. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

dam, direk üstünde durur. (Sivas-Birinci: 1973)

damdan düştü şappadak, hanım oldu şıppadak. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

damı dağlamaz, oğlağı ağlamaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23) ????

darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

darlık olmazsa bolluk olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

davarın azı avu yutturur, çoğu kendini güttürür. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

davetsiz gelen döşeksiz oturur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

davetsiz gelen kilimsiz/mindersiz oturur “=Misafir umduğunu değil bulduğunu yer”
Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

davetsiz giden mindersiz oturur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

def yarıldı ayı yoruldu. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

dek duranın devi ölmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deli allanmaz isti allanır. (ist: sahip DS, C. 7) (allan-: kızarmak, utanmak, DS, C. 1)
(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deli deli akarı bura bura tıkarlar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

deli deliden, imamdan ölüden hoşlanır. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

deli ile devletli ikisi de bildiğini işler. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

delikli taş yerde kalmaz. (Koz 1976)

delikli taş yerde, gelinlik kız evde kalmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

delinin alı yeşili olmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

delinin boynuna çan takmazlar, tuttuğu işe bakarlar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

delinin malı akıllının kursağındadır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

deliye yel ver, eline bel ver. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deliyinen geçit yoklanmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deliyinen gitme yola başına getirir bin türlü bela. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

demir ıslanmaz, deli uslanmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

demir tavında dövülür. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

demiri ısıcak iken döğmeli. (Koz 1976)

deniz dalgasız, gönül sevdasız olmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

depme elin kapısına, deperler kapına. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

dere içinde ev yapma sel alır, tepeye konma yel alır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

dereye su gelene kadar kurbağanın gözü patlar. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

derin göle dalma, karı döverken önüne varma Tokat/MDD-Ömer Yıldız

dertli söylegen olur, aşık yırlagan olur. (Pertek-Önder: 1954)

deve bir pula; yaramaz, deve bin pula; çek getir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deve büyük ot yer; şahin küçük et yer. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

deve ne kadar eğri giderse de katarını gözetir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deve potuğun arkasında gider. (potuk: kısa boylu, bodur, tıknaz (kimse), DS, C. 9, 2. deve yavrusu, boda) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

deve uymazsa köşek uyar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

deveci ile konuşan kapusunu büyük açar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

deveci ölür devesi kalır; devesi ölür, devesi kalır. (Sivas-Türkmen: 1973)

deveciye komşu olan kapısını geniş tutar. (Sivas-Türkmen: 1973)

deveye diken insana siken yarar Milas/ MDD

deveyi güdene sor, zehri yutana sor. (Sivas-Türkmen: 1973)

deveyi yardan atan bir tutam ot[tur]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

dıngır elek, dıngır sac; elim hamur, karnım aç. (*dıngır*: 1. zayıf, çelimsiz, et tutmayan (kimse), 2. kel, saç dökülmüş) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

dibi görülmedik kuyuya inilmez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

dibi görünmedik sudan geçme, üstüne layık olmayan lafı söyleme. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

dilim dek dur, sana zeval yoktur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

dişle lezzet, kocayla izzet. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

doğdu boğmak yaramaz, geldi kovmak yaramaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

doğru at, gözüme vur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

doğru ol, doğru öl. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

doğru söyle, eğri otur. (Koz 1976)

doğruda aç, eğride tok görmedim. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

doğrunun yardımcısı allah. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

doğruyan patlamış, yiyen doymamış. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

dokunma sarhoşa varsın kendi yıkılsın. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

domuz derisinden post olmaz, gâvur olan dost olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) krş. *it derisinden post olmaz.*

dost başa, düşman ayağa bakar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

dost gibi bak, düşman gibi bin. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

dostunu medh ederisen daima yerecek yer ko. (Koz 1976)

dovlâ dovları gövüşmaz, îsan îsanı gövüşü “dağlar dağlara kavuşmaz insan insana kavuşur” (Aydın) (Yapıcı 2013: 116)

dökme su ile kuyu sulanmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

döngen ile oruç tutulmaz. (*döngen* < *döngel*: meyvesi, hafif sulu ve ekşi olan ve hazıranda olgunlaşan bir çeşit böğürtlen, DS, C. 4) (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

düğün aşısı ile köpek tavlalmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

düğün pilavıyla dost gönüllenenmez. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

dün cin olmadan bugün ağız mı çarpıyor. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

dünya dediğin merdiven, inilir de çıkılır da. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

dürzü dürzüyü bulur meyhanede, orospu orospuyu bulur kerhanede. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

düş olmayınca iş olmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

düş uykudan sonradır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

düşenin dostu olmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

düşmanı kazanmak kolay, gütmesi güçtür. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

düşmanın karınca ise de hor görme. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

düşmanın evinde tırnağını kes, dostunun evinde saçını tara. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

düşün oğul eline, müdane et geline. (müdane et-: ???) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

düzgün kurulan tezgah iyi bez dokur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

eceli yeten keçi çobanın ekmeğini yer. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) krş.
eceli gelen it...

eder eder işi yok, ediğinin başı yok. (edik: 1. Kısa çizme, 2. Patik, çocuk ayakkabısı, 3. Köylü yemenisi, pabuç DS, C. 5) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

eğilen baş kesilmez. (Koz 1976)

eğilen başı kılıç kesmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

eğri mastardan doğru çizgi çıkmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

ek tohumun hasını, çekme ekmek yasını. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ekersen yersin. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ekinci yağmur ister, yolcu kurak, her ikisinin muradını verir hak. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ekli kuyruk tez kopar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ekmeği terine batır da ye. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ekmek işini ekmekçiye yaptıracaksın, beş ekmek de üste vereceksin. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

ektiğim nohut, biçtiğim nohut, şehre vardın da leblebi mi oldun? (Karaözü-Kayseri)
(Özerdem 1976a: 17-20)

el ağzı çuval ağzı değil ki. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

êl âlem sakız çiğner, kürt kızı tadını getirir. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

el delisiz, yol çalisız olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

el delisiz, yol çalisız olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

el dilsiz, yol çalisız olmaz. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

el eli yıkarsa el yüzü yıkar “Birlikten kuvvet doğar” Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

el eli yur, el de döner yüzü yur. (yu-: yıkamak, DS, C. 11) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

el eli, el de yüzü yur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

el elin eşeğini türkü çağırarak arar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

êl eliyle yılan tut, sen de onu yalan tut. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

el eliyle yılan tutar yarısını yalan tutar. (Sivas-Türkmen: 1973)

el kapısı insanı ince elekten eler, kıl torbadan süzer. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

el kızı elde bulunur, ana baba nerede bulunur. (Sivas-Birinci: 1973)

el öpmeyinen ağız pis olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

el sevsin kerimeyi ben çekerim ceremeyi. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

el sırtında gömleğim olsun. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

el sofrasında gözü olan kendi sofrasını boş ulur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

el sözü ile damdan düşme. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

el tamaşaya doymaz. (Sivas-Birinci: 1973)

el terazi göz mizan [olmalıdır] [dır]. (mizan<Ar. mîzan: terazi, GTS) (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1974a: 14-17)

el yarası onulur, dil yarası onulmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

êl yer oyuna gider, çoban yer koyuna gider. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

el, elin yitiğini türküynen arar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

elbise yol, para dil belletir. (belle-: tanımak) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

elde olan beyde olmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11); (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

elden oğul olmaz, külden tepecik. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

ele verir öğüdü, kendi kırar söğüdü. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

elekçi kızı hatun olmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

elekçiyi hanım etmişler, “eleğim, kasnağım” demiş. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

elime ne verdin, yüzüne onu sürem. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

elimi sallasam ellisi, ağzı yüzü bellisi. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

elin aştı iken gözün eşte olsun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

elin evladı ele ucuzdur (Suşehri-Candan: 1973a)

elin gönlü güç olur, senin halın nic_olur. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

elin gözü deveyi çömleğe, insanı kabre sokar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

elin iyisi, domuzun dayısı olmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

elinde var mı pulun, cümle alem senin kulun; elinde yok mu pulun, tımarhane senin yolun. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

elle gelen düğün bayram her gün olsun. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

elli dirhem et elli ayıp örter. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

emanet ata binen tez iner. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

emek olmazsa yemek olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20); (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

en uzak tarlam komşu anbarından yakındır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

enik büyür it olur, yavşak büyür bit olur. (yavşak: bit yavrusu, DS, C. 11) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

er dayıya kız bibiye [çeker]. (bibi: hala, DS, C. 2) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

er dayıya kız bibiye çeker. (bibi: hala DS, C. 2) (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

er gider yol alır, er evlenen döl alır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

er gözünden, yiğit sözünden belli olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

er olan ekmeğini taştan çıkarır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ergene avrat boşamak kolaydır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

erine göre bağla başını, kazanına göre vur aşını. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

erkek kuşun yuvası olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

erkek sel, kadın göldür. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

erkek seldir, kadın göldür. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

erken kalkan yol, erken evlenen döl alır. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

eser yağar, yolcu gider. (eser: rüzgâr, sert esen rüzgâr, DS, C. 5) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

eski dost düşman olmaz, olsa da yaraşmaz. (Koz 1976)

eski düşman dost olmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

eşeğe binmek bir ayıp, inmek iki ayıp. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

eşeği düğüne okumuşlar, 'ya yemleri ya da samanları yoktur' demiş. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

eşeği düğüne okumuşlar, ya su eksik ya odun. (Koz 1976)

eşeği sahibinin dediği yere bağla da ot yemezse dert yesin. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

eşeği sattım, çüüş demeden kurtuldum. (Sivas-Birinci: 1973)

eşeğin boynuzu olsa atın gözünü çıkarır. (Sivas-Türkmen: 1973)

eşeğin kazancı at için(dir.) (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20); (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

eşeğini dövmeyen palanını döver. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

eşeğini sağlam kazığa bağla, kurt yerse yesin. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

eşek anırtmıyor, çerçi çağırtmıyor. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

eşek çamura bir defa çöker. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

eşek kaçtı, palan düştü, çüşo mehmet, çüşo mehmet. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14) (*atı alan üsküdarı geçti* manasına)

eşek küle âşık, bülbül güle âşık. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

eşek ödünç gaşınır “Yardımlaşma karşılıklıdır” Muğla/MDD/Münevver SARI

et tırnaktan ayrılmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

et veresiye olur, ciğer olmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

etler içinde koyun, erkekler içinde kayın, altınlar içinde yaldız, kadınlar içinde baldız. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ev bark, döl döş olduğuna göre geçinir. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

ev danası öküz olmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

even enik gözsüz enik enikler. (ev-: acele etmek, acele ettirmek, DS, C. 5) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

even kancık gözsüz enik guzlar. (guzla-: at, eşek vb. hayvanlar doğurmak. DS, C. 6) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

evenin oğlu, uşakı olmaz. (Sivas-Birinci: 1973)

evi baca milleti hacı ile hoca bitirir. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

evin koyun çeltik kuzular. (evin: buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü. DS, C. 5), (çeltik: çoban yamağı. DS, C. 3) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

evin kötüyse suvat, avradın kötüyse donat. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

evinde yok bulgur aş, kendi olmuş bölük başı. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

evini tavuk eşiyor çalımı dağdan aşiyor “Böbürlenmek” Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

evladı olmayanın devleti olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

evlat âlim olmaz okutmayınca, iplik kilim olmaz dokutmayınca. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

evme ki bey olasin. (Sivas-Birinci: 1973)

evmekle menzil alınmaz. (evmek: acele etmek DS, C. 5) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

evvel bende vardı/âlem bana yardı/şimdi bende yok/âlem bana tok. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

eyilik eyle denize bırak, balık bilmezse hâlık bilir. (Koz 1976)

fakirin ölüsü çabuk kaybolur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

falan öldü, filan öldü, bir gün derler Sinan öldü. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

fadatsız baş mezara yaraşır. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

felek sillesini yemeyen baş, elin demür sanur yumruğun taş. (Koz 1976)

fıkaraya sakın da geç, zengine sürün de geç. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

garibe bir selam, bin altın değer. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

garip itin kuyruğu yerinde gerek. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

garip kuşun yuvasını allah yapar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

gâvurdan dost olmaz, domuz derisinden post olmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

gâvurun ekmeğini yiyen gâvurun kılıcını çalar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

gece geldi ortaya, eyüsi kaldı irteye. (Koz 1976)

gece mitilde (değersiz yatak) yatar gündüz çalım satar “Yokken var gibi davranmak/göstermek” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

geçen günlerin harmanını savurma. (Sivas-Birinci: 1973)

geçme nâmerd köprüsünden, ko aparsın su seni. (Koz 1976)

gelin binmiş deveye, gör kısmet nereye. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17);
(Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

gelin, hâline göre salın. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

gelişine varışım, bulgur aşına tarhana aşım. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14) (karşılıklı çıkar ilişkisi)

gençlikten kocalığa can saklamalı, varlıktan yokluğa mal saklamalı. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

gerekliyi gerekmezden saklamalı. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

gezen pabuç pislik getirir. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

gopmâyıncı yinmez. “Allah ömür verirse...” Nevşehir 144-49

göç geri dönünce kötü eşek kervan başı olur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

göçün geri döndüğü aksak ite yaradı. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

göçün önü nereye giderse sonu da oraya gider. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

gök geçi yarda oynar yar göçtükçe dibinde oynar “kişi kendini mutlu edecek yerde bulunmak, yaşamak ister” Muğla/MDD/Münevver SARI

gök görmediğin ölü olmuş bülünü daşanı yimiş “Bir şeye sahip olamayacak yetide olan birinin ya da görgüsüzün onu elde edince ne yapacağını bilememesi” Muğla/MDD/Münevver SARI

gökten deve yağsa bir tüyü bize düşmez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

gökten paldum yağsa bir danesi boğazıma düşmez. (paldum: palanın öne kaymaması için hayvanın kuyruğunun altından geçirilerek bağlanan kayış, ip. DS, C. 2)
(Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

göl yerinden su eksik olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

gönül istemedik aş, ya karın ağrıtır ya baş. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

gönül kimi severse güzel odur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

gönülsüz it ava gitmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

gönülsüz it, ...sız enikler. (Sivas-Birinci: 1973)

görmemişin bir oğlu olmuş da çekmiş şeyini koparmış. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

görülen dağın ırağı olmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

görülen köy kılavuz istemez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

görüm görüm gör taşı, göründükçe vur taşı. (görüm: kocanın kız kardeşi, görümce, DS, C. 6) (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14) (gelin görümce çekişmesi için söylenirmiş)

görünen dağ ırağ olmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

görünen köye kulağuz lazım değil. (Koz 1976)

göz ağlamaz öz ağlar. (Sivas-Türkmen: 1973)

göz gördüğünden korkar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979a: 10-11)

göz görmez gönül çekmez (Suşehri-Candan: 1973a)

göz görmezse yüz utanmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

göz nereye bakarsa gönül oraya akar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

gözün yabanda, gönlün çobanda [olsun]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

gurbette taşa yaslanmayan evdeki hasırın kıymetini bilmez. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

gül gonca iken açılır, şakird acemi iken ilme açılır. (şakird: öğrenci) (Koz 1976)

gül kuşu gülde çöl kuşu çölde. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

gülü koklayan dikeninden sakınmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

gün çarığı sıkarsa çarık da ayağı sıkar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

gün doğmadan neler doğar. (Koz 1976)

gün doğmadan neler doğar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

gün var ayı besler, ay var günü besler. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

gündüz kandilini hazırlamayan gece karanlıkta kalır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

gündüz uçmayan sinek, gece ayran çanağına düşermiş. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

güvenme dostuna saman doldurur postuna. (Sivas-Türkmen: 1973)

güvenme dostuna, saman doldurur postuna. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

güvenme varlığa düşersin darlığa. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43); (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

güzel görünür, çirkin bürünür. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

güzel söz demir kapıyı açar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

güzeldin nerde kaşın karası, zengindin nerde kürkün parası. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

güzele kürtün yakışır, çirkine bal neylesin. (kürtün: palan, semer DS, C. 8) (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

hain evlat korkak olur. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

hain onsa, şeytan onardı. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

haklı bokunu ödemez “İş karşısında alınan paranın emeği karşılamaması”
Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

haktan korkan kuldan korkmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

halep orada ise arşın burada. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

hamama giren terlemeden çıkmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

hastanın onmayacağını bil ki yorganı bırakır da yastığa geçer. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

hatır için hasta yatılmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

havanda arıklık, insanda züğürtlük ayıptır. (arıklık: zayıflık) (Koz 1976)

hayda huyda deli kıza er gerek. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

hayır dile komşuna, hayır gelsin başına. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

haylaz kalan felah bulmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

hazır yemeğe dağlar dayanmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

hazıra dağ dayanmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

hazırın hanığı, pişmişin konuğu. (hanık: hazıra konan, DS, C. 7) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

hekimden sorma, çekenden sor. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

helal mal hiç zayi olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

helva ol demekle helva olur mu? (Koz 1976)

hem döver hem ağlatmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

her ağacın dalından düşen ölmez de buğday dalından düşen ölür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

her akıl bir olsa bağ duvarı neylesin (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

her çok azdan olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

her derenin başını bir belen keser. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

her evden bir ferzek, her tarladan bir kezzek (çıkar) (ferzek: kötü kadın, fahişe DS, C. 5, kezzek: belin ya da çapanın çıkardığı sıkışmış kuru, iri toprak parçası DS, C. 8) (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

her horoz kendi bokluğunda öter.(bokluk: gübrelik) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

her şey incelikten, insan kabalıktan kırılır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

her yorulana bir han yapılmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

herkesin bir derdi, değirmencinin su derdi vardır. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

herkesin derdi marsımana ile manada, senin derdin inek ile danada. (marsımana: yerden 20 cm. yükselen, nane gibi kokan, ceviz yaprağından iri yapraklı bir ot. DS, C. 9; mana: tohumluk hıyar DS, C. 9) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

herkesin kazanı örtük kaynar. (Sivas-Birinci: 1973)

hesabı temiz olanın yüzü ak olur. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

hırs gelir göz kararır, hırs gider yüz kararır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23); (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

hırsız sahibi gelir öküz sahibini astırır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

hızlı giden durur, ağır giden hep varır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ısıracak it dişini göstermez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ısıracak köpek dilini göstermez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

ısırganınan taharet olmaz. (Sivas-Birinci: 1973)

ıslandım kurudum sel beni neyler, yitirdim namusu el beni neyler. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ıslanmışın yağmurdan haberi olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

içeri giren adamın heybesi alınmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

iki analı kuzu ya süttten ölürmüş ya bitten “İki başlı işler yolunda gitmez” Muğla/MDD/Münevver SARI

il atına binen çabuk iner. (Sivas-Birinci: 1973)

iltimaslı yeli baltayla keser (Suşehri-Candan: 1973a)

insan beleye beleye köpek yalaya yalaya büyür. (belemek: çocuğu kundaklamak) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

insan evinin kölesi, ilinin beyidir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

insan kabalıktan, ağaç incelikten kırılır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

insan oğlu mezarına sığar da dünyaya sığmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

insanı gam, duvarı nem yıkar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

insanı sevdiren huyu, bıçağı kestiren suyu[dur]. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

istenilen yere gitmekten ar eyleme, istenilmedik yere gidip de dar eyleme. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

iş başa düşünce yan peşe düşer. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

iş görene iş mi eksik, güzele yar mı eksik. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

işgilli büzük dingilder. (işgil: 1. Saban ya da pullukta öküzün boyunduruğunda asılı olan, ince zincire çakılan ağaç. 2. niyet, umut) (dingildemek: Kımıldamak, oynamak, sallanmak DS, C. 4) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

işini bilmeyen kasap, elinde kalır masat. (masat<Ar. mişhaz: bıçak vb. kesici araçları bilemekte kullanılan kayış ya da bileyi taşı, DS, C. 12) (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

işini, eşini bilen yanılmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

işleyen demir ışıldar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

it derisinden post olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) krş. domuz derisinden post olmaz.

it derisinden post olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

it itin kuyruğuna basmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

it kavağın gölgesine yatmış da kendi gölgesi zannetmiş. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

it kemikten kaçmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

it kıcını atmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20)

it korktuğu yere ürür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

it korktuğu yere ürür. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

it kuyruğunu bırakmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

it utansa tuman giyer. (tuman: don, şalvar, DS, C. 10) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

it ürür kervan geçer, yel kayadan ne koparır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

it yediği yere kırk gün dolaşır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

it yer, şeytan güler. (Sivas-Türkmen: 1973)

ite dalanacağına çalıyı dolan. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

ite dalanmaktan çalıyı dolanmak yeğdir. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

iti an, taşı yanına ko. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

iti, öldürene sürüdürler. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17) krş. *(atı öldürene*
vs.

itin ahmağı kayganadan pay umar. (kaygana: bir çeşit omlet DS, C. 12))(Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

itin aksaklığı avını görünceye kadar(dır). (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

itin canı eziyette gerek (Pertek-Önder: 1954)

itin dayısı olacağına elin birisi olun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

itin ölümü gelince çabanın değneğine sürtür. (Sivas-Birinci: 1973)

itme el kapısını elin ucuyla; iterlerl kapını omuz gücüyle. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

itten kuzu doğmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) (Oriijinali: *itten kuzu doğar mı?*)

iyeli bitmiş, iyesiz yitmiş. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23) krş. *sahipli bitmiş, sahipsiz yitmiş*

iyi gümüşe pas yapışmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

iyi meyvaya kurt düşer. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

iyi söyle iyi işit. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

iyilikten maraz doğar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kabahat samur kürk olsa kimse üzerine almaz. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

kabı olmayanın kazancı olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17); (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kablumbağa kabından çıkmış da kendi kabuğunu beğenmemiş. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kaçan kandan kurtulur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kader işler kul övünür. (Sivas-Türkmen: 1973)

kaderinde ne varsa kaşığında o çıkar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kadı eşek değil, fetvadan anlar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kadın erkekle bir arada duramaz/durursa da erkeğin hatırını kıramaz/dokuz ay on gün sonra/çıkarak bir çıplak yaramaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

kadın var buğday ununu taş eder, kadın var arpa ununu aş eder. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

kadınla gitme yola, başına gelir türlü bela. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kafa büyük, içi boş, tut kulağından çifte koş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kaldık oğul eline minnet eyle geline. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kaldım oğul eline, yalvar gelin diline. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kalkacağın yere oturma. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17); (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kalma kötünün sözüne, bilse iyisini söyler. (Sivas-Birinci: 1973)

kalmış kağnıyı koca öküz çeker. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kalmış kızın gayreti emmisi oğluna[dır]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kanere köpekten kurçu köpek doğmaz. (kanere: obur DS. C. 8; kurçu: ?) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kanı kanla değil, suyla yurlar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kanma kötünün sözüne, bilse iyisini konuşur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kap kaba değmeyince tın demez. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kapaksız kaynıyoruz, kazansız pişmişiz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kapıdan alıp pencereden atma. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) *bakmadan alma boş yere yanma. Ya da alırken aç gözünü, yerken düşünme.*

kapını kilitle, komşunu hırsız tutma. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kaplumbağa kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

kâr bahanesiyle alınana eşek, yağmur günü sele gitmiş. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kar karı yer, kar da bir karı yer. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kar kuytuda, para pintide bulunur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kâr zararın öte yanında[dır]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kâr[-]ı kisbi bekle pek, kalırsa düşmana kalsın, dosta düşman olma tek. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kara gözde kara kaş bulunur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kara kazanın yanına varma, karası bulaşır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kara keçiyi gören içi dolu yağ sanır. (Sivas-Türkmen: 1973)

karagün kararıp kalmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

karakışta kara serçe baharı bulamaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

karalı kazanın karası bulaşır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

karanlıktan korkan ıslık çalar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kardeş kardeşi atar, yar başında tutar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kardeş kardeşin ne onduğunu ne öldüğünü ister. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

karı erkeği var sever, erkek karıyı sağ sever. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

karı erkeğin şeytanı olur. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

karınca kanatlanınca zevalin bulur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

karınca vadesi yetince kanatlanır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

karıncadan ibret al, yazdan kışa hazırlan. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

karının beye, tarlanın eve, avın kazana yakını lazımdır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

karnın dolu, kucanın boş olsun; elde göre yerinesin ağ gelin. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

karpuz kesmeyinen yürek soğumaz. (Sivas-Birinci: 1973)

kartallar döğüşsün, bir sehim bize düşsün. (sehim: pay, hisse) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

kasap derinin iyisini yere çalar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

katran kaynamakla şeker olmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

katranı kaynatsan olur mu şeker, cinsini ... cinsine çeker. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kavun, karpuz yata yata büyür. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kayıran da bir, çekip budunu ayıran da bir. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

kayseri'deki çizmeye ayağını uzatma. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kazan kazana demiş ki: "arkan kara", o da demiş ki: "seninki benimkinden kara". (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kazan yuvarlandı kapağını buldu. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kazanamayınca kazan kaynamaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

keçi dağda, kıl hararda [?]. (harar: büyük çuval, sepet ya da küfe, DS, C. 7) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

keçi geberse de kuyruğunu indirmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
keçinin çıktığı yere oğlağı da çıkar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
keçinin sıçradığı yere oğlağı da sıçrar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
keçinin tırmandığı yere gidiği de tırmanır. (Sivas-Türkmen: 1973)
keçinin uyuzu, suyun gözesinden içer. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
keci öldü sıçana meydan kaldı. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
kel başa şimşir tarak (yaraşır, yakışır). (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
kel başa şimşir tarak [?]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
kel kele cırt demiş, al parmağını gözüne dürt demiş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
kelin kafasının neresine vurursan oradan kan çıkar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
kelin utanacağı başını açana kadar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
kenare bak bezi al, anaya bak kızı al. (Koz 1976)
kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
kenarına bak bezini, anasına bak kızını [al]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)
kendi düşen ağlamaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)
kendi düşer kardaşına kuyu kazan. (Koz 1976)
kendi güllap şeker olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)
kendi güzele kırk günde doyulur, huyu güzele kırk günde doyulmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)
kendi kara, gözü gök, el azgını. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) ??
kendi söyler kendi tutmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)
kendini beğenmeyen çatlar ölür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
kendini bil sıranı tut. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
keskin balta tez körlenir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
keskin sirke kabına zarar verir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
keskin sirkenin zararı kendi küpüne dokunur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
kesmez bıçak ele şerşem, iş bilmiyen avrat dile şerşem. (şerşem: hantal, işe yaramaz) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)
kıçı açığın gönlü hoş olur. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kışından çıktı gada, kime gidem imdada. (gada < Ar. kaza: dert, hastalık DS. C. 6)
(Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kışını külden çıkar da hamur işine öyle karış. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

kırat yeledi de belli yelesiz de. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kırılan çanak dolmaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kırk gün taban eti, bir gün av eti. (taban: ?) (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

kırk gün tavuk gezmektense bir gün horoz olmak yeğdir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kırk kere ölç, bir kere biç. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kırk sene yağmur yağsa tesir etmez mermere, gönül verme tellak ile berbere (Pertek-Önder: 1954)

kışın aba, yazın yaba ol. (yaba: tınazı (arpa ve buğday) savurmaya yarayan tahtadan yapılmış büyük çatal, DS, C. 12) (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kışın ekmezsiz, yazın gömleksiz yola çıkma. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kışın güneşine, kadının gülüşüne kanma. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kışın öküze bakmazsan yazın derisini yüzersin. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kız anadan öğrenir sofra açmayı, erkek babadan öğrenir kese açmayı. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kız anadan öğrenir sofra düzmesini, oğlan babadan öğrenir oda gezmesini. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

kız anadan sofra kurmayı, oğul babadan kese döğmeyi öğrenir. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kız boğasını, oğlan düvesini bulur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kız çocuğu anadan öğrenir gezmeyi, oğlan çocuğu babadan öğrenir yazmayı. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kız olsun, tez olsun. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kızı kendi haline bırakırsan ya davulcuya ya bürükçüye varır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kızını döğmeyen dizini döğer. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kızını dövmiyen dizini döver. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kimsenin ahı kimseye kalmaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kişi ne söylerse kendine söyler. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

kişi tükürdüğini yalamaz. (Koz 1976)

koca ağaç kocadıkça, ışkın verir budadıkça. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

koca öküzün ölümü samandan olsun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

kocalıkta avrat alma el için, dere ağzına buğday ekme sel için. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

koça boynuz yük olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

koşun kuyruğu koça yük olmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

kokmuş ete tuz kâr etmez, anlamıyana söz kâr etmez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

kol kırılır yen içinde, baş yarılır saç içinde. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kol kırılır, yen içinde kalır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

komşu huyundan bostan suyundan belli olur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

komşu komşuya bakar, kendini ateşe atar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

komşudan huy kapan, ayranına su katar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

komşunun değneği komşuda ödünç[tür]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

komşunun iyisine paha biçilmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

komşunun tavuğu komşuya kaz görünüür. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

komşuyun iki olduğunu iste ki, senin de bir olsun. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

konuğun şaşkıını, köşeye oturur kış günü. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

konuk umduğunu yemez, bulduğunu yer. (Koz 1976)

konuşan erkekse gözünden kadınsa dilinden kork. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kork aprilin beşinden, öküz ayırır eşinden. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

korkak bezirgân, ne faide görür ne zarar. (Koz 1976)

korkunun ecele faydası yok(tur). (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

koyma akıl kırk adım gider. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

koyma su ile değirmen dönmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

koyun başı pişene kadar çok toklu başı yerim. (toklu: altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu DS. C. 10) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

koyun kıtlığı vaktinde keçiye abdurrahman paşa derler. (Koz 1976)

kömürcünün evine giden yüzü kara çıkar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kömürcünün evine giden yüzü kara çıkar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

köpeğe dalanmaktansa ormanı dolanmak iyidir. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

köpek kağı gölgesinde gidermiş de kendi gölgesi sanırmış. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

köpek kuyruğu kalıp tutmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

köpek ne kadar siyse deniz murdar olmaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

köpekler[in] bayramda kemik yemekle karınları doymaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

köpeksiz yere düştün, deyneksiz sallanıyorsun. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

köprüyü geçene kadar kediye dayı de. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kör âşığa yoldaş olan it güder. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kör bıçak ele, kötü avrat dile yavuz. (yavuz: kötü, fena, GTS) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kör ile yatan şaşı kalkar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kör insan yediği ekmeğe bıçak sokar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kör köre yol gösterince ikisi de çukura düşer. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kör körün gözünden çapak silemez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kör ölürse badem gözlü olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

körle yatan şaşı ile kalkar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22) (Doğrusu körle yatan şaşı kalkar olmalıdır herhalde. Kelime fazlalığı var)

körü dara kıstırma. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

körün aradığı iki göz, biri ala biri boz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

kösen barışır, ölen toprağa karışır. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

kötü adam pazar bozar, iyi adam pazar kurar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kötü avrat ömrün egesidir. (eğe: törpü, maden, tahta vb.nin pürüzlerini düzeltmek için kullanılan, üzeri pürtüklü, sert, ensiz, çelik araç, GTS) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kötü ile gitme yola getirir başına bela. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

köy yanar deli/orospu taranır Sivas/Ahmet Turan Alkan Zaman Gazetesi Yazı Başlığı

köyden köye it ürür. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

köylü piçikten, şehirli buçuktan zenginler. (piçik: buzağı) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kul başına iş gelir, dağ başına kış gelir. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kul sıkışmayınca hızır ulaşmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kumar parasıyla cami yapılmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kumda oyna tabanına çöp batmasın. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kurbağanın yüzüne tükürmüşler de “görüp görebileceğin bu olsun” deyip göle atlamış. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kurt anadan gördüğünü işler. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kurt bulantıyı sever. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kurt karın doyurduğu yere dokuz kere dolanmış. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kurt katırın kıymetini ne bilsin? (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kurt kocarsa köpeğin maskarası olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

kurt ölüsünden gördüğünü izler. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kurttan kuzu doğmaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kurttan kuzu doğmaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kurunun yanında yaş da yanar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kuştan korkan darı ekmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

kuştan korkan darı ekmez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

kutsuz kuşun yuvası doğan yanında olur. (kut: talih, baht Tarama Sözlüğü) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

kuzguna yavrusu anka görünür. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

küçük günah ısrar ile kebir olur, büyük günah istiğfar ile sagir. (Koz 1976)

küçük ihmal büyük zarar doğurur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

küllükte bittim gül bittim. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

kürt ne bilir bayramı, hörp hörp içer ayrıntı. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

lafın iyisi yarenlikle söylenir. (yarenlik: şakalaşma, şaka, DS, C. 11) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

lafınan pilav pişmez. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

laftan pilav olsa yağı benden. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

mağrurun hasmı allah'tır. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

mal bahane ile yenirmiş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

mal beslersen kes lazım, ezan okursan ses lazım. (kes: iri saman, DS, C. 8) (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

mal canın yongasıdır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

mal canın yongasıdır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

mal pahıl olmaz, isti pahıl olur. (pahıl: 1. tembel, 2. cimri. DS, C. 9) (ist: sahip DS, C. 7) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

mal yitiren altın bulamaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

malamada pisleyen öküzün ahırda önüne gelir. (malama: taneleri ayrılmamış, samanla karışık tahıl DS. C. 9, 12; malamat: açlık, kıtlık DS. C. 9) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

malına sahip ol, komşunu hırsız tutma. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

mart ayı dert ayı. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

mart çıkmadıkça dert çıkmaz. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

martın onundan, şubatın sonundan korkulur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

martta yağmaz, nisanda dinmezse, sonbahar altın olur. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

martta yağmur yağmasa, nisanda yağsa dinmese, harman övünse. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

maşa varken elini yakma. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

maşa varken elini yakma. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

mazlum duası red olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

meyvesi olan ağaç başını aşağı sallar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

mezar taşı ile iftihar olunmaz. (Sivas-Birinci: 1973)

minnet et kele yaysın seni ele. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

miras, bir mendil kiraz [gibidir]. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

misafir umduğunu değil bulduğunu yer. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

musa kardeş, isa kardeş yanındaki kese kardeş. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

muttan sirke baldan tatlıdır. (mut: para vermeden, çalışmadan elde edilen, kazanılan şey DS, C. 9) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ne çıkarsa burnu yere bakandan çıkar. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

ne devenin südünü, ne arab'ın yüzünü. (Koz 1976)

ne doğrarsan aşın o gelir kaşığına. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ne doğrarsan aşına, o gelir kaşığına. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

ne kadar bilirsən o kadar danış. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ne kadar bilürsen yine bir bilene danış. (Koz 1976)

ne kadar çalışırsan çalış gene de geriye çalışacak çok iş kalır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ne sen kimseyi incit, ne sen kimseden incin. (Koz 1976)

ne verirsən elinle o gider seninle. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

ne verirsən elinle o gider seninle. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ne yedim pancar, ne de yüreğim sançar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

ne yer ne yedirir kokarını avrat, hem yer hem yedirir şekerini avrat. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

nedensiz ölüm olmaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

neler yedi bu diş, ne altın oldu ne gümüş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

nerde çokluk orda bokluk. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

nerede çokluk orada bokluk. (Koz 1976)

nikâhsızınan cömertin harcı bir olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

nisan yağar, mayıs öğünür. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

nizahta yumruk sayılmaz. (nizah < Ar. niza: çekişme, bozuşma, kavga GTS) (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

ocakta tek odun düşünür, iki odun konuşur, üç odun tutuşur. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

oğlan anası minder yaması. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

oğlan anasını inek danasını bilir. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

oğlan babadan öğrenir sofra yazmayı; kız anadan öğrenir halaka gezmeyi. (yaz-: sermek, açmak, yaymak (halı, örtü, yatak vb. için, DS. C. 11) (halaka: çevre, dolay, sokak, mahalle, DS, C. 7) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

oğlan dayıya kız bibiye çeker. (bibî: hala, DS, C. 2) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

oğlan gaamı bahışır, kız gaamı ahışır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

oğlan olduğu yere gelin geldiği yere [?]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

oğlan olduğu yeri gelin geldiği yeri bilir. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
oğlan olsa olmasa çoban giyer keyiği, gelin gelse gelmese kaynana yayar yayığı.

(keyik: çoban abası DS. C. 8) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

oğlan yedi oyuna gider, çoban yer koyuna gider. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

oğlan yer oyuna, çoban yer koyuna gider. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

oğlan yiyip oyuna gider, çoban yiyip koyuna gider. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

oğlun varsa puşta, kızın varsa orospuya gülme. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

oğlunna oba, kızınna komşu ol. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

oğlunu öven kendini över. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

okuz olmadan kope çıkma. (kop: kağının iki yanında çıkıntı yapan tahta parçası DS. C. 8) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

olsun ata kızı da olmasın fukara sözü. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

olursa aşımın suyu, olmazsa başımın suyu. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

ortağın kötü ise biç ayrıl, komşun kötü ise göç ayrıl. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

osmanlı'nın arabası dağda tavşan arar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

oş demezsen kiş demem. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ot kökünün üstünde biter. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ot sarpta mal berkte olur. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

otu çek köküne bak. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

oynamaktan maksat ütmektir. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

oynaş bana bugün lazımdı, yarın kocam gelir ya. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

oyun bitti, düdük öttü. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ödünc gülerek gider, ağlayarak gelir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ödünc yiyen kesesinden yer. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

öksüz hırsızlığa çıkmış da ay akşamdan doğmuş. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

öksüz oynaş sevmeye gitmiş, ay ilk akşamdan doğmuş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

öksüzün aşı arkaya kalır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

öküz olacak dana bokundan belli olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

öküz olacak öküz, öküzün yanına gelir. (öküz olacak dana varır öküzün yanına yatar.)
(Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

öküz öldü kağnısı sındı (durdu). (sın: kırılmak, bozulmak, DS, C. 12) (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1980: 19-20)

öküze boynuzu yük değildir. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

öküzün alnı sakar, lakabını bana takar. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

öküzün büyük olsun, çifte gitmezse gitmesin. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

öldü eşek kaldı semer, evvel gerek idi tımar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ölenlere kömür, bizlere ömür. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ölmüşün gayreti güdülmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ölüden, şeytan da keser dilini. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ölüm gelmedik ev olmaz da gelin gelmedik ev olur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ölüm hak, miras helal[dir]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ölünceye kadar geçineceğini yoruluncaya kadar arayacaksın. (Karaözü-Kayseri)
(Özerdem 1976b: 20-22)

ölürse mezar, durursa gezer. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ölüyü diriye sikti gözü bize dikti Sivas/MDD-Osman İLBAŞ

ölüyü örtekorlar, deliğe dürtkorlar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

ölüyü örterler, deliyi dürtterler. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

önce sınarlar, sonra kınarlar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

önünü bür et, arkanı gür et. (bür: bürülü, kaplı) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

öyünü olmayanın doyumunu olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

öz ağlamayınca göz ağlamaz. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

öz ağlamazsa, göz ağlamaz. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

pahalıdır, vardır bir hikmet; ucuzdur, vardır bir illet. (İvgin 1978: 19-22)

para buçuktan, daha [dana] bicikten [olur]. (bicik: sığır yavrusu, buzağı, DS, C. 12)
(Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

para tükendi, dükkân kapandı. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

pazar kuruldu, hesap bozuldu. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

peştamalı olanın dostu olmaz (Suşehri-Candan: 1973a)

pisi pis götürür. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

pisliğe taş atıp üstüne sıçratma. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

puştun sonu dedelik, kahpenin sonu ebelik. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

rükün taşı yerde kalmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

rüzgar esmeyince yaprak kımıldamaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

rüzgara güven olmaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

rüzgara tüküren kendi yüzüne tükürür. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22); (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

rüzgarlı havanın kuytusı, yağmurlu havanın uykusu. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sabır başı selamet, sabretmeyen malamat. (malamat: açlık, kıtlık, rezillik DS. C. 9) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

sabır ile goruk üzüm olur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sabırla koruk helva olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

sabreden selamete erer. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sabreden selametin bulur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

saç yanar, sacayak yanar, üstündeki bezdirme de yanar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

sade sudan zerde olmaz bol kazana girmeyince, hazır akçe tez tükenir arkasından gelmeyince. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

sağ baş yastık istemez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sağ eliyle verdigün sol eli duymamak gerekdir. (Koz 1976)

sağ göz sağlığa, sol göz varlığa. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

sağ gözün sol göze yararı yoktur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sağır gamet biyol olur. (biyol: bir kere DS, C. 2) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sağır için iki defa ezan okunmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

sağlam öküze çürük zaman kâr etmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sağmanlıdan evliya, koymuyasın avliya (Pertek-Önder: 1954)

sahibine lazım olan mescide haramdır. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

sahipli bitmiş, sahipsiz yitmiş. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23) krş. iyeli bitmiş, iyesiz yitmiş.

sahipsizin malı olsa, mezardakinin malı olur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sakın kelden, körden, topal geliyor sap yoldan. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

sakınılan yere çöp batar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

sakla samanı gelir zamanı/sakladım samanı yaptırdım bu hanı. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

saklı boğaya gelen eşkere buzağlar. (eşkere: açık, belli, meydanda, DS, C. 5) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

salavat kuvvete bağlı[dır]. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

saman elinse samanlık kendinin. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

samana kazık çakılmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

samanlığı dana tüketir. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

samanlığı dana tüketir. (Sivas-Türkmen: 1973)

samanlığı dana tüketir. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

samanlık seninse sığırlık da mı senin? (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

samanlıklar saray oldu, gelinlikler olay oldu. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

samanlıklar saray oldu, hanımlıklar kolay oldu. (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

sana verdim bir öğüt ununu elinde öğüt. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

sanatına hor bakan boğazına torba takar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sansalatı dağdan aşar, evini tavuklar eşer. (sansalat<Ar. saltanat) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

saofrada elini, mecliste dilini [tut]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

sarı saman sarı han yaptırır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sarmaşık içli dışlı, soğan yalnız başlı. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

sayıllı gün tez geçer. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

seklem sepetin başında belli olur. (seklem: kıldan, yünden dokunmuş çuval. DS, C. 10) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sel aktığı yere gene akar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

sen bilirsin deyince değirmende döğüş olmazmış. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sen bir garip çingenesin, gümüşlü zurna nene gerek. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

sen hot, ben hot hot; bizim eşeğe verecek kim ot. (hot < Far. *hód*: kendi) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

sen salla başını, ben bilirim işimi. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sen söyle sen gül, o, adamın sarrafı; sen söyle el gülsün, o, adamın şekeri. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

sen vermezsin mangır mangır, şeytan götürür tangır tangır. (Sivas-Türkmen: 1973)

seni sen bilmezsen, dostun seni senden daha iyi bilir. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

sermeyince yaş kurumaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

seyrek git dostuna kalksın ayak üstüne, sık gidersen dostuna yatar yanı üstüne. (Sivas-Türkmen: 1973)

sıçandan doğan çuval keser. (Sivas-Türkmen: 1973)

sıçanın sidiğinin [bile] denize faydası vardır. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

sındıllıyı sıyırmış karaağaca kandil asmış. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43) **çok gezen için söylenirmiş.**

sırtını kürke, kapını Türk'e alıştırma. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43) **(türk: köylü anlamında kullanılmış)**

sineğin balı olmaz, tembelim malı olmaz. (Sivas-Türkmen: 1973)

sinek pekmezcisini tanır. (Sivas-Birinci: 1973)

sinek pis değil ya, mide bulandırır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

size varak yiyek içek, bize gelek konak göçek (gülek oynayak). (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

sofrada elini, mecliste dilini tut. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

soğanın acısını yiyen bilmez, doğrayan bilir. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

sonradan geldim hep benim, kıyı, köşe, dip benim. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

sorma kişinin aslını, sohbetinden belli olur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

soydur çeker, boktur kokar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

söyleyene bakma, söyledene bak. (Koz 1976)

söz ulunun, su küçüğüdür. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

su akmayınca durulmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

su bardağı su yolunda [kırılır]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17) (*su testisi su yolunda kırılırdan analogi.*

su bulanmayınca balık tutulmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

su küçüğün sofrı büyüğün[dür]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

su uyur düşman uyumaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

suların bol vaktinde kargaya su veren çok olur. (Sivas-Türkmen: 1973)

suyu görür balık olur, dağı görür geyik olur. (Sivas-Türkmen: 1973)

suyun ağır akanından, insanın yere bakanından [kork]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

suyun ağır akanından, insanın yere bakanından korkulur. (Sivas-Birinci: 1973)

suyun durgun akanı[ndan], insanın yere bakanı[ndan] [kork]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

suyun ılıman akanından adamın yere bakanından kork. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

südü sıcak içen, yoğurdu üfleyerek yer. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17) krş.
sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.

sürüden ayrılanı kurt kapar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17); (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

süsken öküze boynuz verilmez. (süs-: boynuzlu hayvanın boynuzu ile vurması, GTS) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

sütle giren huy, canla çıkar. (Koz 1976)

sütlü inek süsken olur. (süs-: boynuzlu hayvanın boynuzu ile vurması, GTS) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek içer. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

şahin ile deve avlanmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

şaşkın ördek arkasına yüzer. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

şaşkın ördek götüne yüzer. (göt: geri) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

şems dumanı, ateş odunu ifna eder. (ifna etmek: yok etmek) (Koz 1976)

şeytanla ceviz bölüşülmez. (Sivas-Türkmen: 1973)

şubatın arpası, martın körpesi. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tamahlık müflislik geitirir. (*tamah*<Ar. *tama*': istek, arzu, DS) (*müflis*<Ar. *müflis*: batkın, iflas etmiş, GTS) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

tandır sıcakken ekmek tutar. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24); (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

tanrı gümüş kapıyı kaparsa, altın kapıyı açar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

tarhuncıya tarhun satma. (tarhun: hekimlikte kullanılan, güzel kokulu bir bitki) (Koz 1976)

tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tarlanı ufacık taşlısı/öküzün inek başlısı/kadının uzun saçlısı [makbuldür]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

tarlanın eve yakını, atın yere yakını, kadının ere yakını [makbuldür]. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

tarlanın köye yakını, avradın ere yakını; tarlanın ufak taşlısı, kadının uzun saçlısı [makbuldür]. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tarlanın taşlısı, karının uzun saçlısı [makbuldür] (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tarlanın taşlısını kızın yaşlısını. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

tarlayı taşlı yerden, kızı gardaşlı yerden [al]. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

taş altında olmasın da dağ ardında olsun. (Sivas-Türkmen: 1973)

taş atana ekmek at. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

taş ne kadar ıslanırsa deli o kadar uslanır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

taş ol, baş yar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

taş taşa değince çatılar. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

taş taşın, ekmek aşın söfkesi[dir]. (söfke: dayanak, destek) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

taşa çalışan boşa çalışır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

taşına suyla değirmen dönmez. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

tatlı dil yılanı ininden çıkarır. (Koz 1976)

tavşan dağa küsmüş de dağın haberi olmamış. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tavuk eşe eşe gözünü çıkarır. (Koz 1976)

tavuk gider pisliği de gider. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tavuk ilk yumurtladığı gün yumurtası altın, ikinci gün gümüş, üçüncü gün bakır olur.
(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

tavuk var kazdan güzel, gelin var kızdan güzel. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

tay büyüyüp at olana kadar sahibi mat olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

tay iken oynamadık at olmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

taze pirinç zerde olmaz kazana/baba malı te tükenir/evlat gerek mal kazana.
(Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tekerlenen taş yosun tutmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

tekkeyi bekleyen çorbayı içer. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

tekkeyi bekleyen çöreği yer. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

tembele iş buyur sana, akıl öğretsin. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

temüri kazgar iken döğmeli. (kazgar: kızgın, sıcak) (Koz 1976)

tencere dibin kara, seninki benden kara. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

tencere yuvarlandı kapağını buldu. (Koz 1976)

tepme komşunun yapısını, tepeler kapını. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

terazi var, tartı var, her şeyin bir vakti var. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

terlemeden ücret olmaz. (Kayseri-Satoğlu:1948)

terzi kendi söküğünü dikemez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22); (Zile-Tokat)
(Demiray 1979: 15-17)

terzinin dikişi kötü [ise] yüzünü ağartan ütü[dür.] (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

terzinin dikişi kötü [ise], yüzünün akı ütü[dür]. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

terziye “göç” demiler, “iğnem yanımda” demiş. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

tevekkelinin eşeğini kurt yemez. (tevekkeli< Ar. *tevekkül*: boşuna, boş yere, sebepsiz olarak, GTS; 2. boşvermiş) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

tingır elek, tıngır sac; elim hamur, karnım aç. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tırnağın varsa başını kaşı. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

tırnağın varsa başını kaşı. (Sivas-Birinci: 1973)

tilki iki defa tuzağa düşmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tilki tilkiliğini bildirene kadar post elden gider. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

tilkinin geçtiği yerden deveyi sür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

tok domuz dariyı neylesin. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

topalla gezen aksama öğrenir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

tosbağayı bağdan atmışlar “bu bağ olmaz şu bağ olur” demiş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

totoz kahya, totoz kahya, bir evde var otuz kahya. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14) (her işe burnunu sokanlara kızma ifadesi)

turnanın kılavuzu karga olursa burnu boktan çıkmaz. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tut yükümü, al bacımı. (Koz 1976)

tümü bölme, yarımı yeme, ye allah aşkına ye. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

türkmene hısım olan develiğini gen yaptırsın. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

ucuz etin suyu sası olur. (sası: tatsız, tuzsuz (yiyecek). DS, C. 10) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ucuz etin yahnisi yenmez. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

ucuz sirke baldan tatlıdır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

uçarsın gönül uçarsın, attan inip eşeğe binersin, eşiği de bulamaz yaya yürürsün. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

ufacık bir nesne alınca bahasına bak; başın dara gelince hele bir tecrübe et mayasına bak. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ulu ağacın gürültüsü dallarıyla belli olur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ulu sözü tutmayan ulur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ulumasını bilmeyen köpek sürüye kurt getirir. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

ulunun sözünü tutmayan ulur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

ummadığın itten kırk batman yağ çıkar. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

ummadığın küçük taş, yarar büyük baş. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ummadığın kütük arka devirir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ummadığın taş, baş yarar. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

utanma pazar, dostluğu bozar. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

uyuyanın hissesi konur, küseninki yenir. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

uzak yerin somunu büyük olur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

uzun köseği ucuna kadar yanmaz. (köseği: ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, tahta. DS, C. 8) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

üç günlük seyis olmuş kırk senelik gübre karıştırıyor. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80) buna benzer olarak: cin olmuş da ağız çarpmağa kalkmış. ya da cin olmadan adam çarp- deyimini örnek olarak yazılabilir.

üç yüz dirhemden balta, sözü ile gider alta. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ümidin kalacağına emeğin kalsın. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ürmesini bilmeyen it sürüye kurt getirir. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ürmesini bilmeyen it sürüye getirir kurt. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22); (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

ürmesini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

ürümeyi bilmeyen kurt, sürüye getirir kurt. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

üstü akan su şığırtısı/alacaklının ayak tıkırtısı/geçimsiz kadının homurtusu çekilme. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

vakit öten horozun başı kesilmelidir. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

vakitsiz açılan gül erken solar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

var evi kerem evi, yok evi verem evi. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

vardığın yer kör ise gözünü kapa. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

vardığın yere körse gözünü kırp da bak. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

vardığın yerin gözü kör ise gözünü kırp da gez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

vardım baktım hacı ömer/oturmuş kürkün yamar/ben ondan güz yünü umarım/o benden yapağı umar. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

varışına gelişim, tarhanana bulgur aşım. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

varsa hünerin her yerde vardır yerin. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

varsa mangır dostun çok, yoksa mangır dostun yok. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

vay arka, vay arka, ya utana ya korka. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14) (torpil için söylenen bu ifadede araya birileri girince işi yapacak olan ya utanır ya da korkar deniliyor.)

ver yiyeyim, ört yatayım, yokla canım çıkmasın. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

verdiğin bir yumurta, gözümü çıkardın dürtte dürtte. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

verdin mi doyur, söyledin mi duyur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

veren el alan elden hayırlıdır. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

veren eli herkes öper. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

vursan ölüyor, vurmasan papeyi elden koymuyor. (pape: ?) (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

vurucu oğul ataya danışmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

ya devlet başa ya kuzgun leşe. (Koz 1976)

ya evlat bir gerek ya ocak kör gerek. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

yabancı köpek yedi mahalleden kovulur. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yağmur yağdı yarıklar kapandı. (Sivas-Birinci: 1973)

yağmur yel ile düğün ele ile. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

yağmurdan kaçan doluya tutulur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

yahşi yiğit yar elinde belli olur. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

yahşi yiğit yareninden belli olur. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

yahşi yiğit yareninden bellolur. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

yahşi yiğit yareninden, arslan yatağından belli olur. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

yalnız taşla duvar olmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yangın dediğin çingıdan olur. (çingı: kıvılcım, DS, C. 3) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

yanmış harmandan oşu alınmaz. (oşu < Ar. öşür) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

yaprağa yapış atlas olsun, toprağa yapış altın olsun. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

yaptığın hayır ürküttüğün kurbağayı değmez. (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)

yarım imam dinden, yarım âlim ilimden eder. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

yaş kesen el kurur. (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

yatan aslandan gezen tilki iyidir. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

yatan ilmez, vadesi yeten ölür. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yavuz itin sonu uyuzluk[tur]. (yavuz: kötü, fena, GTS) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

yavuz itin yarası eksik olmaz. (Sivas-Birinci: 1973)

yaz var kış var, ne aladı iş var. (aladı: acele) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yazın başı pişenin kışın aşı pişer. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

yediği et, bindiği at. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

yeğın at yemini artırır, kötü at kamçısını artırır. (yeğın: 1. iyi, uslu, 2. yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan, DS, C. 11) (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yel esmeyince dal ığranmaz. (ığran-: sallanmak, DS, C. 7) (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

yel esmeyince yaprak oynamaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

yel gibi gelen sel gibi gider. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yele tüküren yüzüne tükürür. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yelli günün kuytusu, yağmurlu günün yukusu. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

yemezsen özüne, ağlarsan gözüne. (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

yere baka(n/r) göğе çıkmaz. (Koz 1976)

yerinde tepecik dağ gibi görünür. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

yerini bilmeyen tatar, haftada bir şalvar yırtar. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

yetim büyüt, duluğunu delsin. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

yılan, kuyruğunun acısını kırk yıl sonra alır. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

yılanı küçükken öldürmeli. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

yılanın ödü, kuşun sütü. (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

yiğidi öldür de hakkını ketmetme. (Sivas-Türkmen: 1973)

yiğidin malı meydan ola. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

yiyeı ağız utanır. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

yoğurdum kara diyen olmaz. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yohsul bayırsa, çanağı bayırmaz. (bayırmak: zengin olmak) (Koz 1976)

yoksulluk ateşten gömlektir. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

yoksulun işi, muhallebi yerken kırılır dişi. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

yoksulun yüzü soğuk olur. (Sivas-Birinci: 1973)

yol yürümekle, borç ödenmekle tükenir. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)

yola giden yorulmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)
yolcu yolunda gerek. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)
yolun sağına, elin çoğuna [?]. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)
yorgan kalkmadan döşek kalkmaz. (Osmaniye-Adana) (Koz 1979b: 16-17)
yüğüruk at yemini arturur. (yüğüruk: 1. Güçlü, çevik, çalışkan, 2. Cinsel isteği fazla, 3. Gebe (Hayvanlar için) (Koz 1976)
yükünü yükletmeden eşeğe “deh” der. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
yüz verdik ali’ye, geldi etti halya. (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)
zahmet çekmeyince rahmet olmaz. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)
zayıf ata kargalar biner. (Sivas-Türkmen: 1973)
zemheriden sonra yağın durmaz, doğan ölmez. (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)
zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır. (Sivas-Birinci: 1973)
zengin olmak istersen kuşu kaz, otu saz olan yere git. (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
zenginin gönlü olana kadar yoksulun köşede canı çıkar. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
zenginin karısı kırık severse çabuk unutulur. (kırık: kadının yasalara ve törelere aykırı olarak ilgi kurduğu erkek sevgili, DS, C. 8) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
zorla köpeğe yal yedirilmez, insana da bal. (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

Deyimler Dizini

(birinde) *bebek kal-* “hamile kalmak” (Aydın)

(birinin) *ağzını poyraza ver-* “birinin işine ya da kazancına engel olmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

(birinin) *işini gör-* “birinin yerine iş yapmak, yardımcı olmak” Nevşehir 164-9, Nevşehir 182-2

(çamaşırın) *gabasını al-* “sabun ya da deterjanla yıkamaya geçmeden hafifçe yıkamak” Nevşehir 152-6

(çocuk) *miydana gel-* “doğmak” Nevşehir 153-6

(devletin) *arhada guvat ver-* “destek olmak” Nevşehir 134-42

(dünyaya) *uşağ getir-* “çocuk doğurmak” Nevşehir 129-31

(ekinin) *dene virme-* “mahsulün verimli olmaması” Nevşehir 213-26

(ekinin) *mıdane gel-* “(ekin) yeşermek” Nevşehir 143-25

(gıza) *müşder_ol-* “(kızı) istemek” Nevşehir 154-24

abdest aldir- “birine haddini bildirmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

abdest berkit- “abdest tazelemek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

abdeste çık- “küçük tuvaletini yapmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

abdesti daral- “bir yere tahammül edilemeyecek biri geldiğinde ondan kaçmak için söylenen kaçış sözü” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

acemi itle karın ye- “bir işi bilmeyen biriyle yapmak ve sonunda zarara uğramak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

acın yatıp gücün kalk- “geçim sıkıntısı çekmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

acın yatıp gücün kalk- “yaşamını, geçimini güçlkle yürütmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

adı çık- “ismi kötü olaylara karışmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

adı çıkıncaya kadar canı çık- “adının kötü şeylere karışmasından korkmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

adını getireme- “adını hatırlayamamak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

af oğlunun iti gibi tan tan ür- “lüzumsuz laf etmek, boş konuşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

afoğlunun iti gibi ür- “lüzumsuz laf etmek, boş konuşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ağ yüzü kir donu ile bitir- “bir işin başarıyla üstesinden gelmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağız aç- “konuşmaya başlamak, konuşmaya dalmak” Muğla/ MDD-Ramazan TUNCAY

ağız açıp kef geç- “birinin karşısında kendi sözlerinin zayıf kalacağı düşüncesiyle konuşmamak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağız ayır- “bir yere giderken biriyle konuşmaya dalmak, eğlenerek gitmek” Muğla/MDD-Fatma SARI

ağız ayır- “bir yere giderken etrafa aptal aptal bakınmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağız değil münecim bülüğü ol- “şanslı olmak, ağzından her çıkanın olması” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b) (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağman yanını al- “hasmın en zayıf yanını bulmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağrısı ciğerine dökül- “herhangi bir yaranın fazla acıdığıının ifadesi” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağrısız başa çapıt dola- “birinin durup dururken başına iş açması” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzı açık (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ağzı açık ol-*

ağzı boşa çalış- “boş yere konuşmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzı bozuk [ol-] “olmayacak yerde küfür etmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

ağzı dariya çık- “boşa çalışıp bir şey elde edememek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzı dolu yumuş ol- (ağzı yumuş dol-) “çevredekilere sürekli emir vermek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzı dualı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ağzı dualı ol-*

ağzı hozan ol- “birisine bir konuyu ya da düşünceyi kabul ettirebilmek için çok konuşarak ağzın yorulması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

ağzı kalabalık (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ağzı kalabalık ol-*

ağzı kara ol- “nerede ne konuşacağını bilememek, patavatsız olmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzı sıkı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ağzı sıkı ol-*

ağzı sulu (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ağzı sulu ol-*

ağzına çarşamba tuzu koy- “birinin sözünü keserek konuşmasına izin vermemek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzına gağ deyende gıyruğ guğ deyende su at- “ekmek elden su gölden” Arpaçay/Cihanşah Hikâyesi/s. 32-38

ağzında kil ıslanma- “sır saklayamamak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ağzını belle- “terbiyesiz veya itaatsiz kimselerin haddinin bildirilmesi” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzını karışla- krş. *alnını karışla-* (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzını yüzünü çitile- “haddini aşanları fena halde dövmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ağzının ölçüsünü ver- “haddini bildirmek, paylayıp susturmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ahınan gidip vahınan gel- “pişman olmak”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ahlı ir- “anlamak, çözmek” Nevşehir 158-55

aklı birezerek ol- “aklını oynatmak” (Gemerek-Demiray:1974c)

aklı bokuna karış- “çok korkmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

aklı erme- “anlamamak” Nevşehir 194-36

aklı kes- “aklı ermek, anlamak” Deli Kardaş ile Akıllı Kardaş/s. 148-6

aklında keser kaçığı (kaçıklığı) ol- “aklî dengesi yerinde olmamak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

aklının tutamağı olma- “aklî dengesi yerinde olmamak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

akşam fukarası ol- “kendisine verilmeyen bir şeyi sürekli istemek, gereksiz ısrarcı olmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

akşamdan kalmış aş gibi ortaya düş- “bir konu hakkında ilgisi olmayan birinin alakasız görüşlerde bulunması” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

al duvağından girip kefeninden çık- “kaynanaların gelinlerine zulmetmeleri” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ala çakır (Gemerek-Demiray:1974c) ► *ala çakır ol-*

alevinden pilavı görünme- (Isparta) (Dağhoğlu 1937: 109-112)

alı feli olma- “deli dolu, dobra dobra konuşmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

alı'ye edik veli'ye düdük ol- “bir şeyi boş yere, gelişi güzel israf etmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

allah korkusu çekmiş gibi ol- “bitkiler cılız, sararmış olanları için kullanılan bir söz”
(Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

allaha kal- “Yaratana teslimiyet ifadesi” Nevşehir 151-40

allahı çağır- “şahadet getir-” Dedi özümü Allahı çağırıp atacam bu sekiye. Arpaçay/Cihanşah
Hikâyesi/s. 30-32

altı ağızlı arslan [ol-] “her tuttuğu işi başarmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

altı saksı kırığı çık- “bir işi boş yere yapmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

altını çal- “birinin iç yüzünü kendi söylemlerinden sezmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

altını çaldır- “durumunun iç yüzünü sezdirmek, kendini ele vermek” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

altını üç cevize indir- “söylediğinin tam tersini yapmak ya da tam tersi çıkması”
(Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

altını yah- “tencere ya da kazan vb. gibi şeylerin altındaki ateşi yakmak” Nevşehir
162-26

am biti taşak kehlesi ol- “kılıbık olmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

anbarında sıçan oynama- “çok fakir olmak” (Suşehri-Candan: 1973a)

anlı açık (Suşehri-Candan: 1973a) ► *anlı açık ol-*

aralarından teker geç- “birinin yarısını diğerinin tamamlaması” (Karaözü) (Özerdem
1976a: 17-20)

arap cücüğüne (civcivine) dön- “kararmak, esmerleşmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray
1980: 19-20)

arāya gir- (giriyorū_arāya) “iki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak” (Aydın) (Yapıcı 2013:
37)

araya git- “boşa gitmek, arada kaynamak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

araya ver- “zayı etmek, kaybetmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

ardının çakılacağı ile işe karış- “beceriksiz veya tecrübesiz birinin boyunu aşan işlere
girişmesi” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

arka çık- “sevdiğin insandan yana olmak” (Gemerek-Demiray:1974c)

arkasına önüne gitme- “güvenmemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

armudu elmayı taşılayıp illallaha başla- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

aslı altın, kökü gümüş ol- “soylu ve asil olmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

āṣamhı yedini unut- “çok unutkan veya dalgın olmak” Nevşehir 193-26

ata et, ite ot ver- “olması gerekenin tam tersini yapmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

ateş gibi [ol-] “becerikli ve başarılı olmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

atılan taşın yerini bulamaması “yapılan, girilen işlerin başarıya ulaşmaması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

atını ele verip yaya yürü- “kendi malından bile yararlanmasını bilmemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

ayā yalın başı gabañ ol- “maddi durumu kötü olmak” Nevşehir 215-44

ayağa uy- “uyum sağlamak” Nevşehir 191-6

ayah yalın baş gabañ ol- “maddi durumu iyi olmamak” Nevşehir 131-35

ayın on beşi kimi yan- “çok güzel olmak (kadın veya kız)” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 153-23

ayın beyin ol- şaşırmak, şaşkına dönmek, tuhaflaşmak (Gümüşhane) (Coşar 2016)

ayır bayır et- “küçük parçalara ayırmak” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

aynı ağaç altından gel- “aynı babadan olmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)

ayranı kabar- “kızmak, sinirlenmek” Muğla/ MDD-Halise ÇINAR

az yiyip köle tut- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

āzını havaya vir- “kandırmak” Nevşehir 158-54

āzını ıldızlara ver- “yüz yukarı yatmak” Nevşehir 140-52

arkıdeş arkıdeş otur- “kavga etmeden oturmak” (Aydın) (Yapıcı 2013: 30)

bağ boz- “bağın üzümlerinin toplanması” Nevşehir 174-15

bağrı delik ol- “çok hassas olmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

baltası kütükten çık- “tartışmaya, kavgaya başlamak”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

basaruğu olma- “korkusu olmamak” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

baş ağrısı ver- “baş şişirmek” Keçel/s. 143-29

baş tut- “bir işin yapılması için öncülük etmek, teşebbüste bulunmak” (Gemerek-Demiray:1974c)

başa gel- “baş etmek, alt etmek” Keçel/s. 140-14

başa yazıl- “kadere razı olmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

başı babadan, geri kalanı obadan [ol-] “anasız babasız, piç olmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

başı bağlı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *başı bağlı ol-*

başı boş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *başı boş ol-*

başına felek tokmağı in- “hayatın her türlü zorluk ve kötülüklerini yaşamak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

başına hal gel- “sıkıntılı bir durumda kalmak” Nevşehir 129-34

başını daşlara çal- “(Metinde) sevincinden ne yapacağını bilememek” Nevşehir 211-55

başta göz gır- “oyalamak” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 154-2

bıçağı (kılıcı) her yana dön- “güç ve iktidar sahibi olmak, her yer nüfuz edebilmek”(Suşehri-Candan: 1973a)

beli bek ol- “güveni olmak” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

bi lohma ekmek bul- “geçim derdine düşmek” Nevşehir 174-4

bilmediği işte kaşığı çıkm- “yeterince bilgi sahibi olunmayan bir işe ya da duruma karışmamak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939b: 42-43)

bir aferine kırk takla at- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

bir ayağı dünyada bir ayağı sinnede [ol-] “ömrünün sonunda olmak” (sinne: mezar) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

bir kıymığı bile olma- “çok yoksul olmak” (Suşehri-Candan: 1973a)

bir kuruşa kırık donbalak dön- “malının üstüne titremek, malının değerini bilmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

bir torba kemik ol- “çok zayıflamak, dermansız hâle gelmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

bir yandan ah, bir yandan vah [de-] “pişman olmak”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

birine bin götüne çan “Olmayacak bir şeyi varmış/çokmuş gibi göstermek” Muğla/MDD/Münevver SARI

biti kanlan- “karnı doymak, hâli vakti iyi olur hâle gelmek” (Gemerek-Demiray:1974c)

bitli baklanın kör alıcısı [ol-] “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

boklunun çamurluya gülmesi “?” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

bokuna basan birinin sıracı getirmesi (sıracı: pis, DS, C. 12) “yanlış insanlarla ilişki kuranların güç duruma düşmesi” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

bokuna basmış ayı/domuz gibi homurdan-/gümürden- “genellikle kızgınlık anında kendi kendine konuşmak” Muğla/MDD/Dursun SARI

bostan hoyuğu “bir iş yapmayan, bir iş beceremeyen, korkuluk” (Gemerek-Demiray:1974c)

boş atıp dolu vur- “beklenmedik bir sonuca ulaşmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

boş çerik, boş çuval doldur doldur boşalt “gerçekleşmeyen şeyler konuşmak, boş konuşmak” (Gemerek-Demiray:1974c) ► ?

boşuna silk- “niyetini anlamak için konuşturmak” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

boy goster- “görünmek” Nevşehir 215-19

boyunu eğri kaldı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *boyunu eğri kal-*

boyunu kalınlaştı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *boyunu kalınla-*

boynunu vur- “öldürmek” Padişahın Üç Oğlu/s. 129-41

boyu paceden çık- “büyümek, gelişmek, evlenme zamanı gelmek” (*pace*: pencere, DS, C. 9) (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

buldukça buna- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

burnu kaf dağında (Suşehri-Candan: 1973a) ► *burnu kaf dağında ol-*

burnundan buzala- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

buyruğ_ét- “davet etmek” (Aydın) (Yapıcı 2013:156)

buzu dinler (Suşehri-Candan: 1973a) ► *buzu dinle-*

camiyi bilmez minareyi tanımaz (Suşehri-Candan: 1973a) ► *camiyi bilme- minareyi tanıma-*

canı çeken- “arzu etmek” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

canı çekilmiş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *canı çekil-*

canı isde- “heves duymak, yapmak istemek” Nevşehir 127-19

cas cavlak yolunmuş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *cas cavlak yolun-*

cebi delik (Suşehri-Candan: 1973a) ► *cebi delik ol-*

celbecep ol- “yüzsüzlük ederek bir şey elde etmeye çalışmak” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

cılık çıktı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *cılık çık-*
circıbil su ol- “çok terleyince kıyafetinin ıslanması” Nevşehir 135-36
ci deyip göğşe kalk- “bir eşyanın kaybolması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)
çiğeri soğu- “haksızlık ve suçların karşılığında verilen cezadan memnuniyet duymak, rahatlamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
çiğzerinin başı buz kesil- “haksızlık ve suçların karşılığında verilen cezadan memnuniyet duymak, rahatlamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
cilalan- “neşelenmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1947-1948)
cin atına bin- “bir şeyin üstüne düşerek kızgınlığı, öfkeyi artırmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)
cin damarına bas- “çok kızdırmak?” (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
cinini tak- “aklına takılan bir şey üzerinde sürekli düşünmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)
ciyarı yan- “kahrolmak” Deli Kardaş ile Akıllı Kardaş/s. 148-10
çakmak gibi ol- “çok güzel olmak ?” (Aydın) (Yapıcı 2013: 69-70)
çalpan çarık diz yamalı [ol-] “sefalet içinde olmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
çalpan çarık gön yamalı [ol-] “çok fakir olmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)
çar çur et- “kaybetmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
çāresi kesil- “ümidini kaybetmek” Nevşehir 178-25
çār_arımā var- “derdine çare bulmak için gelmek” (Aydın) (Yapıcı 2013)
çenesi düşük (Suşehri-Candan: 1973a) ► *çenesi düşük ol-*
çenesine elekçi değneği in- “çok konuşmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
çenesine hırsız taşı değ- “gerekli gereksiz ve çok konuşmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
çengelde kokmuş eti olma- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)
çeñiz dēşir- “çeyizi arabaya vs. konulacak şekilde bir araya getirmek, toplamak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
çeñizini sār- “çeyizi toplayıp kız evinden oğlan evine (oturulacak eve) getirip yerleştirmek” (Aydın) (Yapıcı 2013)
çıkışını bak- “değişkenlik göstermek” (Aydın) (Yapıcı 2013)
çif sür- “çift sürmek, toprağı sürmek” Nevşehir 193-19

çil keklik gibi çatla- “öfkeden kendi kendini yemek” (Gemerek-Demiray:1974c)
çoban dur- “bir köy veya mahallenin davar yayma işini üzerin almak” (Gemerek-Demiray:1974c)
çoban dut- “çobanlık yapmak” Nevşehir 161-10
çocuğa yat- “hamile kalmak” Altın Kenkili Oğlan/s. 127-13
çocuğa yat- “hamile kalmak” Şahısmayıl Hikâyesi/s. 132-6
çocuğ getireme- “çocuğu olmamak” Nevşehir 206-18
çöp gibi [ol-] [kal-] “zayıf, cılız ve bakımsız olmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
çul tutmaz tazı [gibi] [ol-] “kazanmadan bol bol para harcamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
çulu yer tuttu (Suşehri-Candan: 1973a) ► *çulu yer tut-*
dā gibi görün- “bir işi ya da birini gözünde büyütmek” Nevşehir 158-66
dabırhanesi döğül- “gideri çok olmak ve bundan sıkılmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
dağı görüp tavşan, puru görüp tilki ol- “iki yüzlü olmak” (*pur*: taş DS, C. 9) (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
damarı kalk- “kıskanmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
dananın kazığını kopar- “tahammül sınırlarını zorlamak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
danayı ineğin altından al- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)
daş ver- “taş atmak” Nevşehir 211-59
davar gor- “hayvan bakmak” Nevşehir 155-69
davul ol- “şişmek, irileşmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
dēdini duzla- “derde çare olmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
değirmen şakşakası gibi şakırda- “gereksiz yere ve gürültülü bir şekilde konuşan, çok konuşan” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
dek dur- “uslu, terbiyeli davranmak” Nevşehir 200-9
deli kızın tumanı (Suşehri-Candan: 1973a) ► ?
deliye geçit yoklat- “bir işin tehlikeli olduğunu sezen birinin o işi başkasına yaptırması” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

deliye yol vermek, eline bel ver- “aklı ermeyenleri baştan çıkarmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

deniz yoğurt olup da yemeye kaşık bulama- “önüne gelen çok önemli fırsatları değerlendirememek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) ... bulamayasın şeklinde beddua da olabilir

denizden geçip çayda boğul- “zorlukları atlatıp önemsiz bir sebepten başarısızlığa uğramak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

denize düşüp dal ara- “olumsuz bir duruma düşen birisinin yardım istemesi” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

derisinden gönünden çık- “çok nefret etmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

derisini doldur-: “bir malın ederinden fazla paraya alıcı bulması” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

dermanı hintıbtı kesil- “???”Nevşehir 135-35

destan oku- “suçlarını, hatalarını sayıp dökmek” (Gemerek-Demiray:1974c)

deveye binip deve ara- “şaşkın olmak, akli melekelerini kullanamamak”. (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17) (orijinali: *deveye binmiş deve arıyor.*)

dibi görünmedik suyu boyla- “sonunu bilmediğin işe girişmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

dibini dut- “yemek vb. pişerken dibine yapışması” Nevşehir 162-26

dil artığı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *dil artığı ol-*

dil emeği (Suşehri-Candan: 1973a) ► *dil emeği ol-*

dil sakla- “büyüğünün yanında konuşmamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

dili batar (Suşehri-Candan: 1973a) ► *dili bat-*

dili bitti (Suşehri-Candan: 1973a) ► *dili bit-*

dili dolaştı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *dili dolaş-*

dili iğneli (Suşehri-Candan: 1973a) ► *dili iğneli ol-*

dilli dibek “konuşkan, geveze” (Gemerek-Demiray:1974c) ► *dilli dibek ol-*

dini titre- “vicdan azabı duymak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

direşi direşi ocağı bat- “???”Nevşehir 136-40

diş artığı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *diş artığı ol-*

diş kirası (Suşehri-Candan: 1973a) ► ?

dişinden turnağından artır- “tasarruf etmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

dişini sök- “bir işi zorla birine yaptırmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

dişinin kirini somur- “cimri davranarak tasarruf etmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

doğuran kısrak allanması “suçlu kimse onun utanması” (Gemerek-Demiray:1974c)

► *doğuran kısrak allanır*

dokuz körün bir deyneği [ol-] “bütün yükün bir kişi üzerinde olması, kalması” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

domuz gibi (Suşehri-Candan: 1973a) ► *domuz gibi ol-*

don yağının dolması “davranışlarında soğuk ve isteksiz olmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

dovul dövdü- “davul çaldırmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

duman tut- “bunalmak” (Pertek-Önder: 1954)

dün tării at- “düğün tarihi belirlemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

duun dut- “düğün tarihi belirlemek” Nevşehir 121-14, Nevşehir 137-15

duz_ekmek nedēs_(orada ol-) “iş, kazanç neredeyse orada olmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

duzağa sal- “tuzağa düşürmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 153-26

dümen kır- “bir şeyden ya da sözden vazgeçmek, caymak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

düp deyive- “bir yerden atlamak ya da düşmek” Muğla/MDD/Habibe KAYMAKÇI

düşmüş taş ol- “?” (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

düşünü azdırıp suyunu kızdırma- “kalleşçe yüz üstü bırakmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

düven öküzü gibi ye- “çok obur olmak, çok yemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

ekin işle- “ekin biçmek” Nevşehir 154-43

eksik etek “kadın”(Suşehri-Candan: 1973a)

ekşi hamur gibi (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ekşi hamur gibi ol-*

el almış (Suşehri-Candan: 1973a) ► *el al-*

el çip- “alkışlamak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

el et- “gizlice çağırmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

el tutamağı (Suşehri-Candan: 1973a) ► ?

elden koy- “bırakmak” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 151-40

ele düş- “yakalanmak” Arpaçay/Cihanşah Hikâyesi/s. 31-25

ele eyhana et- “hesap bilmemek, savruklu” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

elekden geçir- “elemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

eli bağlı, dili yağlı [ol-] “yalaka ya da ağzı laf yapan anlamında mı?” (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

eli bol (Suşehri-Candan: 1973a) ► *eli bol ol-*

eli dualı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *eli dualı ol-*

eli işte gözü oynışta [ol-] “yaptığı iş yerine başka şeylerle ilgilenmek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

eli işte gözü oynışta [ol-]. “yapılmakta olan iş üzerinde çalışır gibi görünmeye rağmen gerekli özeni göstermemek” (Sivas) (Çağdaş 1979: 13-14)

eli kısa (Suşehri-Candan: 1973a) ► *eli kısa ol-*

eli uzun (Suşehri-Candan: 1973a) ► *eli uzun ol-*

eli uzun ol- “hırsızlık yapmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

elin geçtiği köprüden geç- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

elinden ne çektim (Suşehri-Candan: 1973a) ► *elinden çek-*

elinin ardını, önünü bilme- “malının değerini, kıymetini bilmeden sarf etmek” (Gemerek-Demiray:1974c)

elli iki yap- “ölümünün elli ikinci gününde ölü için yemekli mevlit yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

endişede kal- “meraklanmak” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 151-41

eşğini emip sıpasını aç koy- “kötü duruma düşürmek, zorda bırakmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

eşek beyni ye- “laf anlamamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

eşkere gonuş- “boş yere konuşmak, anlatmak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

etekleri zil çal- “çok sevinmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ettiği hayır ürküttüğü kurbağaya değme- “yapılan iyi bir işin olumlu bir sonuç vermemesi” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

etinden kesip ver- “bir kimsenin çok yoksul olması nedeniyle bir şeyi güçlükle alması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

etini kanını ye- “birisini çok üzme, yormak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

ev ocak ol- “yuva kurmak, evlenmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

evi ayrı yolu sapa [ol-] “ilgisiz olmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

evin çirasını söndür- “yuva yıkmak” (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

evinde aşlık olmadığı halde belli etme- **(Orijinali bu şekilde: evinde yok aşlık, vermiyor dışlık)** (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20) Daha farklı deyimleştirmek lazım

evinsiz evinsiz konuş- “boş boş konuşmak, pot kırmak” Muğla/MDD/Dursun SARI

evinsiz laf et- “boş boş konuşmak, pot kırmak” Muğla/MDD

evlat yap- “evlat edinmek, evlatlık olarak alıkoymak” Arpaçay/Avcı Ahmet Hikâyesi/s. 35-36

ey bulup eyde itir- “??” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 151-3

ey bulup eyde itir- “” Keçel/s. 134-2

eziyet ver- “zulmetmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 150-7

gabri açıl-ol- “yeni doğum yapan kadınların ölüm riski taşımaları” (Aydın) (Yapıcı 2013)

gadasını al- “dertlerine, hastalıklarına ortak olduğunu ifade etmek” Nevşehir 174-4

gadasını al- “günahını, kötülüğünü, belasını üzerine almak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

gağ diyende guyrûh atacan guğ diyende su at- “ekmek elden su gölden” Zümrütanka Kuşu/s. 48-20

gar-ganim ol- “zenginleşmek, nimetlenmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

garğış garğa- “beddua etmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 149-5

gaş gabah töh- “çok üzölmek, morali bozulmak” Arpaçay/Avcı Ahmet Hikâyesi/s. 36-9

gâvur ergeni kal- “yaşı geçtiğı halde evlenememek, bekâr kalmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

gayit işle- “iş yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

gazıgoz anla-: “söylenen sözü yanlış anlamak” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

gelbina damda- “içine doğmak, fark etmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 153-26

gelin aksak kız kötürüm [ol-] “evdekilerin evin işlerini yapamamaları” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

gelini galğad- “gelini oynatmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

gerden geri gel- “gerisin geri gelmek” Arpaçay/Avcı Ahmet Hikâyesi/s. 36-19

gıcıla- “bağırarak, paylamak” (Pertek-Önder: 1954)

giciğini aldır- “hevesini aldırarak” Muğla/MDD/Şerife TUNA

gide gele minderi çürüt- “kız istemek için birden fazla kez gelmek” Sivas/MDD/Osman İLBAŞ

gittiği maraş yediği dut pekmesi [ol-] “?” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

gocayî vâ- “kadın için evlenmek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

gönü isde- “dilemek, içten arzulamak” Nevşehir 127-26

goynunu gat- “Metinde bir kadının bir nesneyi sutyeninin yanına koyması” (Aydın) (Yapıcı 2013)

gök görmedik [ol-] “görgüsüzlük yapmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

gönlü kalmış (Suşehri-Candan: 1973a) ► *gönlü kal-*

gönlün halına bakmayıp, sepmeli tuman iste- (*sepmeli tuman* < Far. *tonban*: puanlı ve benekli basmadan yapılmış şalvar tipi giysi “ayağını yorganına göre uzatmamak ya da hak ettiğinden daha fazlasını istemek) (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

gönlünden çoş- “gönlünden kopmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

gönlünün içi gül- “sevinmek, çok mutlu olmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

gönül_eyle- “eğlenceli vakit geçirmek” Nevşehir 156-14

göñülünü yap- “birini sevindirecek bir davranışta bulunmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

göre kapan- “uzun zamandır görülmeeyen birini görünce aşırı sevinmek ve ikramlarda bulunmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

görmeyene küpe, boş eşeğe sıpa “ummadığı bir şeye kavuşan kişinin sevinmesi”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

götün götün git- “bir şeyin geri geri gitmesi ya da işlerin kötü gitmesi” Muğla/MDD/Dursun SARI

götüne diken kıstır- “bir işin hemen, acele yapılmasını istemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

göz belert- “gözleriyle bir şeyi onaylamadığını sinirli bir şekilde ifade etmek” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

göze iliş- “kısa bir süre görünmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

gözü çukurda (Suşehri-Candan: 1973a) ► *gözü çukurda ol-*

gözü değ- (Suşehri-Candan: 1973a) ► *gözü değ-*

gözü göynü açıl- “ferahlamak” Şahısmayıl Hikâyesi/s. 134-36

gözü havada (Suşehri-Candan: 1973a) ► *gözü havada ol-*

gözünün arkasından bakar (Suşehri-Candan: 1973a) ► *gözünün arkasından bak-güneşde beşlik simid gibi terle-* “çok yorulmak???”Nevşehir 135-32

gurban_ol- “bir kimse veya bir şey için kendini feda etmek” Nevşehir 213-24

gücü yet- “maddi durumu iyi olmak” Nevşehir 136-48

gücük ayında gücele bul- “?” (*gücük*: şubat, DS, C. 6) (*gücele*: ??) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

gücük eşeğin kuyruğu gibi (Suşehri-Candan: 1973a) ► *gücük eşeğin kuyruğu gibi ol-*

gücüne get- “kalbi kırılmak, üzülmek” Nevşehir 125-61

gümürkten mal kaçırır gibi [ol-] “aceleci davranmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

gün çal- “güneşin doğması” Arpaçay/Cihanşah Hikâyesi/s. 28-19

günün kulağı ile gel- “erkenden, güneşin doğuşuyla gelmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

haber sav- “haber göndermek” Nevşehir 210-20

halebi köy zannet- “ciddi ve önemli meseleleri önemsememek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

haline bakmadan hasan dağına oduna git- “varlıklımı gibi davranmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

haline bakmayıp hasan dağından odun getir- “?”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

hamam yap- “banyo yapmak” Nevşehir 133-13

hamamda kurnası düğünde sediri belli [ol-] “saygın olmak ?” (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)

harım yar- “pot kırmak” Muğla/MDD/Sevinç ARMUTÇUOĞLU

hatıl ağızlı “gereksiz konuşan veya yorum yapan” Manisa, Muğla (Eratalay 2017)

hava çek- “şarkı, türkü söylemek” Muğla/MDD/Şerife TUNA

helal hümbet et- “helalleşmek” Keçel/s. 143-21

helva demesini de bilmek halva demesini de [bil-] “bir işin hem doğrusunu hem de yanlışını bilmek” (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)

her çevre takınanı kadın san- “bir kadının kendinden beklendiği gibi davranmaması” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

her derede bir değirmeni ol- “çok zengin olmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

her şapkalyı erkek sanma- “bir erkeğin kendinden beklendiği gibi davranmaması” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

heybe iken hey olmak, allah verip bey ol- “sonradan görme” (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

hindistanın deliğinden bilmem nereyi göz- “çok meraklı olmak”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ıuğını yere yık- “sözle bir kimseyi kötü duruma sokmak” (Gemerek-Demiray:1974c)

ırmak sıra gidip çay sıra gel- “önem verilen bir şeyin aslında önemsiz olduğunun anlaşılması, yanılmak”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

ısdara çiz- “???”Nevşehir 162-38

içe öğ- “zoruna gitmek” (Gemerek-Demiray:1974c)

içi boş dışı cicoş [ol-] “önemli gibi görünen bir şeyin aslında çok önemsiz ve değersiz olması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

içi geç- “kısa süreliğine uykuya dalmak, yeni uyumak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

iki gözü iki pınar ol- “çok ağlamak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17) (krş. iki gözü iki çeşme”

iki köyü bir eşeğe bindir- “bir işi büyütmek, dedikodu yapmak” (Zara-Acar: 1973)

iki tek at- “içki içmek” Sivas/MDD-Osman İLBAŞ

ilik kes- “nefesini soluğunu kesmek, boğmak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

imirin iti gibi titre- “çok üşümek” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

ince iğneyle girip kalın iğneyle çıkma- “önemsiz gibi görünen bir şeyin aslında çok önemli olup beklenmedik sonuçlar doğurması”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 23)

inci geçir- “tarhana vb. gibi şeyleri delikleri küçük bir elek yardımıyla küçük taneli elemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

ipeği kıla koş et- “iyiyi kötüyle bir tutmak” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

ipliği pazara çık- “foyasının ortaya çıkması” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

iplikçi “küçük şeyleri bile hesap eden, cimri” (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)

iras gel- “rastlamak” Arpaçay/Avcı Ahmet Hikâyesi/s. 35-31

iş yaparken çiş yap- “bir işi daha iyi yapayım derken berbat etmek” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976a: 17-20) (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

işe boğ- “çok iş vermek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

işi tersine dön- “iş iyi iken kötü, kötü iken iyi olması” Nevşehir 163-67

ite çul, eşeğe palan ol- “?” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

itin ayağını göçten esirgememe- “söz dinlemeyenin her türlü güçlüğü düşmesini dilemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

itin burnundan ak- “bir şeyin bol ve çok olması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

itin taştan yıldığı gibi [yıl-] “çok korkmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

izin sıra git- “birinin düşünce ve davranışlarını benimsemek” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

kadayıftan kaşık, bal mumundan beşik ol- “olduğundan fazla incelen, daha kibarmış gibi görünen” (Sivas) (Çağdaş 1978a: 15-16)

kafa ütöleme (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kafa ütö-*

kafası sepet gibi ol- “çok yorulmak, uykusuzluktan sağlığı bozulmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kafası sivri ol- “anlayışı ve kavrayışı olmamak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kafaya dik- “su vb. gibi içecekleri bir solukta içmek” Nevşehir 161-164

kafaya öğüt yerine söğüt gir- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kağının güpüne sıçirt- “zor koşulda bırakmak, sıkıntıya düşürmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kalıbı düşük (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kalıbı düşük ol-*

kalıbına göre değil (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kalıbına göre olma-*

kalın geçir- “delikleri büyük bir elek yardımıyla iri taneli elemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

kamalak tavuk gibi ol- “kolayca kandırılacak kadar sersemleşmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kamgaya kaşın- “parasız kalmak, yoksul olmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kan yuttur- “huzursuz, mutsuz etmek, dirlik vermemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

kanı içine ak- “acısını kimseye söylememek ya da sezdirmemek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kapalı kutu (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kapalı kutu gibi ol-*

kapı bekle- “düğün günü gelin evden çıkarken veya çeyiz evden çıkarılırken evin kapısını açmama yoluyla damattan bahşiş istemek/almak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

kara çal- (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kara çal-*

kara çalı gibi ön kesti (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kara çalı gibi ön kes-*

kara dalak kesil- “yorgunluktan, sıcaktan terlemek, kızarmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

kara eşek sudan gelinceye kadar döv- “çok dövmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

kara kara yanmak, mor mor sön- “çok eziyet çekmek, güç ve zor durumda kalmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kargalardan haber al- “birinin gülünç bir durumunu öğrenmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17) (orijinali: *kargaların haber getirmesi*)

karış ver- “ilenmek, beddua etmek” (Pertek-Önder: 1954)

karnı dar ol- “kıskanmak, çekememek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

karnı tok, aynı pek [ol-] “maddi durumu iyi olmak” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

kaşının üstünde kara ol- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kaşmer ol- “rezil olmak, güç duruma düşmek” (Zara-Acar: 1973)

kava dön- “hafıflemek, cılızlaşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

kavgaya kaşın- “kavga etmeye istekli olmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kedinin boğazına ciğer as- “güvenilir olmayan kişilere iş vermek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

kedinin fareyle oynadığı gibi [oyna-] “kuvvetli birinin zayıf birini ezmesi” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kefin defin elle- “gömmek” Keçel/s. 139-4

kemence kaidesi vur- “?” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

kendi çöpünü koyup elin merteğini kurcal- “?” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

kınalı parmak ucuna yapışma- “evlenmemek” (Zara-Acar: 1973)

kırk kiblede namaz kıldır- “güç ve zor durumda bırakmak, yormak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

kırk loğması yap- “ölümünün kırkıncı gününde ölü için lokma yapıp dağıtmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

kırkını çıkar- “doğumun üzerinden kırk gün geçtikten sonra bazı ritüelleri yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

kır^kla- “kırklamak” “içinde kırk taş bulunan su ile bebeği yıkamak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

kıtıri kesildmiş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kıtıri kesil-*

kız_ısdı- “kız istemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

kibirinden dübürü görünme- “insanları küçümsemek” Muğla/MDD/ Münevver SARI

kip gel- “tam gelmek, tam olmak” Nevşehir 187-7

koçan kaç- “fırsatın elden gitmesi” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17) (orijinali: koçanın kaçması)

kokusu çıkar (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kokusu çık-*

koyun gibi (Suşehri-Candan: 1973a) ► *koyun gibi ol-*

köpeksiz köyde değneksiz gez- “kendine engel olacak bir şey ya da kimse olmadığı için kafasına göre iş yapmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

köpeksiz köye rastlayıp eli değneksiz gez- “bir işi herhangi bir engele takılmadan yapmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

kör atın kazığa dalanması gibi [?] “bir şeye saplanıp kalmak” (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1980: 19-20)

kulağı delik [ol-] “her şeyden haberi olan, her şeyi bilen, duyan” (Zile-Tokat)
(Demiray 1979: 15-17)

kulağına küpe olsun (Suşehri-Candan: 1973a) ► *kulağına küpe ol-*
kulağından kumlacı et- “karşısındaki bir kimsenin çok konuşmasıyla kişinin
dinlemekten usanması, dinleyemez hâle gelmesi” (kumlacı<kulunlacı)
(Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

kurdun yanı sıra kuşun barınması “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kurtlu [ol-] “yerinde durmamak, yaramazlık yapmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem
1976b: 20-22)

kurttan kulağı eksik [ol-] “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

kuru kuruya kada al- “?” (*kada<gada*: dert, hastalık, DS, C. 6) (Sivas) (Kaya 1980:
23-24)

kuyruğunu ör- “iyi muamele etmemek” (Gemerek-Demiray:1974c)

kuyum kuyum akıllı ol- “iş yapmasını beceren, iş bilir, iyi geçinen (mali yönden)”
(Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

künyelerini oku- “nasıl insan olduklarını açıklamak, kakış kakmak” (Gemerek-
Demiray:1974c)

küpe binip göğze çık- “çok kızmak, öfkelenmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

laf_ānat- “(Metinde) bir şeyler söylemek” Nevşehir 192-35

laflı karnında ıslat- “kimseye bir şey söylememek” (Gemerek-Demiray:1974c)

makam çıkar- “yeni bir olay çıkarmak” (Gemerek-Demiray:1974c)

makas yap- “çalmak, aşırmaq” (Zara-Acar: 1973)

mal bulmuş mığrıbu gibi [ol-] “umulmadık bir anda bir gelirle ya da mirasla
karşılaşmak” (*mığrıbu*: sarı renkli, küçük karınca, DS, C. 9) (Karaözü-Kayseri)
(Özerdem 1976b: 20-22)

malamat ol- “perişan olmak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

malını it, bağırını bit ye- “varlıklı bir kimsenin kazancından başkalarının faydalanması
ve kendisinin yoksulluk içinde kalması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-
20)

mat mat yüze bak- “anlamamak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

medanda gal- “çaresiz kalmak” Nevşehir 208-79
mızgı düş- “Sivas/ MDD-Osman İLBAŞ
mişgilis gur- “içki meclisi kurmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
mirmirik tut- “yerinde duramamak, heyecandan titremek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)
musallat ol- “sataşmak, gelip gidip karşılaşmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
nağ_ët- “bahane uydurmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
nalını, mihını sökmeye ölmüş eşek ara- “kolay yoldan haksız kazanç elde etmek” (Sungurlu-Çorum) (İvgin 1978: 19-22)
ne camiye ne kiliseye karışmama- “ne etliye ne de sütlüye karışmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
nefes yor- “emek harcamak” Nevşehir 197-12
nefse bas- “nefsine hâkim olmak” Nevşehir 159-114
nevri dönmüş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *nevri dön-*
-nın boyuna çocuh düş- “hamile kalmak” Tafdığın Hikâyesi/s. 145-3
ocâ bat- “soyu tükenmek” Nevşehir 206-9
ocâ kör gal- “soyu tükenmek” Nevşehir 206-10
ocağı gala- “ateş yakmak, ateşi yakılacak şekilde hazırlamak” Arpaçay/Avcı Ahmet Hikâyesi/s. 38-30
odun sar- “odun taşımak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
oğlan getirip höllük götür- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24) (orijinali: oğlan getir, höllük götür)
olacağı yerden gece geç- “olacağı varsa da olmayacak” Muğla/ MDD-Tuba KILIÇ
ölü edip git- “geleneklerde olduğu gibi yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
on beş kabaktan kırk beş kabak kal- “kişinin konuşmasında veya hesabında tutarsız olması” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
on demek otuz de- “ne konuştuğunu bilmemek” (Gemerek-Demiray:1974c)
on parmağını kandil edip yak- “fedakarlıkta aşırıya kaçmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
orağ işle- “ekin ya da ot biçmek” Nevşehir 137-21
orah işle- “ekin ya da ot biçmek” Nevşehir 154-43

ortaklık kekliği (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ortaklık kekliği gibi ol-ortalıkta kal-* “mağdur olmak” Deli Kardaş ile Akıllı Kardaş/s. 148-7

otta suda durma- “yaramazlık yapmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

otu çekip köküne bak- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24) (orijinali: otu çekip köküne bakarlar.)

otuz kırkı yap- “doğumun üzerinden otuz gün geçtikten sonra bazı ritüelleri yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

ödü sı- “(çok) korkmak” Nevşehir 127-21

öldüm pahasına sat- “bir malı ederinden çok daha ucuza vermek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

ölmeyecek kadar (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ölmeyecek kadar*

ölmüş bit kabuğu gibi dur- “cansızlaşmak, pasifleşmek, etkinliğini yitirmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)

ölü toprağı atılmış (Suşehri-Candan: 1973a) ► *ölü toprağı atıl-*

ölünün kefenini soy- “cimri olmak ve başkalarının malına zarar vermek” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

ömrünü bağışla- “ölmek” Arpaçay/Zümrütanka Kuşu/s. 44-3

öñ kes- “düğün günü gelin evden çıkarken veya çeyiz evden çıkarılırken evin kapısını açmama ya da başka bir şekilde gitmelerine engel olma yoluyla damattan bahşiş istemek/almak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

özetten [(öteden)] berisi yakın ol- “ölüme yaklaşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

özü ömrü ye- “çok üzölmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

özünü yetir- “cesaret toplamak” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 150-38

para birrendir- “para biriktirmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 150-4

para diye it kırk- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

para yap- “para kazanmak, para biriktirmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 150-4

parası ile yüzüne tükürt- “varlığı olanın bunu iyi kullanamaması veya iş bilmezliğı” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

parayı görünce dini takaya koy- “?” (taka: raf, sergen, DS, C. 10) (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

parı gaz- “define aramak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

pire gibi öfele- “kavga sırasında karşısındakine söylenen söz” (Gemerek-Sivas)
(Demiray 1983: 22-23)

pirelen- “işkillenmek, huylanmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946c)

pisliğine basıp sıracı getir- (*sıracı*: pis, DS, C. 12) “kötü kişilerle iş yaparak kötülüğe bulaşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

poker masasında pişti oyna- “bir işi gerektiği gibi yapamamak” MDD-Kemal
ÜÇÜNCÜ

puntuna düşür- “bir şeyi çok uyguna almak, fırsattan yararlanmak” (Kayseri-
Özyedekçi: 1946c)

puntunu bul- “fırsatını bulmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1946c)

puşduh yap- “birinin arkasından iş çevirmek” Zümrütanka Kuşu/s. 45-31

pülüska et- “dağıtmak” Keçel/s. 141-13

püşkül gibi dökül- “sararıp solmak, hastalanmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976:
16-17)

sabağ açıl- “güneşin doğması” Arpaçay/Cihanşah Hikâyesi/s. 33-11

sabağ açıl- “güneşin doğması” Arpaçay/Zümrütanka Kuşu/s. 44-19

sabını çal- “sabunla yıkamak” Nevşehir 152-7

saksağan fikirli ol- “aptal” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

samusufra koş- “bahane aramak, zora koşmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b:
20-22)

seksen gapıda epmeh ye- “sözüne güvenilmemek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 153-41

sel önünden kütük kap- “kolay yoldan kazanç elde etmek” (Karaözü-Kayseri)
(Özerdem 1976b: 20-22)

sepeti seyrek ol- “sır tutamamak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

sığır gibi (Suşehri-Candan: 1973a) ► *sığır gibi ol-*

sır küpü (Suşehri-Candan: 1973a) ► *sır küpü ol-*

sırtları ara- “kasıtlı olarak zarar vermek” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

sıtma dut- “ateş ve ter nöbetleriyle titremek” Nevşehir 172-2

sini gönder- “hediyeleri sinilere koyarak onları kız evine göndermek” (Aydın) (Yapıcı
2013)

sirkeye faydası olsun diye saçını kes- “bir zararı daha büyük bir bedelle gidermeye çalışmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

soğuş al- “bitkilerin ağaçların soğuşa maruz kalması, donması” Nevşehir 143-21

sokak keliği (Suşehri-Candan: 1973a) ► *sokak keliği ol-*
sōlā- “davet etmek” (Aydın) (Yapıcı 2013)
sovu^kluk gir- “küslük olması” (Aydın) (Yapıcı 2013)
söz kās- “evlilik tarihi belirlemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)
söz kes- “karşılıklı anlaşmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
söz kes- “Nevşehir 121-10, Nevşehir 187-8
söz_al- “düğün tarihinde anlaşmak” Nevşehir 137-15
söz_al- “sözleşmek, anlaşmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
sözden dön- “verilen sözden caymak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
su dök- “küçük abdestini yapmak” Keçel/s. 141-15
su gızdır- “su ısıtmak” Nevşehir 123-21
su selâsı gel- “aldırmamak, önem vermemek” (Gemerek-Demiray:1974c)
suncuğu sark- “bir yiyecek bir kişinin karşısında yenildiğinde o kişinin o yiyeceği canı çekmesi” (Gemerek-Demiray:1974c)
suyu ılıdı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *suyu ılı-*
suyu yokuşa bağlıyor (Suşehri-Candan: 1973a) ► *suyu yokuşa bağla-*
sülük gibi (Suşehri-Candan: 1973a) ► *sülük gibi ol-*
süt köpüğü gibi in- “öfkenin biranda yatışması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)
süte su kattı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *süte su kat-*
sütü bozuk (Suşehri-Candan: 1973a) ► *sütü bozuk ol-*
şafak at- “şafağın sökmesi” Nevşehir 168-11
şaş gal- “şaşırmak” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 154-19
şefga gel- “şevke gelmek, heveslenmek” Nevşehir 128-59
taballaş ol- “musallat olmak” (Pertek-Önder: 1954)
tabanı yanmış it gibi kaç- “suçunun açığa çıkması ya da bir olay sonucunda oradan hemen uzaklaşmak” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
tahsil gor- “okumak, eğitim almak” Nevşehir 136-45
tahtası eksik/kırık ol- “akli dengesinin yerinde olmaması” Muğla/MDD/Dursun SARI
tahtası mih kaldırma- “çok yoksul olmak” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24), (Gümüşhane) (Coşar 2016)
takıl- “şaka yapmak” (Kayseri-Özyedekçi: 1947a)

tam da cingenin garı boşayacağı vakitte gel- / vakte denk getir-“Akşam olup da işlerin sıkıştığı zamanlarda başka işlerin ya da kimselerin kişiyi oyalaması” Muğla/MDD/Dursun SARI

tarlasından topraklı, kuyusundan ekmekli [ol-] “ailesi zengin olmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

tavşana kaç tazıya fişşt [de-] “tahrik etmek” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tavuk pisliği gibi bulaş- “yılışık davranmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tazıya dönmüş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *tazıya dön-*

tebelleş ol- “musallat olmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

tefinin önünde oynayama- “birisinin çevirdiği dolaplar karşısında şaşırıp kalmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

tek düş- “dikkat etmek” (Pertek-Önder: 1954)

tekeri döner (Suşehri-Candan: 1973a) ► *tekeri dön-*

tekerine taş değ- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)

tekerinin önüne taş koy- “engel olmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

tel gönüllü (Suşehri-Candan: 1973a) ► *tel gönüllü ol-*

tepeye dikilmiş bir gün ol- “yaşı geçip ölümü yaklaşmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

tevri dönmüş (Suşehri-Candan: 1973a) ► *tevri dön-*

tırıs geç- “birinin yanından hızlı adımlarla yürüyerek geçmek” Muğla/MDD/Şerife TUNA

tırnağına taş gelme- “başına bir iş gelmemek” (Gemerek-Demiray:1974c)

tırtıkla- “kumarda birisinin parasını ütmek” (Kayseri-Özyedekçi: 1947a)

tokmala- “birine kasıtlı olarak ve sık sık kırıncı sözler söylemek” (Kayseri-Özyedekçi: 1947a)

toprak çek- “gurbetteki bir kimsenin doğduğu yere gidip yaşamayı arzulaması” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

toprāñ altına gir- “ölmek” Nevşehir 129-23

tovuk göçü- “içinde tavuk da bulunan hediyeleri sinilere koyarak onları kız evine götürmek” (Aydın) (Yapıcı 2013)

toz dumana garişıp gel- “çok hızlı gelmek” Şahısmayıl Hikâyesi/s. 135-23

toz tomur içinde kal- “üstü başı kirlenmek” Muğla/MDD/Münevver SARI

tulhun hıyara dön- “sararmak, yaşlanmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

tuttukları yuttuklarını karşılama- “?” (Boyabat-Sinop) (Başoğlu 1982: 19-21)

tutu koy- “bir şey karşılığında malını rehin bırakmak, ipotek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)

tuzsuz konuş- “boş boş konuşmak” Adana/MDD/Mesut YILDIRIM

tülleye tülleye git-/yürü- “sevinçten yerinde duramayarak zıplaya zıplaya yürümek/koşmak” Muğla/MDD/Münevver SARI

türkçesi tüken- “çok laf edip meramını anlatamamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

türku çır- “türkü söylemek” Nevşehir 198-41, Nevşehir 199-30

türkü çağır- “türk söylemek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)

türkü yak- “türkü söylemek” Nevşehir 162-50

ulum ulum ulu- “???”Nevşehir 209-108

ulum ulum ulu- “dökülmek, dağılmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)

umduğuna küs- “beklediğini bulamamak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)

usluğu çekil-/geç- bayılmak, içi geçmek” (Gümüşhane) (Coşar 2016)

uskutu geç- “dalgın olmak, üzüntülü olmak” Muğla / MDD

usul kesil ol- “bir şeyden vazgeçmek” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

uygun yol düşün- “1. çözüm üretmek, 2. metinde ortak bir noktada buluşmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

üstü alaylı, altı kalaylı [ol-] “beklenilenin tam tersi olmak”(Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)

üstüne nane yaprağı gibi titre- “titiz davranmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1977: 13)

üş günnük yap- “ölümünün üçüncü gününde ölü için hayır yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)

üzünnen gözünnen nur yağ- “kişinin toplumda saygın bir yere sahip olması” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 150-28

yağlı bağırsak malı “iri, güzel ve asil ananın çocuğu” (Gemerek-Demiray:1974c) ►

yağlı bağırsak malı ol-

yağlı yemiş dili kaynıyor (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yağlı yiyip dili kayna-*
yağmurun yağdığı yere tarlasını taşı- (Van)
yaliñ ayañ başı gabañ ol “maddi durumu iyi olmamak” Nevşehir 134-1
yaralı parmağa kurt düşür- “kötü bir durumu daha kötü hâle getirmek” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1976: 16-17)
yavan yavan konuş- “boş boş konuşmak” Muğla/MDD/Şerife TUNA
yayladaki yoğurda mantı kes- “olmayacak bir şeye hazırlık yapmak 2. Pazarlık etmek” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
yayladaki yoğurda mantı kes- “olmayacak bir şeye hazırlık yapmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1974a: 14-17)
yazıña yabana gez- “memleketinden, köyünden uzaklaşmak” Nevşehir 138-30
yēdi günñük yap- “ölümünün yedinci gününde ölü için hayır yapmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
yel önünde oyna- “her şeye çabucak inanmak, kabul etmek, olmayacak işler yapmak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1980: 19-20)
yēmē gaşığ ver- “yemek yemek” (Aydın) (Yapıcı 2013)
yemin ver- “yemin etmek” Arpaçay/Üç Yumurta/s. 153-25
yerde alıp gökte savur- (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)
yere çivili (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yere çivili ol-*
yere gir- “ölmek” (Pertek-Önder: 1954)
yere keş- “utanmak” Tafdığın Hikâyesi/s. 147-15
yılan kırkan (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yılan kırkan (ol-)*
yimek çıkar- “misafirleri ağırlamak için yemek sunmak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
yiyp yiyp sıçma- “şişman ol-” Muğla/MDD/Münevver SARI
yok ölümünde öl- “sefalet içinde ölmek” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
yol dut- “yola devam etmek” Nevşehir 161-167
yol göster- “tavsiyede bulunmak” Nevşehir 207-72
yol iste- “izin istemek” Arpaçay/Avacı Ahmet Hikâyesi/s. 40-24
yol kes- “düğün günü gelin evden çıkarken veya çeyiz evden çıkarılırken evin kapısını açmama ya da başka bir şekilde gitmelerine engel olma yoluyla damattan bahşiş istemek/almak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
yol ver- “yardımcı olmak” Nevşehir 208-81

yola urgan ser- “olmayacak iş için boşuna uğraşmak” Sivas/MDD/Osman İLBAŞ
yoldan saptı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yoldan sap-*
yoluna turap oldum (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yoluna turap ol-*
yuhuya geç- “uyuya kalma” Arpaçay/Avcı Ahmet Hikâyesi/s. 35-27
yuk dut- “yüklemek” Nevşehir 153-33
yuku ol- “bir şeyin iyi olmaması” (Aydın) (Yapıcı 2013)
yūsük bozdur- “nişan veya evlilik yüzüğü almak” (Aydın) (Yapıcı 2013)
yühde yüngül bahada ağır /yükte hafif pahada ağır/ “taşınması kolay olan değerli eşya”
Arpaçay/Üç Yumurta/s. 150-13
yükü götürene taşıt- “bir işi ehline yaptırmak” (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
yünlü olan sağılacak (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yünlü olan sağılır.*
yüreğine dert ol- “acımak, üzülmek” (Gemerek-Demiray:1974c)
yüze çık- “?” (Sivas) (Kaya 1980: 23-24)
yüze çıktı (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yüze çık-*
yüze kara çalma (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yüze kara çal-*
yüzü astarsız (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yüzü astarsız ol-*
yüzü eşeğin derisi [gibi ol-] “utanmamak” (Gemerek-Sivas) (Demiray 1983: 22-23)
yüzü sıcak (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yüzü sıcak ol-*
yüzü soğuk (Suşehri-Candan: 1973a) ► *yüzü soğuk ol-*
yüzü yırtıl- “arsızlaşmak, söz dinlemez ve utanmaz hâle gelmek” (Zile-Tokat) (Demiray 1979: 15-17)
yüzüm ayağımın altına (Suşehri-Candan: 1973a) ► ?
zile pekmezi gibi ne kasılıyorsun (Suşehri-Candan: 1973a) ► *zile pekmezi gibi kasıl-*
züccaciye dükkânına merkeple dal- “bodoslama dalmak” MDD-Kemal ÜÇÜNCÜ

Dua Dizini

- ağ sakal tarayasan* (Erzurum) (Dede 1969)
ah vah demiyesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah atının ayağına taş deydirmesin. (Kayseri-Türker: 1944)
allah azâdan noksanlık vermesin. (Kayseri-Türker: 1944)
allah baş vücut sağlığı vere. (Kayseri-Türker: 1944)
allah başad_eğlesiñ Nevşehir 193-3
allah başın bozmaya (Erzurum) (Dede 1969)
allah bed gözlerden esirgeye (Erzurum) (Dede 1969)
allah birini bin ede (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah çılbrır pekliği versin. (çılbrır: yular) (Isparta) (Dağlıoğlu 1937: 109-112)
allah diliñize sâlih virsiñ Nevşehir 204-42
allah dünya ahret muradın vere (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah gozellik virsiñ Nevşehir 175-28
allah gözüñü açık kalbini pak eyleye. (Kayseri-Türker: 1944)
allah hâkimsiz, hekimsiz memlekette eğleştirmiye (Kayseri Hala: 1948a)
allah halil ibrahim bereketi vere (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah hayır için para ibadet için ömür vere. (Kayseri-Türker: 1944)
allah hayırlı tarafımızı gostersiñ inşallah Nevşehir 177-24
allah iki cihanda yüzünü güldüre (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah işini rast getire (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah kahbe avrat, puşt oğlan şerrinden emin eyleye. (Kayseri-Türker: 1944)
allah kaza belalardan seni korusun (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah kesene bereket vere (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah kötü gün göstermeye (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah muradını vere (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
allah ne muradın varsa versin. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
allah ne taraf hayırlısa oria döndersiñ! Nevşehir 177-23
allah sana az ağrı, asan ölüm nasip ede (Erzurum) (Dede 1969)
allah seni dallı budahlı ede (Erzurum) (Dede 1969)

allah siner, sağlık versin. (siner: ferahlık, saadet, iyilik) (Isparta) (Dağlioğlu 1934: 78-80)

allah son gürlüğünü versin. “son günlerinde muradına nail olsun” (Isparta) (Dağlioğlu 1939a: 190-192)

allah ulu dövletler, kismetli evlatlar vere. (Kayseri-Türker: 1944)

allah ummadığın yerden güvendirsin. (Isparta) (Dağlioğlu 1939b: 42-43)

allah yolumuzu soysuza, damarsıza düşürmesin. (Isparta) (Dağlioğlu 1937: 109-112)

allah, yatak yüzü görmiyesin. (Kayseri-Türker: 1944)

anan öle oğul (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

berhudar olasin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

birin bin olsun. (Kayseri-Türker: 1944)

boya bosa yetesen (Erzurum) (Dede 1969)

cannarı sağ_ossuñ Nevşehir 183-21

cennet hatunu olasin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

ciğerimi yakma yarabbim. (Kayseri-Türker: 1944)

dallana budaklanasin. (Kayseri-Türker: 1944)

darlık yüzü görmeyesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

dāyimā iyi huylar virsiñ alīñza da cenabı mevlam Nevşehir 175-25

dişlerine kerpeten değmeye (Erzurum) (Dede 1969)

dizin, dişin ağrı görmesin. (Kayseri-Türker: 1944)

dünya durdukça durasin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

dünyada darlıh, ahirette narlıh görmiyesen (Erzurum) (Dede 1969)

el kazana, sen yiyesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

elemtere fiş, kemgözlere şiş (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

ellerin dert görmesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

ellerine sağlık (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

erenler elinden tuta (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

erkek ata binesin altın saat takasin. (Kayseri-Türker: 1944)

ermişlerden olasin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

fatma anamıza komşu olasin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

gere gelsin “kolay gelsin” (Isparta) (Dağlioğlu 1939a: 190-192)

göğsünde ağ tüyler bite (Erzurum) (Dede 1969)

gökten yağa, yerden toplayasın (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
hastalığın çöre çöpe, seni bir güzel kız öpe. (Karaözü) (Özerdem 1976a: 17-20)
hızır elinden tutsun (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
iyiliğin karşı gelsin (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
kol kanat alasın (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
küllüğün çok olsun. “kolay gelsin” (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
malıyın, parayın hesabını bilmeyesin. (Kayseri-Türker: 1944)
ortaya dillik düzenlik versin. (Kayseri-Türker: 1944)
öğünde öleyim (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
sahhalın dizen yine (Erzurum) (Dede 1969)
su gibi ömrün uzun ola (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
sular gibi ömrün uzun olsun. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
tabutumun altına giresen (Erzurum) (Dede 1969)
toprak diye avuçladığın altın ola (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
torunlar okşıyasın. (Kayseri-Türker: 1944)
tuttuğun toprak altın olsun. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
veren eller dert görmesin. (Kayseri-Türker: 1944)
yıldızın şirin ola (Erzurum) (Dede 1969)
yüzün ak ola (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

Beddua Dizini

- acın yatıp gücün kakasın* (Gemerek-Demiray:1974c)
- adı batasica* (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
- adına haçik çağırılar* (Suşehri-Candan: 1973b)
- ağular kusasın* (Suşehri-Candan: 1973b)
- ağzın burnun kapana* (Sivas-Kaya: 1974)
- ağzın burnun kitlene* (Sivas-Kaya: 1974)
- ağzın kapana* (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)
- ağzın soğuya* (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
- ağzına burnuna kurt düşsün* (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)
- ağzından burnundan gelsin.* (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
- ağzının tadı olmaya* (Suşehri-Candan: 1973b)
- ahirette iki elim yakanda olsun.* (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
- aklın gide de öyle kalasın* (Suşehri-Candan: 1973b)
- aklın çanağı çatlasın* (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)
- akşamın başına karalı gele* (Sivas-Kaya: 1974)
- aldığı hayretmesin* (Sivas-Kaya: 1974)
- alı yeşili dürülü kala.* (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
- allah ağaç gibi kuruyasın* (Gemerek-Demiray:1974c) ► *allah, ağaç gibi kuruyasın*
- allah belanı versin* (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
- allah gün göstermesin* (Suşehri-Candan: 1973b)
- allah kan kusasın* (Gemerek-Demiray:1974c)
- allah kel, uyuz versin, tırnak vermesin sana.* (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
- allah kelamı diline dolaşa* (Suşehri-Candan: 1973b)
- allah müstahakını versin* (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
- allah ocağına batırsın.* (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
- allah sana belirsiz dertler versin* (Suşehri-Candan: 1973b)
- allah sana bir karış yer nasip etmesin* (Suşehri-Candan: 1973b)
- allah seni bir siyem daha büyütmesin* (Suşehri-Candan: 1973b) (<siyem: başparmakla gösterme parmağı arasındaki uzaklık (el gergin durumdayken).

allah seni de benim gibi etsin (Sivas-Kaya: 1974)
allah seni gülerken soldursun (Suşehri-Candan: 1973b)
allah seni kahretsin. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
allah seni yerin dibine soksun (Suşehri-Candan: 1973b)
allah tor atların kuyruğuna gelesin (Gemerek-Demiray:1974c) <tor: yabani
allah uyuz vere de tırnak vermeye (Suşehri-Candan: 1973b)
allah yılan gibi sürünesin (Gemerek-Demiray:1974c)
allahın gazabına uğrayasica. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
allahından bulasın. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
allahın ateşine gelesin (Sivas-Kaya: 1974)
allahından bul (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
altın üstün kitlene (Sivas-Kaya: 1974)
altında yatak, üstünde yorgan çürüye. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
altından ala ağzına süresin (Gemerek-Demiray:1974c)
analık elinde kalasın (Sivas-Kaya: 1974)
aşağıda dizine, yukarıda gözüne dura. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
atlar kuyruğunda parçalana. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ayağın kırıla (Suşehri-Candan: 1973b)
aydınlık dünyanın karanlık olsun (Sivas-Kaya: 1974)
azan delik deşik ola (Suşehri-Candan: 1973b)
azraile can veremiyessin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
baba çıkasica. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
baba deviresice (Gemerek-Demiray:1974c)
baba tutasica. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
baba yiyesice (Gemerek-Demiray:1974c)
baba yüzü görmeyessin (Suşehri-Candan: 1973b)
babanın topunu ye (Gemerek-Demiray:1974c)
bacası tütmesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
bakanağın oyulsun. (bakanak: göz) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)
balık ola deryada yüzesin (Suşehri-Candan: 1973b)

baş semenden git (semen: köyden köye gelin almaya giden güvey yanlısı, atlı, davullu, zurnalı, silahlı ve cepken giyinmiş delikanlı alayı.) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)

başın bata (Sivas-Kaya: 1974)

başına benden büyük taş düşsün. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

başına daş düşesice Nevşehir 163-60

başına taş yağsın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

başına yıldırım düşe (Sivas-Kaya: 1974)

başında otlar bite (Suşehri-Candan: 1973b)

başınıza aş döküssün Nevşehir 149-23, Nevşehir 151-46

bayram başına kara gelsin (Gemerek-Demiray:1974c)

bayramın karalı gele. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

bedduaların başına çöke (Sivas-Zara) (Acar: 1974)

ben senden gün görmedim allah da sana göstermesin (Suşehri-Candan: 1973b)

benden geride çekesin (Sivas-Kaya: 1974)

beni bıraka, başının derdine düşesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

beni göre, seni ala. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

beni unut, başının derdine düş. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

bıçaklara gidesin (Suşehri-Candan: 1973b)

bıçaklardan geçesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

bıçaklardan gidesin (Sivas-Kaya: 1974)

bıyığın terlemesin (Suşehri-Candan: 1973b)

bir evde yatasın, iniltin yedi eve gide (Gemerek-Demiray:1974c)

bir kaşık suda boğulasın (Gemerek-Demiray:1974c)

bir kaşık suda boğulasın (Suşehri-Candan: 1973b)

bir kaşık suda yunasın (Suşehri-Candan: 1973b)

bir yanının üstüne yedi yıl yatasın (Gemerek-Demiray:1974c)

bir yapıyla kırk kapı gezesin (Gemerek-Demiray:1974c) < yapı: yemeni, baş örtüsü.

bir yere yatasın, bir yere sızın vura. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

boğazın deline (Suşehri-Candan: 1973b)

boğazın kuruya (Suşehri-Candan: 1973b)

boycağızı tahtalara gelesice (Gemerek-demiray:1974c)

boynu çıkasica. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
boynu döne (Sivas-Kaya: 1974)
boynun altında kala (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
boynun bükük kala (Sivas-Kaya: 1974)
boynun teker altında kalsın. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
boynuna tasmalar geçirsınler (Suşehri-Candan: 1973b)
boyu devrilesice (Gemerek-Demiray:1974c)
boyun bosun devrile (Dede 1969)
boyun bosun devrile. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
boyun bosun devrilsin (Suşehri-Candan: 1973b)
boyun budana (Sivas-Kaya: 1974)
boyun devrile. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
boyun devrilsin (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
boyun ölçüle (Dede 1969)
boyun yere devrilsin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
burnun düşe (Suşehri-Candan: 1973b)
burnundan çengellere takılasın (Suşehri-Candan: 1973b)
burnundan fitil fitil gelsin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
burnundan oluk ola da gele (Suşehri-Candan: 1973b)
camı kapısı nasip olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
can evinden vuralar. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
can veremeyesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
canın çıksın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
cehennem kazanlarında kaynasın (Gemerek-Demiray:1974c)
cehizi dürülü kala (Sivas-Kaya: 1974)
ceдеğin ulu kuşlara yem ola (Suşehri-Candan: 1973b) < *cedek*: insan veya hayvan öüsü.
cennet yüzü görmeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
cıngıllanasın (Suşehri-Candan: 1973b) < *cıngıl*: küçük üzüm salkımı.
cırnağı gözüne batsın, tüyü gözünde bitsin (Sivas-Kaya: 1974)
ciğerin ağzından gele. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ciğerin doğrana. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

ciğerin karara. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ciğerin oyulsun (Sivas-Kaya: 1974)
ciğerin parça parça olsun (Sivas-Kaya: 1974)
ciğerin yana (Suşehri-Candan: 1973b)
ciğerinden tutulasın, kan kusasın. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
ciğerine ateş dökülsün (Gemerek-Demiray:1974c)
ciğerlerin ağzından gele (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ciğerlerin delinsin (Suşehri-Candan: 1973b)
ciğerlerin karala (karal-<karar-) (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ciğerlerin paralana (Suşehri-Candan: 1973b)
ciğerlerin söküle (Gemerek-Demiray:1974c)
cömaat (cemaat) yüzüne tüküre (Suşehri-Candan: 1973b)
cümle âleme oynaş olasın (Suşehri-Candan: 1973b)
çalına çarpınasın (Suşehri-Candan: 1973b)
çarpılasın (Suşehri-Candan: 1973b)
çatlayasica (Sivas-Kaya: 1974)
çeneciğini ben bağlarım inşallah. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
çerliyesice (Sivas-Kaya: 1974) < çerlemek: hayvanın zehirli ot yiyerek ölmesi 2. İshalden ölmek.
çilin çıkmaya (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
çok çalışasın az bulasın (Suşehri-Candan: 1973b)
çoluğunun çocuğunun hayrını görmeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
çot çolak olasın (Gemerek-Demiray:1974c)
çul çaputa sarınasın (Suşehri-Candan: 1973b)
dağ başında kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
dağlar gibi devrilesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
dal budağın olmasın (Suşehri-Candan: 1973b)
damlarda leşin kala (Suşehri-Candan: 1973b)
danalar gibi böğüresin (Suşehri-Candan: 1973b)
darda bunda kalasın (Gemerek-Demiray:1974c)
darda kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
dar-ı dünyada yerin olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)

davul gibi şişesin (Suşehri-Candan: 1973b)
davundan gidesice. (davun< Ar. taun “veba”) (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
debelene debelene ölesin (Suşehri-Candan: 1973b)
defterin dürüle (Sivas-Kaya: 1974); (Suşehri-Candan: 1973b)
defterin dürülsün. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
derdine derman bulunmasın (Sivas-Kaya: 1974)
derdine ortak çıkmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
dermansız derde düşesin (Suşehri-Candan: 1973b)
dermansız kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
derneğin dağıla (Gemerek-Demiray:1974c)
dert alasın dermanın olmaya (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
dert vere de derman vermeye (Suşehri-Candan: 1973b)
deşilesin (Suşehri-Candan: 1973b)
devletin gözündeki kala (Suşehri-Candan: 1973b)
devrilesice. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
dikilemeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
diktiği yuvada oturmaya (Sivas-Kaya: 1974)
dilenesin (Suşehri-Candan: 1973b)
dilerim allah gelin yeşilin üstüne dökülsün (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)
dili kopasica (Sivas-Kaya: 1974)
dili selâvata dönmeye (Sivas-Kaya: 1974)
dilim dilim olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
dilin dışın karala (karal- < karar-) (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
dilin dışın kitlensin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
dilin dışın soğuya (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
dilin lâl ola (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
dilin tependen çekile (Gemerek-Demiray:1974c)
dilini eşek arısı soksun. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
dillerin lâl ola (Suşehri-Candan: 1973b)
dininden olasın (Suşehri-Candan: 1973b)
dipsiz göllere düşesin (Suşehri-Candan: 1973b)
dirlik düzenin bozula (Suşehri-Candan: 1973b)

dişlerin söküle (Suşehri-Candan: 1973b)
dizin dizin sürünesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
doğranasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
doğrum doğrum doğranasın (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
doğurduğun kız, doğradığın bez ola. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
doktorlar elinde parçalana (Sivas-Kaya: 1974)
domdom kurşunuyla geberesin (Suşehri-Candan: 1973b)
dostunla yakalasınlar (Suşehri-Candan: 1973b)
doyanaca bulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
dul kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
dumanın başından çıka (Suşehri-Candan: 1973b)
duvağın gözündeki kala (Suşehri-Candan: 1973b)
duvar tutup gezesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
düneğin dağıla (Gemerek-Demiray:1974c)
düşmanın çoğala (Suşehri-Candan: 1973b)
ebe ecdattan mahrum kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ebeler karnınıdeşeler (Suşehri-Candan: 1973b)
efendi diyenin olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
eğer yalan söylüyorsan alım yeşilim üstüne dökülsün (Kayseri-Özyedekçi: 1946b)
eke de biçemeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
ekeneğin kuruya (Suşehri-Candan: 1973b) < *ekenek: mezra*
ekmeğe kör bakasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ekmeğe nan diye çağırasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ekmek aş bulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ekmek atlı olsun, sen yaya. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ekmek tavşan olsun sen yaya. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
ele ayağa düşesin de bana muhtaç olasın (Sivas-Kaya: 1974)
elin ayağın çalınsın (Suşehri-Candan: 1973b)
elin ayağın kopa (Suşehri-Candan: 1973b)
elin ayağın küt ola (Sivas-Kaya: 1974)
elin ayağın tutmaya. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
elin kırıla yanına düşe (Sivas-Kaya: 1974)

elin kırıla yanına düşe. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ellerin ardına gelsin (Suşehri-Candan: 1973b)
ellerin elinde kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ellerin önünde divan durasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ellerin teneşire gele (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ellerin yanına dōşene (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ellerin yanına düşe (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
emdiğin burnundan gele (Suşehri-Candan: 1973b)
emicin olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
en son sözü söyleyemeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
er bula da, yer bulamayasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ergişi diye çağıranın olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
erkekliğin gide de öyle kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
ermeni 'yle aynı kabre düşesin (Suşehri-Candan: 1973b)
eşe eşe eşesin, eştığın yere düşesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
eşin dostun olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
eştığın kuyuya düşesin (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
etin doğrum doğrum ola (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
etlerin cımbızla çekile (Suşehri-Candan: 1973b)
etmiye, komiye, ermiye inşallah (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
etrafın ateş ola (Suşehri-Candan: 1973b)
ettiğini bulasın (Gemerek-Demiray:1974c)
ettiğini çekesin (Gemerek-Demiray:1974c); (Sivas-Kaya: 1974); (Suşehri-Candan: 1973b)
evde kalasın (Sivas-Kaya: 1974)
evi başına çöke (Sivas-Kaya: 1974)
evin barkın yıkıla (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
evin başına yıkıla. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
evin çıyan dola (Suşehri-Candan: 1973b)
evin ocağın başına yıkıla (Suşehri-Candan: 1973b)
evine baykuşlar tüneye (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
evlatların da sana ede (Gemerek-Demiray:1974c)

evlatlarından bulasın (Suşehri-Candan: 1973b)
evlatlarından çekesin (Sivas-Kaya: 1974)
ey dediğin dillerin yok ola (Suşehri-Candan: 1973b)
farş-ı malamat olasın (Sivas-Kaya: 1974)
filinin (yaptıklarının) ecrini çekesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
fitil fitil burnundan gele (Gemerek-Demiray:1974c)
garipler mezarlığına gidesin (Suşehri-Candan: 1973b)
gāz gozūñ kor_ossun Nevşehir 173-15
gençliğin elinden gide. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gençliğin hayrını görmeyesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gençliğine doymayasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gençliğinin hayrını görmeyesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
gerili kalasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gidişin ola gelişin olmaya (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
girdiğin yerlerden elin boş dönesin (Suşehri-Candan: 1973b)
gittiği yerden geri gelmeye (Sivas-Kaya: 1974)
göğsünde ak tüyler bite (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
gördüğün bugün ola (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
gördüğün gün, aldığın murat benim günümde olsun (Sivas-Kaya: 1974)
gözlerden irak olasın (Suşehri-Candan: 1973b)
gözlerin âma olsun (Suşehri-Candan: 1973b)
gözlerin beleri kalsın (Gemerek-Demiray:1974c)
gözlerin kör olsun. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gözlerin oyula (Suşehri-Candan: 1973b)
gözlerin söğünsün (Suşehri-Candan: 1973b)
gözlerin yana döne (Suşehri-Candan: 1973b)
gözün (aşlı bakanağın) oyulsun.) (Isparta) (Dağlıoğlu 1934: 78-80)
gözün arkanda kala (Sivas-Kaya: 1974)
gözün çıksın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gözün dizine dura (Sivas-Kaya: 1974)
gözün oynaya. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gözün oyulsun. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

gözünle gövdene ağlayasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gözünü toprak doyursun (Sivas-Kaya: 1974)
gözünün elifi sözsün. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gurkun ölsün cücüğün dökülü kalsın (Gemerek-Demiray:1974c)
gücük kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
güle güle gidip gelmeyesin (Sivas-Kaya: 1974)
güle güle giymeyesin (Sivas-Kaya: 1974)
güle güle yeme (Gemerek-Demiray:1974c)
gülmez_ossuñ Nevşehir 153-10
gün görüp murat almayasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
gün güneş görmeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
gün yüzü görme (Suşehri-Candan: 1973b)
günlerin kara gelsin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
güvendiğin dallar kırıla (Suşehri-Candan: 1973b)
habibim yerle bir ede (Suşehri-Candan: 1973b)
hamdüsenâ yanların kurusun (Suşehri-Candan: 1973b)
hanlarda kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
harçlı malamat olasın (Gemerek-Demiray:1974c)
hasetlenesin (Suşehri-Candan: 1973b)
hasretin gözünde kala (Suşehri-Candan: 1973b)
hay huyunan ömrün geçe (Suşehri-Candan: 1973b)
hayır hasenet görmeyesin (Suşehri-Candan: 1973b)
hayır yanların kuruya (Suşehri-Candan: 1973b)
her kapının ipini çekesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
herkes ikrah ede (Suşehri-Candan: 1973b)
hışım başı düşsün başına (Gemerek-Demiray:1974c)
hışımlara gelesin (Suşehri-Candan: 1973b)
huri gülmanın olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
huylara tutulasın (Suşehri-Candan: 1973b)
huyun husun kurusun (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
huzura varınca dillerin alına (Suşehri-Candan: 1973b)
hüsrana uğrayasın (Suşehri-Candan: 1973b)

ışığa kör bakasın (Sivas-Kaya: 1974)
için dışın kurusun (Suşehri-Candan: 1973b)
ıflah olmayasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
iki elin yana gele (Suşehri-Candan: 1973b)
iki gözünü elifi sönsün (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
iki yakan bir araya gelmeye (Suşehri-Candan: 1973b)
iki yakan bir araya gelmeye. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ikinizi bir kazanla yusunlar (Suşehri-Candan: 1973b)
iler tutar yanın olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
imamın kayığına binesin (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
imdadına yetişen bulunmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
ince dertlere tutulasın (Suşehri-Candan: 1973b)
inleye inleye geberesin (Suşehri-Candan: 1973b)
inşallah soykanda kalır (Gemerek-Demiray:1974c)
ipin kopmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
irinler gele içinden (Suşehri-Candan: 1973b)
irinler kusasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
işekler altından alına (Suşehri-Candan: 1973b)
işkenceyle geberesin (Suşehri-Candan: 1973b)
işkilli yaşayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
it gibi uyuya, kedi gibi miyavlayasın (Sivas-Kaya: 1974)
ite köpeğe yem olasın (Suşehri-Candan: 1973b)
itler leşini parçalaya (Suşehri-Candan: 1973b)
itnen alâmete, kurtan kıyamete kalasın (Sivas-Kaya: 1974) (< tek bir kurt ile kıyamete kalınacağı inancı)
ivecekle götüreler (Suşehri-Candan: 1973b)
iyi günün olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
kabir azabın çoğala (Suşehri-Candan: 1973b)
kabir azabından kurtulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kahrolasıca. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kalbinin fesadına uğrayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kalın ipler sıkı boğazını (Suşehri-Candan: 1973b)

kan kusasın (Sivas-Kaya: 1974)
kan tüküresin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kanın içine aksın inşallah. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
kanına bulanasın (Sivas-Kaya: 1974)
kanlar kusasın (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
kanlı bıçaklara gelesin (Suşehri-Candan: 1973b)
kapı arkasında kalasın (Sivas-Kaya: 1974)
kapı kapı devşiresin (Gemerek-Demiray:1974c)
kapı kapı dilenesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kapın kilitlene. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kapından çağırının olmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
kara ciğerinden yanasıca. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
kara dertleri devre gelesice. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
kara duvaklara bürünesin (Suşehri-Candan: 1973b)
kara haberin gele (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
kara kara yanasın (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1973b)
kara taşın altında kalasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kara yer yesin (Suşehri-Candan: 1973b)
kara yere batasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kara yerlere giresin (Gemerek-Demiray:1974c)
kara yollara gidesice. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
karalı bayramın olsun (Sivas-Kaya: 1974)
karalı haberin gele. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
karalı haberin, kanlı gömleğin gelsin. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)
karaltın kalka (Sivas-Kaya: 1974)
karaltın kaybolsun (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
kargalar gözünü oysun (Suşehri-Candan: 1973b)
kargalara yem olasın (Suşehri-Candan: 1973b)
karın ağrısına yatasın (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
karnınca onasın (Gemerek-Demiray:1974c)
kaynana ah ü zarından kurtulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kaynar kazanlara düşesin (Suşehri-Candan: 1973b)

kefen bulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kefenin kara bezden ola (Suşehri-Candan: 1973b)
kel ola tafar bulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kelete öğünün ola (Suşehri-Candan: 1973b) < *kelete*: hemen kullanılmak için öğütülen az ölçüde buğday, tahıl.
kem gözden kurtulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kem gözler ciğerini dele (Suşehri-Candan: 1973b)
keneflere düşesin (Suşehri-Candan: 1973b)
kepaze olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kepirliler mezarın ola (Suşehri-Candan: 1973b) < *kepir*: verimsiz, kıraç toprak.
keramet ehli yanına yanaştırmaya (Suşehri-Candan: 1973b)
kerem gibi ciğerin odlana (Suşehri-Candan: 1973b)
keskin bıçaklara gelesin (Suşehri-Candan: 1973b)
keşmer olasın (*keşmer*: güldürücü, çok güldüren) (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ketenden başka bulamayasın (Suşehri-Candan: 1973b)
keyfini kendin bozasın (Suşehri-Candan: 1973b)
kıblan döne (Suşehri-Candan: 1973b)
kılığın efil efil olsun (Suşehri-Candan: 1974)
kına yakanın son deminde bulunmaya (Suşehri-Candan: 1974)
kınalı parmak ucuna yapışmayasın (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
kıran düşesice (Sivas-Kaya: 1974)
kıran gele (Suşehri-Candan: 1974)
kıran gele. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kıran girsin (Gemerek-Demiray:1974c)
kışın yazın belli olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
kıtlıktan çıkmayasın (Suşehri-Candan: 1974)
kıvıldayacak körpen bulunmaya (Suşehri-Candan: 1974)
kıvrım büküm ol inşallah (Isparta) (Dağlıoğlu 1939a: 190-192)
kıvrım kıvrım kıvrılasın (Suşehri-Candan: 1974)
kızanından bulasın (Suşehri-Candan: 1974)
kızgın demirlerle dağlanasın (Suşehri-Candan: 1974)
kibirin sonun ola (Suşehri-Candan: 1974)

kile kile dert bulasın (Suşehri-Candan: 1974)
kilidin açılmaya (Suşehri-Candan: 1974)
kimin kimsen olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
kinin seninle gide (Suşehri-Candan: 1974)
kip basacak yerin olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
kirin ahıra kadar gide (Suşehri-Candan: 1974)
kokmuş leşler cendeğine yerleşe (Suşehri-Candan: 1974)
kolların dibinden kırılın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kolların kırıla (Sivas-Kaya: 1974); (Suşehri-Candan: 1974)
kolun kanadın kırıla (Sivas-Kaya: 1974)
kolun kanadın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
konu komşu irdeye (Suşehri-Candan: 1974)
kökün köçeğin kesile (Suşehri-Candan: 1974)
köle olasın kurtulamayasın (Suşehri-Candan: 1974)
köpeğin yalağından su içesice. Muğla/MDD-Halise ÇINAR
köpek gibi çenküresin (Suşehri-Candan: 1974)
kör kötürüm olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kör olasın (Suşehri-Candan: 1974)
köz gibi yanasın (Suşehri-Candan: 1974)
kudretin yoğ ola (Suşehri-Candan: 1974)
kundağın dürülü kala (Suşehri-Candan: 1974)
kupkuru direk olasın (Suşehri-Candan: 1974)
kuran çarpa (Suşehri-Candan: 1974)
kuran'ın şefaâtından mahrum kalasın (Suşehri-Candan: 1974)
kurban olduğum allah bir mememden emdiğin kan, bir mememden emdiğin irin ola
(Gemerek-Demiray:1974c)
kurda kuşa yem olasın (Suşehri-Candan: 1974)
kurda kuşa yem olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kurdeşen olasın (Suşehri-Candan: 1974)
kuru ağırlara tutulasın (Suşehri-Candan: 1974)
kusurun yüzüne damga gibi çakıla (Suşehri-Candan: 1974)
kuşlar kara haberini getire (Suşehri-Candan: 1974)

kuyuya düşesin. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
kuzularını önüne ala meleyesin (Gemerek-Demiray:1974c)
küfedek geçesin (Gemerek-Demiray:1974c)
lâl olasın (Suşehri-Candan: 1974)
leşin ortalarda kala (Suşehri-Candan: 1974)
leşine ak kartallar üşüşe (Suşehri-Candan: 1974)
leşini kargalar didikleye (Suşehri-Candan: 1974)
leşlerde boğulasın (Suşehri-Candan: 1974)
mal mul görmeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
mayan bozula (Suşehri-Candan: 1974)
mecliste yerin olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
melekler sorgu sualde yanına uğramaya (Suşehri-Candan: 1974)
mer mer meliyesin (Sivas-Kaya: 1974)
mert olmayanın elinden gidesin (Suşehri-Candan: 1974)
meteliğe hasret kalasın (Suşehri-Candan: 1974)
mevlam ellerin oynaşı yapa (Suşehri-Candan: 1974)
meydanlarda kalasın (Suşehri-Candan: 1974)
mezar mezar gezesin (Sivas-Kaya: 1974)
mezarında hortluyasın (Gemerek-Demiray:1974c)
mezarının başına dikilsin (Sivas-Kaya: 1974)
mezatta artıranın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
millet yüzüne tüküre (Suşehri-Candan: 1974)
mimlenesin (Suşehri-Candan: 1974)
minderine oturanın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
muhammet mustafa'nın şefaatinde olasın (Suşehri-Candan: 1974)
muradın gözünde kala (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
muradın gözünde kala (Suşehri-Candan: 1974)
muradın gözünde kalsın (Sivas-Kaya: 1974)
muradın yarıda kala (Sivas-Kaya: 1974)
muradın yarım kala (Suşehri-Candan: 1974)
musafırlar çarpa (Suşehri-Candan: 1974)
mülkünün temeli bozula (Suşehri-Candan: 1974)

mümkünün kesile (Suşehri-Candan: 1974)
naçar kalasın (Suşehri-Candan: 1974)
namazlardan mahrum olasın (Suşehri-Candan: 1974)
nana muhtaç olasın (Gemerek-Demiray:1974c)
naneye muhtaç olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
nasibin elinden alına (Suşehri-Candan: 1974)
nevrin döne (Suşehri-Candan: 1974)
nişanın bozula (Suşehri-Candan: 1974)
niyaz dillerin kuruya (Suşehri-Candan: 1974)
nizamın ayarın bozula (Suşehri-Candan: 1974)
o günleri görmek sana nasip olmaya (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ocağı sönesice (Gemerek-Demiray:1974c)
ocağın bata, kapına kara kilit asıla (Sivas-Kaya: 1974)
ocağın devrile. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ocağın kül ola (Suşehri-Candan: 1974)
ocağın söne. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ocağın tütmeye (Sivas-Kaya: 1974)
ocağın yıkıla. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ocağına kül elene (Suşehri-Candan: 1974)
of of diye dağlanasın (Suşehri-Candan: 1974)
oğul ekmeği nasip olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
oğul günü görmeye (Sivas-Kaya: 1974)
oğul uşak görmeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
okuduğun kur'anın hışmından geçesin (Sivas-Kaya: 1974)
okuyacak nefesin kısıla (Suşehri-Candan: 1974)
olmaz olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
onmayasın (Gemerek-Demiray:1974c); (Suşehri-Candan: 1974)
onup gülmeye, sürüne (Sivas-Kaya: 1974)
ortalarda kalasın (Suşehri-Candan: 1974)
oyum oyum oyulasın (Suşehri-Candan: 1974)
ödün kopa (Sivas-Kaya: 1974); (Suşehri-Candan: 1974)
öldürmeye çektire (Suşehri-Candan: 1974)

ölmesin de sürünsün. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
ölmesin, yitmesin, sürünsün. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ölün gele (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
ölün koka (Suşehri-Candan: 1974)
ölün kuşlara yem ola (Gemerek-Demiray:1974c)
ölüne su bulunmaya. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ölünü sıçanlar didik didik ede (Suşehri-Candan: 1974)
ölünüze bir damla su bulunmasın (Gemerek-Demiray:1974c)
ölüsünün altında yansın (Sivas-Kaya: 1974)
ömrü tükenesice (Sivas-Kaya: 1974)
ömrün çürüye. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ömrün kısala (Suşehri-Candan: 1974)
ömrün söküle. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
ömrün tükene (Gemerek-Demiray:1974c)
önüne öğün aş koyan olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
öpen dudaklar kuruya (Suşehri-Candan: 1974)
öteki dünya dar gele (Suşehri-Candan: 1974)
öten dillerin susa (Suşehri-Candan: 1974)
özüne kurtlar dadana (Suşehri-Candan: 1974)
paklanasın (Suşehri-Candan: 1974)
param parça olasın (Suşehri-Candan: 1974)
param parça olasın, her bir parçan bir dağdan gele (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
parçalanasın (Suşehri-Candan: 1974)
patlayasın (Sivas-Kaya: 1974)
peğ pencere açılasın (Suşehri-Candan: 1974)
pekmezin çıka (Suşehri-Candan: 1974)
pekmezine sinekler konmaya (Suşehri-Candan: 1974)
peşine itler dadana (Suşehri-Candan: 1974)
pılın pırtın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
piçlenesin (Suşehri-Candan: 1974)
pinler yerin ola (Suşehri-Candan: 1974)
pireler pul pul ede (Suşehri-Candan: 1974)

pişmiş aşını soğudamayasın (Suşehri-Candan: 1974)
rabbim çarpa (Suşehri-Candan: 1974)
rabbim gün ışık göstermeye (Suşehri-Candan: 1974)
rahatın kaç (Suşehri-Candan: 1974)
rezil kepaze olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
rezil rüsvay olasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
sabaha çıkmayasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
sabi sübyan kabrine işeye (Suşehri-Candan: 1974)
saçın tahtada yuna. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
saçın tel tel dökülsün (Suşehri-Candan: 1974)
saçların teneşir tahtasına gele (Sivas-Kaya: 1974)
sağ yanın deline (Suşehri-Candan: 1974)
sağlam yerin kalmaya (Suşehri-Candan: 1974)
sakarın silinmeye (Suşehri-Candan: 1974)
salâvat getiremeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
salına zebaniler gire (Suşehri-Candan: 1974)
sandığı basılı kala (Sivas-Kaya: 1974)
sandığın kilitli kala (Suşehri-Candan: 1974)
sazını ayak yanına asalar (Suşehri-Candan: 1974)
sebebin sonun ola (Suşehri-Candan: 1974)
sef selâvet getiresin (Suşehri-Candan: 1974)
seğriyen gözlerin söyünsün (Suşehri-Candan: 1974)
sellere gidesin (Suşehri-Candan: 1974)
sen kazanasın eller yiye (Sivas-Zara) (Acar: 1974)
seninki de sana ede (Sivas-Kaya: 1974)
sepilere çekilesin (Suşehri-Candan: 1974)
serim serim serilesin (Suşehri-Candan: 1974)
ses verenin olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
sesin sinin dibinden gelsin (Gemerek-Demiray:1974c)
seveninden mahrum olasın (Suşehri-Candan: 1974)
sevgilisini önüne alsın (Gemerek-Demiray:1974c)
sıracalar vücudunu delik deşik ede (Suşehri-Candan: 1974)

sırtın teneşire gele (Sivas-Kaya: 1974)
sırtın yere gelsin (Suşehri-Candan: 1974)
sızım sızım sızlanasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
sidiğin altına aka (Gemerek-Demiray:1974c)
sidikliğine taş dursun (Sivas-Kaya: 1974)
silinesin (Suşehri-Candan: 1974)
sin sin sıçraya. (sin: ölü gömülen yer, kabir. DS, C. 10) (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
sininde tek kaşık ola (Suşehri-Candan: 1974)
sininde yatmasın (Gemerek-Demiray:1974c)
sininde yatmaya. (sin: ölü gömülen yer, kabir. DS, C. 10) (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
sipsivri kalasın (Suşehri-Candan: 1974)
sirkeler gözünü oya (Suşehri-Candan: 1974)
sivrilmeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
soltmaz sancılardan gidesin (Gemerek-Demiray:1974c)
soluğun gerinden çıka (Suşehri-Candan: 1974)
son deminde ağzına su veren olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
son gittiğin olsun. (Karaözü-Kayseri) (Özerdem 1976b: 20-22)
son giydiği ola (Sivas-Kaya: 1974)
son gördüğün ola (Sivas-Kaya: 1974)
sonun olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
sorgu sual veremeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
soyhandan kalsın. (soyha: 1. ölünün üstünden çıkan giysi, 2. miras, kalıt. DS, C. 10) (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
suda boğulasın (Suşehri-Candan: 1974)
sur çalındığında duymayasın (Suşehri-Candan: 1974)
suratın döne (Sivas-Kaya: 1974)
suyun ılına (Suşehri-Candan: 1974)
sürüm sürüm sürünesin (Gemerek-Demiray:1974c); (Sivas-Kaya: 1974)
sütün bozula (Suşehri-Candan: 1974)
şeytanından bulasın (Sivas-Kaya: 1974)
tadın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
tanıyanın yanından kaç (Suşehri-Candan: 1974)

tañrı canıñ_assın Nevşehir 209-113
tarlan tumbun kuruya (Suşehri-Candan: 1974)
tavukların altına gelesice. Muğla/ MDD-Halise ÇINAR
tel tel olasın (Suşehri-Candan: 1974)
teneşirde yunasın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
teneşire gelesin (Suşehri-Candan: 1974)
teneşire gelsin ellerin. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)
tevrin döne (Suşehri-Candan: 1974)
turnağın söküle (Sivas-Kaya: 1974)
tilki sancısı tuta. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
tok günün olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
toprak başına. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
toprak doyura (Suşehri-Candan: 1973a)
toprak gözüünü doyura (Suşehri-Candan: 1974)
topuzlu değnekle yerin dibine geçsin (Gemerek-Demiray:1974c)
toy torun görmeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
tölemeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
töremiyesice (Sivas-Kaya: 1974)
tuttukların hep eline gele (Suşehri-Candan: 1974)
tütünün tütmeye (Suşehri-Candan: 1974)
ulum ulum ulusıca Nevşehir 209-108
umanın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)
umuşlara tutlasın (Suşehri-Candan: 1974)
uşaklarının başında bulasın (Gemerek-Demiray:1974c)
uykuların olasın (Suşehri-Candan: 1974)
ümitlerin gözündeki kala (Suşehri-Candan: 1974)
ünelmeyesin (Suşehri-Candan: 1974)
ürenin bulunmaya (Suşehri-Candan: 1974)
ürüsvay olasın < Far. rüsvâ (Gemerek-Demiray:1974c)
üstün eğninden ters çıksın (Sivas-Kaya: 1974)
üstünde yorgan çürüye. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
varlığın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)

vurgunun yeğın gele. (vurgun: nazar değdiği, çarpıldığı sanılan algın, güçsüz kişi. DS, C. 11) (yeğın: 1. yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan, 2. Çok bol, bereketli. DS, C. 11) (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

yağlı kurşunlardan gidesin (Gemerek-Demiray:1974c)

yanasın (Suşehri-Candan: 1974)

yanı karalara tutulasın (Gemerek-Demiray:1974c)

yanların deline (Suşehri-Candan: 1974)

yârin ellere kala (Sivas-Kaya: 1974)

yaşamayasıca. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

yaşı donu kara yerden gelesice (Gemerek-Demiray:1974c)

yaşı, donu kara gelesice. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

yattığın yer yün tarağı olsun. (Niğde) (Kaya 1982: 20-22)

yavrum diye meleyesin (Gemerek-Demiray:1974c)

yazın karalı ola (Suşehri-Candan: 1974)

yediğin boğazında düğüm düğüm olsun (Suşehri-Candan: 1974)

yelinle yıkılasın (Suşehri-Candan: 1974)

yemeyesin (Suşehri-Candan: 1974)

yer mekân tutmayasın (Gemerek-Demiray:1974c)

yere giresin (Pertek-Önder: 1954)

yerin cehennem olsun (Gemerek-Demiray:1974c)

yerin dibine geçesin (Gemerek-Demiray:1974c)

yerin yurdun ateş dola (Suşehri-Candan: 1974)

yetip büyümeyesin (Gemerek-Demiray:1974c)

yetip gelmeyesin (Gemerek-Demiray:1974c)

yığdığını yemeyesin (Sivas-Kaya: 1974)

yıkayanın olmaya (Suşehri-Candan: 1974)

yıkılasıca. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

yılan gibi girecek delik ararsın inşallah. (Çarşamba-Samsun) (Düzköylü 1983: 21)

yılan ola sürünesin (Sivas-Kaya: 1974)

yıldırım çarpsın. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)

yıldırımlara gelesin (Suşehri-Candan 1974)

yiğit arkan yere gele (Sivas-Kaya 1974)

yok olasıca. (Sivas) (Kaya 1978 13-14)
yol gösterenin değnek ola (Suşehri-Candan 1974)
yurdun yuvan dağıla (Sivas-Kaya 1974)
yuvan dağıla (Gemerek-Demiray 1974)
yuvana baykuş tüneye. (Sivas) (Kaya 1978: 13-14)
zağarlar lime lime parçalaya (Suşehri-Candan: 1974)
zalimlere uşak olasın (Suşehri-Candan 1974)
zehir zemberek ola (Gemerek-Demiray 1974)
zehir zıkkım ola (Gemerek-Demiray 1974)
zıkkım yiyesin (Gemerek-Demiray 1974)
zıkkımın kökünü yiyesin (Gemerek-Demiray 1974)
zincirlere vurulasın (Suşehri-Candan: 1974)

İkilemeler Dizini

alaca bulaca (Çanakkale)

asetlik fesatlık (Edirne)

aşā yokarı (Edirne)

ayın oyun etmek (Giresun)

az boz bangada parasi olur (Rize)

azın buzun: az çok, azar azar. (Edirne) (Muharrem Özden ve Levent Doğan (2017)

bata çıka (Muğla)

beldir beldir “manasız, aptal aptal” (Tekirdağ, Gelibolu)

bıdır bıdır (Ordu)

bingil bingil “Etli, yağlı, şişman, tıkız, dolgun” (Gelibolu)

boylelan boylelan “böyle böyle” (Trabzon)

böcü börtü: böcek vs. haşereler (Karaman) (Serdar ve Telli 2013)

bunuk bunuk “boğuk boğuk” (Edirne)

bükrüm bükrüm “büklüm büklüm” (Ankara)

büyük guççük, yaren yoldaş güye gınası yahalım (Kırıkkale)

ceyran meyran (Hayrabolu)

cırnak mırnak takaruk (Trabzon)

çan kelek (çan, çingirak) dakarsın (Ordu)

çana çolme gurtlu çobana varman (Eskişehir)

çangır çangır (Tekirdağ)

çığrısı bağrısı sülâh atar (Ordu)

çikin mikin deme demiş. (Ankara)

çolih çociğim yapmi işte. (Şanlıurfa)

dambudu dümbüdü (Muğla)

dava dasa düsdük (Ordu)

didek didek çıhar benim tütünüm (Niğde)

divil divil (Giresun)

dongur dongur (Muğla)

duruverdik muruverdik (Muğla)

ebelek sebelek (Ordu)

ecik cüçük: büyüklü küçüklü tüm aile (Erzurum) (Kamacı 2011)
el gün (Muğla)
eni kunu (Trabzon)
esgi üsgü bir yerlerde bulurduk. (Kilis)
eski küskü (Muğla)
fırıl fırıl fillandırıyo beni. (Nevşehir)
fıstıh mıstıh yiyin. (Adıyaman)
fotoraf motoraf (Tekirdağ)
gavga galebe olmasa çıkar gelir. (Karaman)
ğij ğij. (Diyarbakır)
gıldır güçük: güçsüz, dermansız. (Ordu) (Alkaya 2008)
gıldır gıcık “şöyle böyle” Muğla
gırıs gırıs (Ordu)
göleg göleg ğan oldu. (Kilis)
gup gup ediyö. (Nevşehir)
güccig büyüğ (Adıyaman)
güççük güççük beş çocuk galdıh “küçük küçük” (Kırşehir)
hıldır hıldır (Şanlıurfa)
hışt pışt (Edirne)
ingır mingır (Trabzon)
kertük kürtük (Ordu)
kırma mırma (Muğla)
kivirina zivirina gider (Rize)
lakır lukur (Edirne)
mal maşad (Muğla)
mal melal (Muğla)
mıyel mıyel “uyuşuk uyuşuk” (Ordu)
öle möle derken imkanı yok. (Ankara)
öte beri (Muğla)
öte bete alme (Ankara)
paldır küldür giriye (Adıyaman)
püngül pisgil bu sene çocuklar hep ufak (Adıyaman)

saklı kapaklı (Trabzon)
saval kaval (Trabzon)
sıyır sıyır yağ- “sine sine yağmak” (Ordu)
süsli püsli. (Diyarbakır)
süslü püslü, kimse görmiyecek. (Karaman)
tahir tahir gaynadırdıh (Adıyaman)
tek tük gelmeye başladılar. (Kırıkkale)
tisi ergeg toplu gezi (Trabzon)
ulam ulam olmuş yatan yazılar (Sivas)
ürük cücük (Ordu)
yağmır yağ (Muğla)
yamrı yumrular. (Eskişehir)
yer göğ inli (Diyarbakır)
yol bel (Muğla)
zingir zingir zilliler. (Kırşehir)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ceyhun SARI

Doğum Yeri : Portakallık / Ula

Doğum Tarihi : 02.01.1985

Medenî Hâli : Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise 1999-2003 : Muğla Anadolu Lisesi

Lisans 2003-2007 : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans 2007-2010 : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora 2010- : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

MESLEKİ BİLGİLER

2007- : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Araştırma Görevliliği